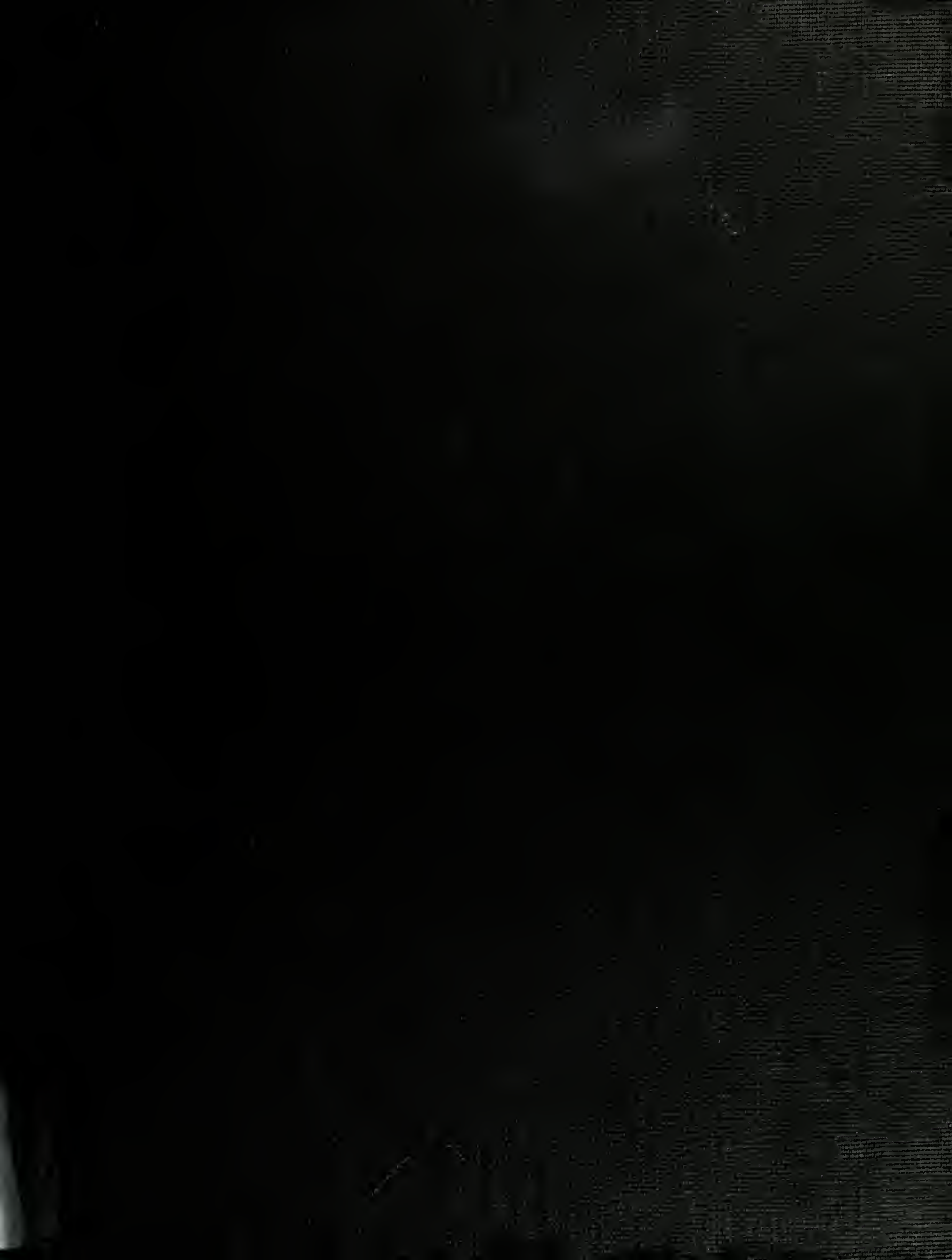


FOR THE PEOPLE
FOR EDVCATION
FOR SCIENCE

LIBRARY
OF
THE AMERICAN MUSEUM
OF
NATURAL HISTORY

Bound at
A.M.N.H.
1932

Bengt Berg

SÄLLSYNTA FÅGLAR

ANDRA SAMLINGEN



Stockholm
P. A. Norstedt & Söners
Förlag

BENGT BERG

To Caroth Wells
from his friend
Bengt Berg

SÄLLSYNTA FÅGLAR

SÄLLSYNTA FÅGLAR

AF

BENGT BERG

ANDRA SAMLINGEN



STOCKHOLM
P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

AF DETTA ARBETE UTGIFVES SAMTIDIGT
EN NUMRERAD BIBLIOFILUPPLAGA I 80 EX.

COPYRIGHT BY P. A. NORSTEDT & SÖNER, STOCKHOLM 1919.
ALLT SLAGS ÅTERGIFVANDE AF BILDERNA I DETTA
ARBETE FÖRBJUDES
32-124132-April 20

STOCKHOLM
KUNGL. HOFBOKTRYCKERIET
IDUNS TRYCKERI-AKTIEBOLAG
1919



Grågås.

De framsynta män,

hvilka fredat och bevarat

dessa sällsynta fåglar åt Sverige,

tillägnas detta arbete.



Det föreliggande arbetet afser att bidraga till kännedom om enstaka sällsynta svenska fågelarter med särskild sträfvan att väcka ett bredare intresse för dessa till sitt bestånd ofta hotade varelser, äfvensom att tillförsäkra eftervärlden några uppgifter om deras lefnadssätt, för den händelse de själfva skulle duka under för den framträngande »kulturen».

Andra samlingen omfattar:

S k r ä n t ä r n a n (Sterna caspia)
D v ä r g t ä r n a n (Sterna minuta)
G r å g å s e n (Anser cinereus).

För uppgifter om dessa fåglars förekomst ber jag att här få uttala min tacksamhet till Herrar Professor Oscar Montelius, Professor Einar Lönnberg, Professor Hans Wallengren, Dr Sven Hedin, Jägmästare Eugène Hemberg, Intendenten Alarik Behm, Intendenten R. Nicolin, Amanuensen Hugo Granvik, Skriftställaren Thor Högdahl, Grefve Mårten Kalling, Konservator Gustaf Kihlén, Konservator Kjell Kolthoff, Herr Karl Eriksson på Åland, Dr Rolf Palmgren i Helsingfors, Herr E. Lehn-Schiöler i Köpenhamn, Baron Aug. von Blixen-Finecke på Borreby, Baron E. Rosenörn-Lehn på Oreby,

Kongl. Fuldmægtig Sophus Aars i Kristiania, Geh. Reg. Rat. Prof. Dr A. Reichenow i Berlin, Dr O. Heinroth i Berlin, Geh. Reg. Rat. Prof. Dr Alexander Kœnig i Bonn, Professor T. N. von Kampe i Leiden och Dr Ernst Hartert i London.

Värnanäs i oktober 1919.

FÖRFATTAREN.

SKRÄNTÄRNAN



Skräntärna med unge.



De flesta människor i riket veta inte ens att det finns ett stycke Sverige därute, där jättetärnorna hvila på den hvita klippan och de vilda gässen våga sig i land från hafvet för att beta den tiden deras vingar fällas.

Fyrmännen, som från sitt i dagningen slocknande ljus se ut öfver det morgonbleka hafvet, varsna fåglarna ibland. Öarnas spridda abor norrut känna dem och skona dem vid äggfångsten. Fran Häfringe vaka lotsarnas ögon — Gud löne dem en gång! Ty folket på kusten därinne lyste det alltid att fara ut och plundra pa klipporna — dem som visste om dem. Men för de flesta var det okändt att det alls fanns något land därute, där två af klenoderna bland Östersjöns sällsynta fåglar ha sitt hemvist.

Hur skulle någon också veta det?

På de kartor öfver Södermanland, hvilka skolbarnen lära utaf, är det bara hafblå fält, där gässen samlas mellan Häfringe och Landsort, och lika tomt, där Källskären skönjas vid synranden två mil utanför Bråvikens mynning.

Det var länge tvist mellan Källskärsföreningen och en skärbonde nere i Östergötland om hvilket landskap de yttersta klipporna hörde till.

Ingen visste det riktigt. Egentligen borde ingen haft rätt. Ty det är ett landskap för sig själft därute — ett fåglarnas län af vår herre, som hafvet skiljer ifrån människornas eget land och som fåglarna må dela med hvarandra och med Östersjöns härar af sälar.

Det börjar vid Björksunds mäktiga örike, där örnarna härska och ufvarna ropa från de nattmörka bergen. Där skjuter landet ut en kil af skär så långt i hafvet, att när man når dem man just skönjde ifrån stranden, ligger det ännu andra knappt skönjbara därute. Från dem igen mot söder och sydväst sträcker sig ett led af glesa klippor öfver Häfringe neremot Östergötland, alla så långt ut att det svenska fastlandet från dem blott synes som en fjärran blånande linje.

Där bo skräntärnorna på Ljusskär i norr och på Löfjeskär i söder, och där gå de vilda gässen i land öfverallt, där inte människan synes för tillfället.

Nu låge det nära till hands att tro, att någon särskild egenskap hos skären, något i deras skapnad eller växtlighet eller någon rikedom af föda i vattnet därute lockade fåglarna just dit.



Från Björksunds örike.

Örterna kunde ju vara begärliga för vildgässen och strömmingsstimmen på grundbankarna kunde vara orsak nog för de stora tärnorna att grunda sin stad.

Men det är inte så.

Klipporna där vore inte för mer än tusen andra längs den svenska kusten, såvida inte just de sällsynta fåglarna funnos där. Det finns ingenting egendomligt hos dessa skär utom deras afskildhet från fastlandet.

Örterna som skulle locka gässen särskildt dit äro desamma som på andra stenskär i Östersjön. Måhända äro de blott mindre frodiga härute, där hafvets famn är så djup och kall omkring dem.

Och det är inte strömmingen, som lockat skräntärnan dit. Hon färdas ända milltal inåt kusten för att hämta sötvattensfisk till maka och ungar.

Men hvarför ha de då kommit?

Hvarför samlas grågässen till hjordar därute, där betet är så knappt, i stället för att gå i land inne på kustens frodiga ängsmarker? Hvarför ha de i hela världen sällsynta stora tärnorna stannat just här?

För gässen är svaret snart funnet — hur bittert det än kan höras.

Det är kustfolkets ihållande förföljelser emot dem, som drifvit ut de sista gåshjordarna till de yttersta skären, där afståndet öfver hafvet och några få mäns goda vilja ännu i någon mån kan hägna deras tillvaro.

För de stora tärnorna är detta svar icke nog.

De ha väl också plundrats och skrämts bort från ställen

där de bodde förr, så som den en gång så ryktbara, trehundra par starka kolonien på Sylt i Slesvig nu slutligen för två år sedan är utrotad. Men det är inte människan som drifvit skräntärnorna att bilda sina väldiga samhällen på dessa två enda skär i norra Europa.

Hvar ha de sina närmaste hemvist i världen?

I söder vid Svarta hafvet, vid sjön Sinoë i Dobrudja och vid Kaspiska hafvet som lånat dem namn. I väster vid Labrador och de stora sjöarna i norra Amerika.

Då kommer frågan åter. Hvarför ha de valt just de två kala skären vid den svenska kusten? Frånsedt några boplatser nere vid gränsen mot Asien ha de här utanför Sörmlands kust i dag sitt enda starka tillhåll i hela vår världsdel.

Det är ovisst om en senare tid skall kunna svara.

De stora tärnorna tillhöra dessa fåglar, hvilkas vingar bära öfver afstånd, där våra ögon ännu inte förmå att följa dem. Människan kan förfölja dem, men det är inte för hennes skull som de taga sina okända vägar öfver hafven till några vidt skilda kuster i världen för att bo den korta sommarn. Öfver deras lif som öfver vildgässens klokhet hvilar ännu gåtfullhetens stora lockelse.



De stora tärnorna.



Tredagarsstormen, som stack upp en natt i april, har vräkt undan fjärdarnas is och rensat gatten mellan Sörmlandskustens landarmar.

I dag är det fjärde dagen. Stormen har bedarrat och solen leker vår med de röda krukblomstren inom strandstugornas fönster.

Fiskaren nere på Vinäs står på sin nätbacke sen arla morgonen. Han suger på sin pipa, medan hans tjäriga fingrar dona med redskapen, och blicken söker ständigt ut öfver fjärden, där lekfisken snart väntar hans nät.

Men han tänker inte på dem.

Redan i går hängde han ut knipvettarna till vädring på sjöbodväggen och räknade hvad skott han hade kvar i skjutskrinet sen i fjol. Ty sjöfågeln har kommit in med vårstormen.

Doppingarna, som ingen såg till förut, ligga där i dag som

hvita gnistor på den solglittrande fjärden. Alla skrakar och knipor, dem vintern höll kvar ute vid hafsisens blåsiga brunnar, färdas nu mot vikarnas lä. Gräsänderna, som länge lågo vid iskanten, där ån mynnar ut, söka sig parvis upp i pölar och färskvatten. Några trutar segla längs land för att speja efter fisk, som legat död i isen, och ett par trätlystna sothöns skrika redan bland de strån som äro kvar af vassen från i fjol.

Vinäsfiskarns vakna ögon följer dem öfver nätraderna. Sothönsen föraktar han såsom oätbara och doppingarna likaså. De äro inte värda ett skott krut, allraminst nu när det är så dyrt, och därmed ur räkningen för honom. Trutarna ha hans uppmärksamhet, när de kunna tänkas förråda någon stimfisk med sin närvaro. Dessutom lägga de ägg längre ut i skären och dem hittar han alltid färska efter märke i almanackan. Men kniporna och storskrakarna intressera honom mera. Kniporna ha sitt regelbundna dykställe vid Vinäs fjärd ett par veckor sen isen gått och äro den välkomna varsofveln i Vinäsfiskarens hushåll. Skrakarna åter — dem skjuter han inte på ännu — de äro hans husfåglar.

För dem har han på sörmlandsvis satt träholkar i strandens enstaka träd, och när skräckorna börjat lägga sina många ägg i slutet af april, skattar han dem vissa dagar och lefver kräseliga. Och kommer hanskraken för nära, där skytten vaktar på kniporna, så får han följa med i båten.

Vinäsfiskaren gäller i trakten för att vara fågelkännare. Han brukar skjuta märkvärdiga fåglar åt stadens pälsvaruhandlande, som betalar dem bra och låter stoppa upp dem till sitt skyltfönster. Häromåret stod det till och med om honom i orts-



»En fågel som han inte känner till.»

1—193093. *Berg, Sällsynta fåglar II.*

tidningen, att han »fällt tvenne ståtliga hafsörnar vid boet, hvilka den lycklige skytten förmånligt afyttrat till en af stadens bemärkta köpmän».

Sen dess har det inte funnits några hafsörnar att fälla i den trakten, men i dag har Vinäsfiskaren återigen sett en fågel som han inte känner till.

Det är nu flera år sen han såg den första gången vid vårfisket inne på fjärden och han har sett den många gånger sedan om sommarn. En gång såg han två stycken flyga därinne. Men han vet alltjämt inte namn på dem.

Jägaren från herregården, som var nere hos honom på knipskytte en vår och såg fågeln, påstod att det bara var en måsa. Men Vinäsfiskaren har sett för många fåglar för att tro på det. Ingen måsa flyger så som den där fågeln och ingen skriker så heller.

Han skulle ha skjutit fågeln för länge sen, ty han säger sig att den måste vara märkvärdig och säkert värd sina pengar, men han har inte kommit åt den, dels därför att den är skygg som en stortrut, dels af det skälet att han aldrig har sett den där fågeln sitta på stranden, där han kunnat krypa på den. Den måtte rentaf vara född på vingarna, säger han sig. Och medan han just står och tänker på den märkvärdiga fågeln, kommer den åter flygande öfver fjärden därute.

— Nej, en måsa är det inte! Vingarna äro för långsmala och hvassa i de mörka spetsarna. Visst är färgen lik måsarnas, med hvitt och grått, men hättan är svart som på sommarens små fisktärnor och näbbet lyser stort och rödt som ingen annan fågels.

Det är en skräntärna som Vinäsfiskaren ser, och hur skulle han veta att hon reser nära två mil in i hans fjärd för att fiska id och sen far samma sträcka öfver hafvet ut igen till de yttersta skären mellan Häfringe och Landsort för att stå där en stund och putsa sina fjädrar, innan hon åter reser in för att fiska.

Från nätbacken vid Vinäs har man utsikt öfver nästan hela fjärden, och fiskaren, som ofta funderat öfver fågeln med den orimligt granna näbben, kan inte låta bli att se på henne.

Hon far som en annan hök öfver vattnet därute. Att hon ser efter fisk vet han sen länge. Det förefaller honom så naturligt att alla varelser skola se efter fisk. Men den där fågeln måste ha goda ögon, ty den flyger bra högt och ända har han sett den plötsligt ramla som en sten däruppifrån och försvinna med ett sprutande ur vattnet, för att i nästa sekund åter vara uppe och fara sin väg med en glimrande fisk i det starka näbbet.

Aldrig har han sett den sätta sig på en sten, som andra fåglar, för att äta upp sin fisk.

Nu försvann den för honom. Men en hungrig trut, som for öfver viken bakom skogsudden, såg skräntärnan hugga en fisk, och när han flyger efter henne för att skrika ut sin afund, får Vinäsfiskaren åter syn på hennes långa vingar. Och han blir stående länge med slocknad pipa och overksamma händer och ser efter den märkvärdiga fågeln, som försvinner borta i soldiset, högt öfver fjärdarnas blå.

En fiskgjuse, som nyss har kommit och efter morgonfångsten



»Med en glimrande fisk i näbbet.»

slagit upp i en torrskate, tittar med ett plirande öga för att se om hon bär någon fisk.

Måsarna på de inre skären snegla på henne såsom på allt lefvande.

Själfva örnen, som värmer sina nykläckta ungar, värdigas skänka henne en blick från sin höga borg, när hon reser öfver Hartsölandet.

Utanför de stora öarna, där människorna ännu bo och älgarna vandra i skumma dälder mellan bergen, kommer en krets af holmar med stormpinad skog och knähög ljung i skrefvorna, där några grågäss redan gått i land för att se om trakten är så fri från faror att de våga bo där. De speja efter den skarpvingade fågeln som färdas däruppe.

Men hon sträcker förbi dem.

Rätt ut öfver fjärdar och land går hennes raka kosa, förbi öarna, förbi de låga skären, där trutarna redan rusta sina redar, ut öfver gatten, där ejdrarna gunga bland vågornas gäss.

Allesamman kunna se henne komma däruppe från väster och försvinna ute i öster.

För dem allesamman, från fiskaren inne vid fjärden till de yttersta gattens ejdrar, är hon en främling, som färdas förbi, som aldrig stannar utom för att störta ned och gripa en fisk ur sjön och som ingen väl någonsin där sett fälla samman sina vingar till hvila utom på den hvita klippan därute, dit hon alla dagar styr kosan.



Den hvita klippan heter Ljusskär och ligger i yttersta spetsen af Björksunds örike.

Om folket har kallat den Ljusskär för trutarnas — ljusarnas — de hvitlysande fåglarnas skull, det är där ingen nu som vet. Säkert är att så länge där bott människor på kusten har hvitfågeln lyst från klipporna därute. Men aldrig var väl Ljusskärs hjässa så hvit som sedan de stora tärnorna kommo dit en gång och klädde krönet med sina hvita skrudar.

Egentligen är det två breda klipphjässor, hvilka tätt intill hvarandra höja sig ur hafvet därute. Men Hamnskär förgätes så lätt af den, hvars ögon de hvita fåglarna på Ljusskär fångat. Omkring de två större breder sig också en krans af kobbar och mindre skär, hvilkas närhet blott höjer de stora klippornas afskildhet.



I storm.

Ett stycke innanför mot kusten reser Stor Röö sin höga kägla, där uttern bor inunder berget och örnarna bruka stanna för att hvila och hålla utkik.

Sällan kommer en båt dit, utom väktarens, när han söker säl ute på bådarna, och lotsarnas, när de vända åter ned till Häfringe efter att ha följt fartygen upp mot Stockholms skärgård.

Förutom uttern på Röö och alla bådarnas sälar bor det också bara faglar därute.

Huggormarna som sola sig på Röö kala hjässa finna det väl för vågsamt att söka simma dit ut. Sorkarna i öarnas tufvor komma dit ibland — Gud vet på hvilka vägar — men må väl svälta ihjäl, när de förtärt de strån, som de betande gässen lämnat kvar.

Ty är vintern hård inne på kusten ibland, där stormen ligger på, så är den hårdare härute, där det isfyllda hafvet vräker fram sina tunga sjöar, som kölden stelnar till en kåpa af is öfver klippornas hjässor, så att knappt uttern kan ta sig opp där.

Jag for där första gången en vintrig natt mot våren, när ejdrarnas tusental sträckte norrut genom den nordostliga vindens snöbyar.

Vädret blef hårdt om morgonen. De hvitglimmande gudingarna pressades af stormen upp öfver klippan, där vi äntrat i land. Skara efter skara rusade de fram mot sina fjärran mal i Bottenhafvet. När det klarnade till mellan ett par snöbyar, pekade jägaren för mig längre ut mot öster och sade att där borta bodde skränmåsarna.



Hafvet mellan Ljusskär och kusten.

Jag tog kikaren och såg dit ut. Inte ett lefvande föremål syntes där, utom de hvitskummande sjöarna. De sprutade som fontäner öfver klippornas pannor. Men ständigt sökte mina ögon åter ditåt, när ejdrarnas falanger en stund höllo upp i sitt nordantåg.

Därborta bodde de alltså, de sällsynta stolta fåglarna, när de vände åter från de sydliga hafven med vårens första vin-

dar. Jag kände dem redan från höstarnas fågeltåg förbi Ölands kust och från Källskären, där de ha sitt andra stora samhälle.

Men härute skulle bo flera hundra, berättades det. Här hade de alltså, på en enda klippa i det svenska Sörmlands skärgård, sitt bästa hemvist i halfva världsdelen.

Hur många svenskar visste väl detta? Och — framför allt — hur många af dem som visste det funno väl det ringaste värde uti att de hvita fåglarna bodde där, på deras kust, i deras land.

Och åter frågade jag mig — hvarför — hvarför hade de samlats just i denna enda vrå af den nordliga Östersjön?

Hvar kommo de ifrån? Hvar funnos de på andra håll i världen?

Det föll mig in att det kanske fanns någon enda vetenskapsman i Skandinavien som visste något om dem, men att vi alla andra visste just ingenting, såsom flertalet människor ofta stå främmande och okunniga just inför de sällsyntaste och ädlaste lifsformerna.



TÄRNAN UR »ULYSSIS ALDROVANDI» FRÅN ÅR 1610.



»*La grande hirondelle de mer!*

Brusar inte under detta namn det vida hafvet?

Ser inte ögat en hafvets gigantiska svala ila fram på långa vingar, skumhvita som vågornas kammar?

Välsignade de, hvilka i orden ära det sköna med det välljud det förtjänar! Det fula finns det nog utaf!

Hvem som gaf den stora tärnan det stolta franska namnet veta vi inte, men orden säga att han såg det vackraste hos fågeln. Ryssarna borta vid Kaspiska hafvet hörde hennes fula läte och kallade henne »tschegrava».

Asiaforskaren Pallas fann henne på sjuttonhundratalet där och beskref henne år 1770 uti »*Novi Commentarii Academiae scientiarum imperialis Petropolitanae*». Han uppkallade sin Sterna Caspia efter hafvet, där han fann henne, och gaf skäl för namnet med följande mening:



»La grande hirondelle de mer.»

»Jag anser, att denna tärna rätteligen kallas den kaspiska, ehuru jag icke sett någon utom från självva Kaspiska hafvet och omkring Jaïci mynning, där den hos de ryska inbyggarna fått namnet 'Tschagrava'.»

Det namn Pallas gaf blef länge gängse. Men enligt den vetenskapliga prioritetsprincipen skall ett naturföremål kallas vid det namn, som dess förste vetenskaplige beskrifvare gaf det efter binomenklaturen. Att detta förfarande i många fall medfört att länge brukliga och språkligt både formsköna och väl betecknande namn på särskildt våra djurarter under senaste tid fått lämna rum för andra både osköna och ganska intetsägande, tillkommer mig endast att ur fonetisk synpunkt beklaga.

Det visades en dag efter mer än hundra år att Pallas' beskrifning af hans »Sterna Caspia» blifvit förelagd den vetenskapliga akademien den 16 april 1770 men att en annan forskare, Lepechin, en hel månad tidigare, nämligen den 15 mars samma år, bragt en beskrifning öfver samma fågelart under akademiens ögon och därvid gifvit henne just detta de ryska inbyggarnas namn som Pallas nämnde om.

Alltså måste »la grande hirondelle» därefter, sedan vetenskapen dessutom gifvit henne ett nytt släktnamn, heta Hydroprogne tschegrava .[1]

Och ändå var måhända Lepechin inte den förste som kände till den stora tärnan. Han råkade gifva henne det tidigaste

[1] Under senaste tiden har återigen Lepechins auktoritet förkastats af vetenskapen, och det namn Pallas gaf den stora tärnan har ånyo kommit till heders. Hvilka obetydligheter, som bestämma hvad en stackars fågel måste heta, framgår af den allvarliga motiveringen i den amerikanske ornithologen Rob. Ridgways nu utkomna arbete: »The Birds of North and Middle America». Där står i en not till namnförändringen: »Lepechin has anteriority over Pallas see *Sterna caspia*, Pallas) but of the six species described in his paper only three are binomial.»

erkända namnet, men redan hundrasextio år tidigare fanns den här återgifna bilden betecknad »Meerschwalb».

Den är hämtad ur *Ulyssis Aldrovandi, Philosophi ac medici Bononiensis, Historiam naturalem in Gymnasio Bononiensi profitentis, Ornitologiæ, hoc est de avibus historiæ*», ett för den tiden mäkta lärdt och numera sällsynt verk, utgifvet i Bologna i nådens år 1610.

Frånsedt den utmärkta omgifningen af fartyg med svällande segel på ett upprördt haf, möta här påfallande karaktärsdrag för den stora tärnan, det väldiga näbbet, de korta benen och, framför allt, det säregna och alldeles riktigt återgifna längdförhållandet mellan vingarna och stjärten.

Det är egendomligt att det konstnärliga återgifvandet och framför allt uppfattningen af naturföremål ifrån de äldsta historiska epokerna ned till sista seklen visst icke har varit i stigande.

Man får gå långt fram i tiden efter den lärde Aldrovandi verk, innan man finner någon bild af en tärna som är så väl uppfattad och återgifven som hans. Till och med att tecknaren erhållit en på hufvudet ljus och på rygg och vingar tvärspräcklig yngre fågel framgår af det gamla sticket. Och man får söka i senare tiders moderna planschverk, innan man finner vilda gäss så riktigt återgifna som på egyptiska frismålningar från tiden flera tusen år före Kristus.

Efter Pallas kallades skräntärnan i Tyskland allmänt »Die kaspische Raubmeerschwalbe», och man får intrycket, att den ansågs vara en fågel med hufvudsakligt hemvist vid det kaspiska hafsbäckenet.



»VINGARNA.»

Först Brehm den äldre synes ingående ha sysslat med den baltiska förekomsten af vår stora tärna.

Med tysk petitesse och önskan att göra nya arter företog han sig att, så vidt man nu kan se på grund af obetydliga individuella och aldersolikheter, dela de från baltiska trakterna erhållna exemplaren på icke mindre än tre arter, af hvilka han bland annat kallade en »Schillingii», — ett af dessa alltför vanliga fall då en djurart, blott genom en forskares infall, för alla tider skall behängas med en enskild människas namn.

Dess bättre visade det sig snart, att de Brehmska arterna voro en och samma fågel i olika åldrar och dräkter, och från och med nu började man småningom vinna klarhet, att man här hade med en fågelart att göra, som utan att ens erbjuda en afvikande form befanns bofast på vidt skilda ställen i världen.

Hvar var hon nu egentligen hemma, denna »kaspiska» hafstärna? Hade hon något ursprungligt hemvist och i så fall hvar?

Den gåtfullhet, som hvilar öfver den stora tärnans lif, fullständigas blott af alla de frågetecken, hvilka genom mer än ett århundrade följt allt hvad som skrifvits och sagts om hennes förekomst.

Inom de flesta grupper och släkten af fåglar är det vanligt att finna en rad olika arter och särskilda former af dem boende inom hvar sina för arten eller formen egna områden af jorden. Visserligen dela flera arter inom samma släkte stora utbredningsområden med hvarandra. Formerna af samma art bebo åter gifvetvis mera hvar för sig begränsade trakter. Men det är vanligt att finna en art i hufvudsak tillhöra en världsdel eller två eller också ett visst bälte af jorden på

några breddgrader med jämförligt klimat, helst äfven där liknande landskap och lefnadsbetingelser stå att finna.

När det gäller en flyttande fågel föreställer man sig gärna, att den själf och därmed hela skaran af samma slag har ett säkert medvetet hemvist inom en trakt af jorden, dit den återvänder från varmare luftstreck för att lägga sina ägg och fostra sina ungar. Vi tänka så om våra svalor och storkar och näktergalar och om många andra.

Det är en vacker tanke för oss detta, att fåglarna i stora skaror, drifna af hemkänslan för vårt eget nog så torftiga land, en dag lämna söderns och tropikernas dukade bord för att öfver länder och haf ila sitt rätta hemvist till mötes. Det vore mänskligt om vi på något sätt tyckte mindre om dem, som bröte ut ur falangen och blefve kvar därnere, där jorden bär rikare håfvor. Verklighetens armbågar bruka gifva så lite rum för vackra tankar.

Det är därför nästan glädjande att se, att det verkligen får vara så, att de flesta fåglar, hvilka om hösten flytta bort från våra nordliga bälten af jorden, också skara efter skara, fågelslag efter fågelslag, så många som öfverlefva italienarnas nät, återvända; icke endast de som skola reda bo häruppe, utan också den stora hopen ungfåglar af större arter, hvilka icke skola häcka de första lefnadsåren och hos hvilka ingen starkare bevekelsegrund att lämna södern kan skönjas än just denna för oss så vackra känsla att de vilja återvända.

I de länder, hvilka dessa lämna eller färdas förbi, finnas då och bo en rad af dem närstående fågelslag, hvilka kunna sägas intaga deras plats i landskapet och djurvärlden där.



»På den hvita klippan.»

Blott enstaka arter af dem som komma till vår yra af jorden hafva ingen egentlig hemort, utan bosätta sig, när tiden kommer, vid ekvatorn såväl som vid polkretsen, i Australien som i Europa, utan att afsevärdt synas ha förändrat sin karaktär eller sitt lefnadssätt inom dessa vildt skilda trakter. Sådana fåglar kallas kosmopoliter. De äro mycket få och alltid starkare flygare. Skräntärnan är en af dem.

— — —

Den som genomsöker den vetenskapliga litteraturen för att erfara något om »la grande hirondelle» skall nära nog öfverallt finna, att hon betraktas som en sällsynt fågel. Det är icke endast detta, att hon sällan blir sedd. Det måste ligga något för hvarje forskare och jägare imposant i hennes gestalt och i hela hennes uppträdande.

Hur ofta möter man icke uttrycken — »denna härliga hafstärna» — »denna tyvärr så sällsynta art» — »denna vackra och intressanta fågel».

Knappast någon vetenskaplig beskrifvare har kunnat släppa pennan utan att vittna om, hvilket mäktigt intryck den stolta hafsfågeln gjort.

Så mycket mera egendomligt är det, att de områden man vet henne bebo, ännu i våra dagar äro så spridda och fåtaliga.

Om en annan fågel, hvilken som helst, säger man sig att — den bebor säkert ett stort antal platser, om hvilka vi blott ännu sakna kunskap. Om skräntärnan får man väl äfven förutsätta att det ännu finnes oupptäckta tillhåll för den, men det synes mindre sannolikt beträffande just henne, dels därför att de sista artiondena bragt ganska lite nytt till hvad man

förut visste om hennes utbredning, dels därför att en fågel som gör så starkt intryck på människoögat och örat, därtill ofta kolonibyggare, svårligen kan bebo en något besökt plats, utan att det observeras och därmed blir kändt.

Söker man nu inom samtida ornitologiska verk kännedom om skräntärnans hemvist, möter ständigt uppfattningen att hon är en sydöstlig fågel — detta då från ensidigt europeisk synpunkt. Det är nämligen säkert att hon har ett stort antal häckplatser i trakterna af mellersta västra Asien ned genom den bekanta Aral-Kaspiska sänkan, och dessa häckplatser torde beteckna hennes starkaste förekomst i gamla världen, men skräntärnan har därjämte en stark utbredning inom det nearktiska området, där hon förekommer häckande såväl vid Atlantiska och Stillahafskusterna som vid de stora insjöarna både i Förenta staterna och i Canada allt inom det tempererade bältet, ehuru fåglar tillfälligt anträffats äfven utanför detta så långt upp som vid Yukon i Alaska (Nelson) och vid Mackenziefloden (Ross), vid hvars delta fågeln enligt senare uppgift skall vara funnen häckande (Ridgway). Däremot synes hon ej vara nämnd i Sydamerika, ehuru det väl är sannolikt att en så stark flygare, om den flyttar söderut från Nordamerika, lika väl måste utsträcka sina färder inom vändkretsarna där som i gamla världen.

Då en mera ingående redogörelse för skräntärnans utomeuropeiska utbredning skulle svälla ut öfver ramen för denna skildring ur hennes lif hos oss, har jag afstått från att här noggrannare redogöra för de kända förekomsterna och inskränkt mig till att i korthet beröra de punkter, där påträffandet af häckande skräntärnor



En liten familj.

visar artens egendomliga sporadiska fördelning öfver gamla världen.

Från det förut nämnda västasiatiska häckningsområdet finnas en mängd uppgifter. Redan Pallas säger i sin Zoographia rosso-asiatica, att skräntärnan är mycket talrik i Kaspiska hafvet och kring flodmynningarna, och äfvenledes i de största sjöarna på de Barbenska slätterna och i Obs fåra mot Oceanen

Han säger också: Omkring Svarta hafvet och Baltiska hafvet är den ej sedd. —!

Pallas syns salunda ingenting ha vetat om skräntärnans häckning vid Östersjön.

Severzow fastställde skräntärnans häckning pa skilda platser inom Turkestan och upptill 3.000 fots höjd öfver hafvet.

Slutligen meddelar Suschkin, som för närvarande torde vara den främste kännaren af dessa områdens fågelvärld, sa sent som 1914, att skräntärnan häckar bl. a. i Tschalkarområdet och i den Aral-Kaspiska provinsen.

Utöfver detta uppgifver Rey 1905 skräntärnan som häckfagel inom mindre Asien, Persien, China och Malayiska öarna, men hvar och i hvilken utsträckning är ej angifvet. Parker omnämner 1880, att fågeln skulle vara funnen häckande på Ceylon.[1]

Alla uppgifter synas emellertid visa att skräntärnan har ett säkert och ganska vidsträckt häckningsområde i västra Asien, men öfriga fynd inom denna världsdel ligga fläckvis fjärran fran hvarandra. Dessa fynd af enstaka häckplatser synas

[1] Naumann nämner äfven Sandwichs- och Vänskapsöarna.

strålformigt utspridda här och hvar öfver hela gamla världen och Australien med den västasiatiska förekomsten som ett starkt centrum.

Så uppgifves skräntärnan från Australien vara funnen på Stora Barriärrefvet vid Tasmanien och Basstrait (Dresser) samt på Nya Zeeland vid Waimakaririflodens utlopp (Finsch). Går man till Afrika erfar man att där finnas kolonier af häckande skräntärnor, men på helt skilda platser. Så är den funnen häckande vid mynningen af Zambesi (Kirk), i Sydvästafrika (Kuschel), på Bonnyflodens delta i stor koloni tillsamman med Sterna velox (Forbes), på öarna Djerba (Koenig) och Knais (v. Erlanger) utanför Tunis' kust. Den uppgifves såsom »seltener Standvogel an der sinaitischen Küste und bei Suez (Kaiser). Slutligen säger Kittenberger från Danakillandet: Von den Seeschwalben war nur die ausserordentlich scheue Sterna caspia ständig zu sehen.

Rundtom Afrikas kust, men på vidt skilda platser, finna vi alltså skräntärnor häckande.

Går man till Europa så möta två upplysningar om fågelns häckning i Spanien, nämligen dels från mynningen af Guadalquivir, dels »on the Islands of Mar Menor, to the north of Cartagena (Dresser).

Vid italienska kusten är hon veterligen endast funnen häckande på öar utanför Sardinien (Dresser) och en gång nära Bonifaciosundet, en hona vid nästet (Salvadori).

I Frankrike skola ungar förr vara funna vid Dunkerque och Tournai (Dresser). I England är hon aldrig iakttagen häckande, ej heller i Portugal eller Belgien.

Går man österut från Italien ökas uppgifterna om fågelns förekomst. Skräntärnan uppgifves sålunda häcka allmänt i Grekiska Arkipelagen[1] (Friderich). Hon är i fåtal träffad på öar vid Smyrna (Krüper, Braun). Turkiet nämnes inom hennes häckningsområde (Rey) och Friderich säger att hon är allmän vid Svarta hafvet.[1]

Här, vid närmandet mot det stora aral-kaspiska häckningsområdet, möter åter en koloni vid en flodmynning. I det omstridda och fågelrika Dobrudja säga nämligen bröderna Sintenis år 1877, att skräntärnan »brütet zu Hunderttausenden[2] auf den Sandbäncken im See Sinoë».

Helt afskild från dessa spridda häckplatser kring Medelhafvet och mot de stora vattenbäcknen i öster, ligger så, på andra sidan den europeiska kontinenten, det baltiska hemvistet, samladt omkring Östersjön och förr utsträckt med en häckplats till Slesvig. Inom Holland häckar fågeln icke och är i öfrigt en sällsynthet. (Prof. van Oort i bref.)

Inom Östersjön knytes närmast intresset till de tre kolonierna, de två svenska på Ljusskär och Löfjeskär, hvilka äro föremål för denna skildring, och den berömda kolonien på Ellenbogen vid Sylt, som en gång på Naumanns tid ägde trehundra par af de stolta fåglarna och som i dag, sedan krigsåret 1918, blott är en saga.

Hur sällsynt skräntärnan verkligen är framgår bäst genom en granskning af det fåtal platser, där man i öfrigt känner något om henne i norra Europa.

[1] Dessa båda uppgifter om allmän förekomst såsom häckfågel har jag icke sett stödjas af något annat verk.

På Tysklands kust uppgifves något par ha häckat 1889 vid Hiddensœ (Hocke), men 1918 kunde de ej återfinnas där (Lindner). Fågeln säges äfven ha förekommit vid Trent på Rügen (Nehring 1903), och Detmers säger i »Studien zur Avifauna der Emslande», att hon är »seltener Brutvogel an der Küste». Dietrichs uppgift om ett häckande par vid Königshafen får ses i samband med Syltkoloniens historia.[1] Det är allt!

Gå vi österut längs Östersjön finna vi inga uppgifter om skräntärnans häckning förrän i Finland. Här skref den davarande främste kännaren af Finlands fåglar Professor J. A. Palmén 1876 följande:

»Brütet in den äusseren Schären des Finnischen Meerbusens, doch nur in deren westlicher Hälfte; zahlreich in S.—W.—Finland und am Bottnischen Meerbusen bis Uleåborg und Torneå, gegen Norden allmählich seltener werdend. Im Innern und nördlichen Lande nie gefunden.»

Rörande skräntärnans nuvarande förekomst i Finland har D:r Rolf Palmgren i Hälsingfors i bref benäget meddelat mig följande:

»Sterna caspia har jag anträffat häckande i enstaka par glest längs Finska vikens nordkust från Pernå yttre skärgård (Lovisatrakten) till Åland, där den enligt uppgift uppträder något allmännare. Det har mellan Lovisa och Hangö blott varit enstaka par, undantagsvis ett fåtal par, som jag iakttagit alltid på de längst i hafvet belägna kala klipporna och med vida afstånd mellan de skilda häckplatserna i Borgå, Sibbo, Helsinge, Esbo, Kyrkslätt, Ingo, Snappertuna och Bromarf socknars utskärgårdar . . . I Klåfskären Åland såg jag våren 1913 blott 1 eller 2 par skräntärnor. Häckande i Björneborgs yttre skärgård enligt uppgift; sedan afbrytes förekomsten eller är sporadisk (»Vesterbåda och Kallskärsberget» Hugo Kranck, Act. Soc. pr. F. et Fl. Fenn., XV. 11) ända till Karlö.

[1] Uppgifterna om häckning på den omtalade och vid nutida undersökning icke existerande sandbanken Stübber lämnas här åsido



DET ÄR VARMT I BALEN.

Omkring Karlö skall skräntärnan enligt Sandman på hans tid ha förekommit sparsamt, men nordligare rätt allmänt ända till Torneå.

Dessa uppgifter äro som synes icke förenliga, hvilket gifvetvis kan bero på en förändring inom fågelvärlden, ehuru det i detta fall ej ensamt torde vara täckande orsak. I den landsdel, där Sandman säger att fågeln förekommer rätt allmänt, säges den af Professor Palmén längs kusten »småningom blifva sällsyntare», och där denne på sin tid uppgifver den vara talrik, finner, visserligen nu efter fyrtio år, en så utmärkt fågelkännare som Rolf Palmgren enstaka par . . . med vida afstånd mellan de skilda häckplatserna .

Denna iakttagelse, att skräntärnan inom hela det baltiska området förekommer med enstaka häckande par på vida afstånd från hvarandra och, i stark motsats härtill, med ett par starka kolonier, utan något enda kringboende enstaka par, är sannolikt riktig.

Förbigå vi de svenska häckplatserna för att se den nordeuropeiska utbredningen från andra sidor, finna vi närmast att skräntärnan aldrig är funnen häckande i Norge. I Danmark däremot finnes fågeln, men ytterst sällsynt.

År 1823 skref redan Kammerjunker og Jægermester Charles Teilhau, i sin »Forsog til en Beskrivelse af Danmarks og Islands Fugler», om skräntärnan så här:

»Boer vid det caspiske Hav, og i Archipelagus. Er blandt vore sjældne Fugle. Yngler i Mængde på Romoe og Sylt under Ribe Amt, sjælden ved udlobet af Ribe Aae.»

I sinom tid beröfvades ju Danmark denna berömda häckplats för skräntärnan.

Men äfven utom Slesvig ägde vårt naboland då en koloni af skräntärnor. Det finnes en för denna tid utmärkt skildring därifrån. Det är ett »Udtog af en Skrivelse fra Regimentsqvarteermester og Auditeur Faber til Professor Reinhardt, dateret Horsens den 28 juli 1824» och står att finna i »Tidskrift for Naturvidenskaberne 1826». Det lyder:

»½ Mil Nord for Vejröe ligger et Sandrev, Bösserev kaldet, eet Bösseskud bredt og ⅛ Fjerdingvej lang. Strandbredden er bevoxet med Crambe; forresten er der kun lidet Græs, men Statice Armeria beklæder Midten af Revet. Her skulde en Fugl yngle, som Baadföreren kaldte Rekke, og som vakte min hele Opmærksomhed. Da jeg gik i Land paa Revet, flöj nogle Graagjæs op; Larus canus, argentatus og Strepsilas collaris havde Rede der, men jeg saae eller hörte intet Usædvanligt, indtil pludselig,[1] da jeg nærmede mig mod den norde Pynt, et mig ubekjændt hæst, gjennemtrængende Skrig lod mig kaste Öjnene i Vejret — jeg gjenkjendte strax i Baadförerens Rekke Kjæmpen blandt Tærnerne Sterna Caspia, den 5:e Tærneart jeg fik paa denne Tour. Paa den allernordligste Pynt af Revet ynglede 20 Par af denne sjeldne Fugl;[2] jeg fandt tæt ved Vandet og et Par skridt fra hinanden 10 Reder af den med 2 Æg i hver (kun i 2 fandt jeg blot 1 Æg).[3] De laae som ved de andre Tærnearter paa de bare Steen og ikke i et bygget Rede som Maagernes. Altsaa have vi dog et bestemt Punkt i Danmark selv, hvor denne Tærne yngler.»

[1] Man ser hur väl skräntärnans sätt att uppträda är iakttaget

[2] Ständigt återkommer detta »denne sjeldne Fugl».

[3] Här möter åter uppgiften om de två äggen i hvarje bo. Men datum tyder på att den första kullen och möjligen äfven en andra blifvit omhändertagen.



Kretsande skräntärnor.

På den tiden torde skräntärnan ha rufvat på ännu några enstaka öar inom Danmarks gränser, såsom vid Enö och på Nordre Rönner. Men redan 1880 förmäler Lütken att han på Bosserna (det Bösserev där Faber fann 20 par) detta år träffade blott ett enda par. Och ett kvarts sekel senare skrifver Herluf Winge i »Fortegnelse over Danmarks Fugle»:

»Sterna Caspia, Rovterne. Har ynglet faatalig i Landet; fra seneste Tid savnes Underretning.»

Emellertid har det kommit en »underrettning». Enligt hvad den framstående kännaren af Danmarks fågelvärld Herr E. Lehn-Schiöler meddelat mig, skall nämligen i år två par skräntärnor träffats häckande på ett danskt skär.[1]

Dessa två par äro måhända de enda Danmark äger i detta nadens år, då det med Slesvig återfår den vidtberömda häckplatsen för skräntärnor på Sylt.

Naumann berättar att där vid hans besök år 1819 — alltså för 100 år sedan — funnos omkring 300 par häckande skräntärnor. Men det gick hastigt utför. Där bodde nämligen på samma strand också gråtrutar, grafgäss, ejdrar, måsar och strandskator, hvilkas ägg befolkningen af ålder samlat för att äta upp, och då fingo i första hand skräntärnäggen följa med, eftersom de ligga mest öppet och därför äro så lätta att finna. Under senare år lät myndigheterna en gendarm vakta där under häcktiden, men icke ens det har hjälpt. För hvarje gång någon fågelkännare meddelat upplysningar från platsen, har man kunnat vänta att få höra

[1] Då jag önskar undvika att detta arbete begagnas som adresskalender af äggsamlare, anser jag mig emellertid icke kunna namngifva sådana häckplatser, hvilka ej under häcktiden äro skyddade genom bevakning.

om nedgang i antalet skräntärnor. Uppgifternas siffror ha visserligen stundom gjort en gynnsammare kurva uppåt, men detta behöfver ej endast bero på att kolonien erfarit ökning. Det har nämligen ofta visat sig att olika besökare uppskatta antalet i samma fågelkoloni mycket olika.

Af de 300 par Naumann uppskattade kolonien till, såg nästa besökare, Boie, blott omkring 200.

1857 antager Rafn att på Ellenbogen läggas 3- à 400 ägg af skräntärnor. Han skrifver vidare, hvilket har sitt intresse beträffande de svenska kolonierna:

»Die Kolonie soll früher zahlreicher gewesen sein, welches um so merkwürdiger ist, da diese Meerschwalben in Skandinavien niemals kolonienweise, sondern höchstens nur in einzelnen Paaren brüten.»[1]

1871 hade emellertid antalet gått ned så att Möbius räknade 17 bon.

1885 meddelar emellertid v. Berlepsch i föredrag inför Deutsche Ornithol. Gesellschaft, att invånarna på Sylt uppskatta kolonien till omkring 40 Paar.

1890 skrifver också Blasius, att där skulle finnas 30 à 40 par.

Sedan bär det mot undergången.

1902 fann Dietrich blott 5 par häckande, där de trehundra en gång bodde.

1907 säger Leege 10 par.

1908 tog Schultz de första fotografierna af skräntärnor där. Han skrifver: . . . und nur noch 8 Pärchen *Sterna caspia*. Sic transit gloria mundi!»

1911 besökte Dietrich ånyo stället och såg 10 bon, ur hvilka kläcktes 22 ungar.

[1] Så länge denna stora koloni existerade, kände man alltså inom Skandinavien inga kolonier.



UNGAR.

Man hade alltså redan börjat räkna ungarna.

1912 säger Lindner att där funnos 4 par.

1913 fastställer ånyo Dietrich 4 par och däraf blef 5 ungar.

Så kom kriget. Det blef militära vakter ute på Sylts klitter och ondt om mat i stugorna. Fåglarna fingo naturligtvis nu släppa till det sista ägget i den sista kullen.

Redan från 1916 meddelar Müller:

»Bei dieser Gelegenheit möchte ich auch mitteilen, dass nach der von einem Vize-Flugmeister gemachten und leider wohl richtigen Angabe die *Sterna caspia* auf dem Ellenbogen ein Opfer des Krieges geworden ist. Unvernunft und unersättliche Fressgier, die alles verzehren muss, haben den Untergang verschuldet.»

Det är alltså icke endast några millioner människor som världen genom kriget har blifvit af med. Äfven inom naturen svårersättliga lefvande värden ha gått förlorade.

Det är visst att sådana fåglar som skräntärnan envist hänga fast vid den plats de vilja bebo. Endast den ihållande förföljelsen torde ha orsakat Syltkoloniens fullständiga förstörelse. Men ännu lefver det säkert skräntärnor af denna stam, och det är möjligt att Sylt under danskt välde än en gång kan få se de sällsynta gästerna återvända. Det skulle lända Danmarks redan berömda fågelskydd till ovansklig heder om det lyckades.

— — —

Det synes mig icke otänkbart att förintandet af kolonien på Sylt kan hafva haft inflytande på skräntärnans förekomst i Sverige.

I vårt land är skräntärnan sedan äldsta tider för fågelkunskap känd såsom häckfågel på några vidt skilda ställen och i enstaka eller fåtal par. Redan 1782 skref den mångkunnige prästen Samuel Ödmann i K. V. A. H. sin mycket värdefulla uppsats »*Anmärkningar om Skrän-Måsen*», hvari han påvisar denna fågels identitet med Pallas' Sterna caspia och samtidigt utmärkt beskrifver dess uppträdande i Östersjöskären. Här har skräntärnan alltså en urgammal stamort. Det enda om hennes säkra förekomst man vet i västra Sverige är, att några få par af ålder brukade häcka och ännu göra det på enstaka skär i Vänern. Inom Skåne och Blekinge är hon okänd såsom häckfågel, likaså vid Öland. Däremot har jag under senaste åren iakttagit två häckande par på skär utanför södra Kalmar län. Därifrån och norrut genom de mellansvenska landskapens stora skärgårdar ha skräntärnor förr häckat här och hvar i enstaka par åtminstone upp till Gästrikland och troligen längre norrut.[1] Utanför kusten af Tjust återfinnas ännu på kartan åtminstone två och i Stockholms skärgård ett »skränmåsskär». Det senare, beläget utanför Möja, har länge varit tomt, men på Hvitharorna i närheten häckade ännu tvenne par tills för några år sedan en bondpojke i trakten skröt med att ha skjutit de sista skränmåsarna.

Sannolikt finnas här, särskildt inom Östergötlands skärgård, ännu ett litet antal skräntärnor spridda på enstaka skär i hafsbandet, ehuru det varit mig omöjligt att erhålla uppgift om

[1] Friesendal meddelar 1908 att hon »förekommer» i södra Norrbottens skärgård! I år har ett par skräntärnor träffats häckande på Bockstensrefvet utanför Råneå, men den ena maken blef dessvärre skjuten

mera än ett tiotal par.[1] På de flesta ställen där skräntärnor förr uppgifvits ha häckat, synas de längesedan vara försvunna. Något tillnärmelsevis så stort antal skräntärnor, som de båda sörmländska kolonierna nu visa, synas de svenska Östersjöskären i sin helhet icke ha ägt under den tid man kan minnas. Vid Gotland hafva skräntärnor funnits häckande några få par på enstaka holmar utanför östra kusten samt ett och två par på Stora Karlsö, där fåglarna de senaste åren åter visat sig efter att under flera år ha varit försvunna.

Dessa uppgifter från en så väldig skärgård som Östersjökustens och med ett till synes så flyktigt föremål som skräntärnan kunna gifvetvis vara mycket ofullständiga. Det förefaller väl möjligt, att man ännu kan finna ett flertal par, måhända en koloni, likaväl vid vår kust som borta vid Estlands, hvarom ingenting varit kändt. Men totalbilden af fågelns förekomst torde vara riktig. Skräntärnan har sedan ett århundrade varit känd såsom häckfågel i enstaka och fåtal par på vidt skilda skär nära hafsbandet utanför den svenska och finska Östersjökusten. Dessa skräntärnor synas ingenstädes hafva bildat något samhälle. Om kolonier af fågeln har man vid Östersjön ingenting hört, förrän den slesvigska kolonien på Sylt försvann och de sörmländska kolonierna ungefär samtidigt uppstodo. Om detta plötsliga uppträdande vid Löfjeskär har en af medlemmarna i Källskärsklubben, herr Albert Gräslund i Nyköping, godhetsfullt meddelat mig följande:

[1] Af samma skäl som inför den sista danska häckplatsen anser jag mig icke berättigad att här namngifva de ställen där jag erfarit att skräntärnor ännu häcka i vårt land. Kolonierna på Ljusskär och Löfjeskär äro båda så kända, men samtidigt dess bättre så väl bevakade, att en skildring af dem i detta hänseende saknar betydelse.

Omkring 1895 hade man sig ingenting bekant om skräntärnor vid Löfjeskär. Däremot häckade 1 eller 2 par af dessa fåglar på Grässkären, emellan Häfringe och Oxelösund, hvarifrån de emellertid för länge sedan försvunno.

I slutet på 90-talet, sannolikt 1898, uppträdde emellertid på en gång på Löfjeskär 10 à 12 par skräntärnor hvilka häckade där. Denna koloni som fick atnjuta Källskärsföreningens utmärkta skydd ökades nu så hastigt, att den redan år 1905 ansågs räkna ett 50-tal par.

År 1916 räknades 54 bon.

År 1917 räknades 47 bon.

År 1919 har kolonien ökats och lär ha hallit öfver 100 bon.[1]

Denna uppblomstring på kort tid från ingenting är en af de få glädjande ökningarna inom vår fågelvärld under senare år, och Källskärsföreningen, under hvars intresserade vård de sällsynta fåglarna erhållit hägn, är förtjänt af allmän tacksamhet.

— — —

Skräntärnorna på Ljusskär ha, såsom det höfves en fågel i örnarnas grefskap i Sverige, äldre anor än släktingarna på Löfjeskär.

Från 1865 finnes i Svenska Jägarförbundets Nya Tidskrift ett meddelande om hennes förekomst i Björksunds skärgård af G. Ekblad. Denne skrifver:

»*Skräntärnan.* Under de sista åren har insändaren påträffat tre à fyra par af denna fogel häckande i trakten af Hartsö. Då man med båt nalkas den holme, der hon har sitt bo, kommer hon genast till mötes och anställer med sitt 'kratschande' läte ett förfärligt alarm. Hanen, som alltid finnes någonstädes i närheten, kommer då äfven dit, hvarefter makarne gemensamt fortsätta sin oljud,

[1] Det förefaller, enligt i trakten boendes iakttagelser, som om en del af skräntärnorna skulle alternerande bo på än Löfjeskär, än Ljusskär.



Ljusskär, Stora Röö och Hartsö-
landet från Hamnskär.

under det de, kretsande omkring besökaren, kasta sig ned med nästan hopfällda vingar, ej olikt falkarne. I slutet af maj lägger honan sina tre ägg, vanligen på holmens högsta punkt, så att den rufvande fogeln har fri och obehindrad utsigt vidt omkring. Bortskjutes honan, så öfvertager hanen äggens rufvande och ungarnes uppfödande.

Sommaren 1863 tillfångatogos tre ungar, som uppföddes med fisk. De voro särdeles glupska. Hvarje morgon uppkastade de små bollar af fiskben och fjäll, som de ej förmått smälta. Sedan de blifvit flygga, företogo de små utfärder, men kommo alltid tillbaka till det ställe, hvarest de voro vana att mottaga sin föda. Slutligen, mot hösten, bortflögo de utan att sedermera återkomma. Skränmåsen, såsom denna fågel benämnes af skärkarlarne, är af dessa illa liden, och af dem förföljd, emedan han med sitt skarpa, genomträngande skri varnar skälen för den lurande skytten. Häckar på Hamnskär, Garkast och Treknäpplingarne.»

Alltså var skräntärnan redan på denna tid bofast inom samma skärgård, där den stora kolonien på Ljusskär i dag finnes.

År 1871 häckade emellertid, enligt uppgift som Sundström erhöll från Hartsö, icke mer än ett par »skränmåsar» därute. Det är intressant att man redan på denna tid ansåg fågeln så sällsynt, att man tog reda på och meddelade om ett par.

Samtidigt uppgifver Sundström [K. V. A. H. 1872], att han träffat denna art sparsamt på skäret Trutbådan utanför Lacka och Utterviks Stångskär, samt en gång tillfälligtvis vid Hökö .

De två nämnda autorerna synas redan hafva haft olika åsikter. Sundström skrifver nämligen:

»Tvärtemot herr G. Ekblads uppgift på sid. 237 af »Jägarförb. Nya Tidskrifts» tredje årgång har jag funnit skräntärnan ganska försiglig, så att det icke lyckats mig att komma i håll för någon enda. Väl mottager hon främmande med höga skrik och ställer sig då stundom rätt upp i vädret med stjerten utbredd och under ideligt flaxande med vingarne, men vet dock att taga sig väl till vara. Deremot var hon ytterst närgången mot min till Utterviks Stångskär medförda rapphönshund, hvilken hon nästan ville anfalla med slag af vingarna och hugg af näbben.»

Förekomsten inom denna del af Sörmland var alltså den

vanliga; enstaka par på enstaka skär. Så mycket mera gåtfullt är nu det plötsliga uppträdandet af kolonifåglarna. Enligt samstämmig utsago af de mycket fågelkunniga män, som bevaka fågellifvet i Hartsö skärgård, syntes där nämligen ännu sommaren 1911 alltjämt blott 3 par skräntärnor på Hamnskär och Tviknäpplingarna. Så funnos plötsligt våren 1912 6 par på Hamnskär, och ingen skräntärna syntes på något annat skär. Men redan nästa vår — alltså 1913 — fanns ingen skräntärna på Hamnskär. Nu hade en stor koloni i stället slagit sig ned på Ljusskär, minst 20 par. De hade då sina bon i den grunda sänka, där de yngre fåglarna år 1918 häckade.

Nu ökades kolonien oupphörligt. Fåglarna klädde snart hela det sydöstra krönet, där de nu ha sin käraste plats. År 1918 funnos där omkring 100 par. Och nu bor ingen vare sig på Hamnskär, Tviknäpplingarna eller Garkast. Man ser inte en skräntärna frivilligt sätta sin fot där.

Nu frågar man sig ovillkorligen — hur har en sådan mängd skräntärnor kunnat samlas här? Har möjligen ingen äggfångst förekommit här såsom i alla andra skärgårdar? Jo, det har det visst. Denna fråga synes mig just här förtjäna någon granskning.

I dessa trakter har nämligen sedan urminnes tider en omfattande äggfångst bedrifvits af skärgårdsbefolkningen. Denna äggfångst var till stor del fullt loflig. Den var till och med inräknad uti skärgårdsbornas lagliga beskattning och torde, så länge denna skatteberäkning finnes, ej af någon ny förordning kunna fråntagas dem. De olika holmarna och klipporna inom Hartsö skärgård voro förr i tiden uppdelade mellan de stora



Tviknäpplingarna.

öarnas abor, så att hvar och en hade sina »ägghohnar», och denna uppdelning brukas delvis än i dag.

Äggfångsten i skärgårdarna hör man ofta klandras, särskildt af djurskydds- och naturskyddsvänner, hvilka lätt däruti se en förföljelse mot fåglarna. Gifvetvis är det också ett våld mot dem att bokstafligen röfva från dem äggen. Men hela denna sak ses ofta något ensidigt och bedömes förhastadt. Det är också ett våld att taga kalfven från en ko och en obestridlig förföljelse att dag för dag stjäla undan äggen för hönsen. Men det faller det ingen in att jämra öfver. En förståndig äggfångst i våra skärgårdar af därtill berättigade personer behöfver visst ej skada. Den kan tvärtom vara till god nytta genom att något hålla tillbaka ökningen af sådana »hvitfåglar», hafstrutar och gråtrutar, hvilka i sin tur bedrifva äggfångst bland den mera värdefulla fågeln, såsom ejder och andra.

Men det är också endast denna förståndiga äggfångst som ej skadar. Att en hop löst folk, såsom nu ofta sker, inför den nuvarande jaktlagens bepröfvade hjälplöshet utan urskiljning och om hvarandra bedrifver äggfångst i en skärgård, blir helt naturligt en ungefär lika god hushållning, som om tio obekanta personer om hvarandra skattade äggen i samma hönsgård.

Om kommunismen möjligen har någon uppgift att fylla såsom motvikt mot andra rofföreteelser inom människornas samhälle tillkommer mig icke att bedöma, men vid hushållandet med naturens lefvande tillgångar är den i hvarje fall absolut oduglig.

Det har visat sig vid otaliga tillfällen, och det kommer återigen till synes beträffande skräntärnan, icke blott vid utrot-

ningen på Sylt, utan äfven just vid våra kolonier. I Hartsö skärgård, där äggfångsten varit och är mycket rik, ha skräntärnorna kunnat bo ostörda, när inte någon främmande båt kommit dit på plundringståg, och fågellifvet i sin helhet är för vårt land exempellöst rikt. Det är tack vare vården framför allt, och äggfångsten synes alltså icke ha gjort någon skada. I närliggande skärgårdar, där jakt och äggfångst utöfvas — på motsatt sätt, är fågellifvet fullständigt utarmadt.

Men om nu också enstaka skräntärnpar i andra skärgårdar genom äggfångst fördrifvits och, som man kan tänka sig, samlats hit till dessa mera skyddade trakter, så synes det dock icke sannolikt, att sådana inflyttande par ha kunnat gifva upphofvet till dessa stora kolonier. Det torde icke heller vara de tre, fyra paren från 60-talet i Hartsö skärgård, hvilka genom ökad afkomma blifvit stamfäder åt kolonien på Ljusskär, lika lite som de två paren på Grässkären kunnat vara ursprunget till alla skräntärnorna på Löfjeskär. Särskildt om dem veta vi ju att — dit kommo 10—12 par .

Så vidt jag förmår att se stå vi här inför ett af dessa immigrationsfenomen, som äro kända från andra masfåglar, t. ex. dvärgmåsen.

De skräntärnor, hvilka under flydda årtionden bebott både den svenska och finska övärlden, ha fortfarande sin glest spridda och fåtaliga stam i dessa skärgårdar, och de synas aldrig ha visat benägenhet att bilda kolonier. Om en sådan benägenhet plötsligt skulle ha uppstått, och vidare ett tillräckligt antal fåglar, såsom de 10—12 paren vid Löfjeskär, plötsligt skulle samlats från olika håll, och om därtill dessa fåglar,



På Löfjeskär.

alldeles emot hvad man förut vetat om dem, lika plötsligt skulle ha erhållit en så stark ökning, att de på ett fåtal år kunnat blifva hundratal, då vore detta verkligen ett sammanträffande, som förefaller att trotsa den biologiska sannolikheten. Mina iakttagelser och rön om dessa fåglar äro alltjämt för få och ringa för att tillåta några säkra slutsatser i denna fråga, men hopandet af sannolikheter synes mig leda tanken i en bestämd riktning.

Vi veta från Danmark förut om ett fall, da en annan större tärnart vid stark förföljelse plötsligt flyttade hela kolonien öfver stort afstånd till en helt annan trakt. I vårt land har jag iakttagit att svarttärnor flytta plötsligt ett år, hela kolonien pa femton, tjugo par, till ett helt annat träsk än det de bebodde förut.

Pa Sylt fanns pa 1870- — 80-och in pa 90-talet ännu en koloni på 30 à 40 par. Omkring 1900 voro de flesta borta.

Inga fåglar blefvo dödade pa Sylt. Man förjagade dem genom att taga äggen. Hafvet och flygsanden togo också sa många, att fåglarna bort lära sig att söka en annan häckplats. Men dessa skräntärnor, hvilka lämnade Sylt samtidigt med att de svenska kolonierna uppstodo, måste någonstädes ha tagit vägen. Att de stannat vid sina vintertillhåll i sydligare luftstreck är föga sannolikt. Att de begifvit sig till de närmaste kolonierna i sydöstra Europa icke heller. Att de behallit sin vana att bo i koloni är däremot ganska visst. Att de sökt sig en ny boplats likaså.

Ingenstädes från norra Europa utom utanför Sörmland ha vi erfarit något om någon ny koloni af skräntärnor. Därför

tror jag att det är de från Slesvig fördrifna skräntärnorna, hvilka här plötsligt uppträdt och bildat kolonier hos oss.

Ett så stort antal skräntärnor, som här nu finnes på Ljusskär och Löfjeskär, uppstår knappast på ett fåtal år ur en obetydlig stam. Omsättningen bland foglar af denna typ är icke så stor. Man kan år efter år finna uppenbart samma trutar och måsar bosatta på samma fläck på ett skär. Dessa foglars ålder är större än man i allmänhet anar. Deras genom åren lika hvita skrud förråder den ej för våra ögon, men vid enstaka tillfällen låter naturen ett rön kasta en ljusglimt framåt vetandets väg.

Det finnes en berättelse om en truts ålder som — äfven om den ej är bevislig — ger något att tänka på.

På den norska kusten mot Ishafvet har man funnit alldeles rödfläckiga (erytristiska) ägg af trutar. Hvad det beror på hör ej hit, men dessa ägg äro mycket sällsynta, eftersökta af äggsamlare och därför dyrbara. Skärbönderna som äga »fuglevær» däruppe veta detta och de ha funnit, att det är en viss hona här och hvar på kusten som alltid lägger sådana »röda» ägg. Hon brukar som andra trutar häcka år efter år på samma fläck af skäret, fastän äggen ständigt blifva tagna, och skärbönderna, som värdera dessa dyrbara värphöns, kalla sådana trutar »kongemaage».

Nu kom en gång en farande man dit upp och träffade en skärbonde, som var stolt öfver att ha ett par »kongemaager» på sitt »fuglevær».

»Sig mig De!» sade han till främlingen, när saken kom på tal. »Hvor gammel mener De at en slik kongemaage blir?



Löfjeskärs »Kongemaage», sill-
truten som hade himmelsblå ägg.

Den resande tog sig en funderare. Han var en fågelkunnig man och visste att en fången örn i Österrike blifvit 128 år. Och så tog han till — ja, en tjugo, trettio år.

Då myste den myndige bonden, vände tobaksbussen och spottade, som ett godmodigt uttryck af förakt för den andres vetande. Och så sade han:

Jeg skal sige Dem en ting, og De kan stole paa, at det er sant det — naar min far var gut, saa havde kongemaagen sine röde egg paa akkurat samme sted der borte paa været. Og det har'n havt hvert eneste aar i min tid ogsaa!

— —

Och om det nu är sant eller icke sant — hvem vet det? Men endast tanken, att bland de hvita fåglarna därute på klippan i Östersjön skulle kunna finnas någon, som sett tider före oss, bör göra vördnaden större för den rikedom det är att ha dem boende på en af de ofruktbaraste fläckarna i de stormsköljda svenska skären.



Den som en gång bestigit den strand, där de stora tärnorna bo, han glömmer det aldrig.

Det hesa larmet från vidöppna svalg, de väldiga näbbarnas korallröda prakt och susandet ur de långa vingarna, när fåglarna ursinnigt störta ned öfver den landstigande, blir oförgätligt.

Gratrutarna, hvilkas gälla rop annars stiga öfver alla andra röster, där de äro hemma, skymmas bort och tyckas tysta inför jättetärnornas vingkast och våldsamma skrän.

Jag såg dem första gången en tidig majdag på Löfjeskär.

Vi kommo farande ut ur en af kustens vikar.

Morgonen var varlig. Östersjön böljade sakta för sunnanvind. Långt ute i den blåa famnen simmade Källskären som en ojämnt vuxen fågelkull. Innanför dem stäfvade enstaka seglare nordöfver.



I SOLEN.

På holmarna sutto måsar och strandskator. På hafvet lågo ejdrarna i jämna par. Lommarna sträckte under himlen i glesa stim. Från Källskären kommo små sällskap af tordmular svärmande till mötes med båten.

Men någon skräntärna syntes inte till.

Vi voro redan inom Källskärens krans. Hafstrutarnas skjortor tindrade på klippornas knaltar. Framför oss låg Löfjeskär med sina breda gråstenstrappor nedanför krönets hvitmenade sjömärke.

Allt tätare kommo tordmularna svärmande. Allt närmare lyste Löfjeskärs hvita kummel. Redan lyfte enstaka trutar från klipporna och seglade ut för att granska oss.

Då först hördes ett läte, som öfverröstade alla andra, och ur höjden sköt den första stora tärnan ned mot båten.

De spetsbågade vingarna slogo häftigt, när hon en sekund stod stilla ofvanför våra hufvuden och bromsade upp sin tyngd för att ej komma oss för nära. Ur svalgets vidöppna bredd trängde två täta gånger det våldsamma hesa skränet.

Så var hon borta igen bland de seglande trutarna och skymdes för våra ögon i solen, som stod just öfver klipporna där framme.

Förgäfves såg jag en minut efter flera skräntärnor. Vi voro nu blott några hundra meter från skäret.

Hvar funnos de?

Trutarna lyfte nu tätare och foro upp och ned öfver klipporna. Där de åter sänkte sig och sutto med sträckta halsar, kunde jag se att skäret i midten var strödt af hvitfågel. Hällarna lyste hvita mot solen och tärnorna kunde ej urskiljas så väl.

Men när de i nästa minut lyfte — tjugo, femtio, hundra — då syntes de.

I midten, i en samlad trupp bland trutarnas lösa flockar sköto de upp och deras vingar glänste tillsamman i en bländhvit kaskad.

Blott några få af dem togo höjden och sköto ned till mötes med oss så som den första gjort. De andra blefvo helt kort på vingarna och fällde sedan åter, hela skaran, med en sväng mot vinden. Från båten kunde vi nu höra deras täta korta läten, när de trippade på hällarna och ifrigt åter gingo till sina bon, som om vi ej alls varit i närheten.

Men blott en minut fingo de ha fred. Vår båt skrapade strax i strandhällen och nu lyfte från Löfjeskär allt hvad hvita vingar hade. Endast ejdrarna lågo tryckta på sina dunbolstrar, som de bruka, i fast förlitan på att ingen skall upptäcka just dem. Men öfver våra hufvuden utgöt hela svärmen af skräntärnor sin vrede.

Larmet var bedöfvande.

Gråtrutarna hördes knappast, där de med gälla skrik kretsade utanför den spetsvingade skaran.

Dessa fåglar gjorde anfall som måste afskräcka fler än en som inte kände dem. Jag måste tänka på den lilla modiga svarttärnan på Öland, som högg mig i hufvudet så att det blödde, när jag lutade mig öfver hennes knappt mer än humlestora ungar. De här röda näbbarna voro grofva som ett finger och sylhvassa. Jag såg upp på dem vid tanken på hvad svarttärnan vågat och — — åh, Gud bevare! Och det föll mig i minnet hvad den ansedde kännaren af Sörm-



Ur fågelmolnet.

lands fågellif, Prosten C. U. Ekström skref i »Tidskrift för jägare och naturforskare» anno 1832:

»Jag nämner denna fågel endast därföre, att den alltid är efterlängtad och välkommen för fågelsamlaren. Här skjutes han sällan, om icke för att plundra äggen ur dess bo, hvilka han med raseri försvarar så länge han får behålla lifvet. Detta känner äfven skärkarlen och gör vanligen inga försök att borttaga äggen förr än fågeln är skjuten.»

Fullt så farligt är det väl inte. Men att skräntärnans våldsamma uppträdande gifvit henne ryktet att gå löst på både människor och djur, därom finnes tillräckligt berättadt bland allt hvad man skrifvit om henne. Hela hennes väsen, skrän och häftiga rörelser ha något stridslystet med sig, och hennes hänsynslösa attacker vid bo och ungar ha nog fått mer än en äggtjuf att häftigt böja på hufvudet.

Det syns på skräntärnan att hon ej är van att vika undan för något lefvande ute i sitt rike. När så människan kommer vill hon anfalla äfven henne, men möter väl i det ögonblicket tvånget af sin egendomliga skygghet just för människan.

Att skräntärnan utanför häckplatsen är en skygg fågel, som begagnar sin utomordentliga flygkonst för att omsorgsfullt undvika sin enda fiende, därom förtäljes af alla de jägare, hvilka som vanligt ansett henne för egendomlig och för vacker för att få lefva.

Åter och åter finner man denna mening: »Tyvärr lyckades det mig ej att nedlägga den vackra och intressanta fågeln, på grund af dess ovanliga skygghet.»

På Löfjeskär lossas aldrig ett skott mot en skräntärna och

för hennes skull knappast mot någon annan fågel heller, men de stora tärnorna ha säkert bittra erfarenheter från andra kuster, där deras färder gått öfver och där de hälsats af skott, hvarhelst en hattfjäderfängare eller en ifrig zoolog sett deras eleganta vingar närma sig.

Löfjeskär är högre mot öster och söder och sluttar i grunda trappsteg mot väster och norr. På sluttningens första plan, strax nedanför krönet med kumlet, ha skräntärnorna valt sitt ställe. Berghällarna ligga där i långa slätslipade sträckningar, den ena tätt vid den andra med grunda fåror emellan. I fårornas jordsmulor hade de stora tärnorna balat till rätta för äggen, bale vid bale, på många ställen blott ett par steg ifrån hvarandra. Hela platsen var tätt beströdd med små hvitnade fiskben. Balarna voro fulla af dem. Skräntärnorna kasta nämligen upp bollar af osmältbara fiskrester, ben och fjäll. Dessa blifva liggande någon tid vid bokanten och på de ställen, där fåglarna hvila, torka sedan och falla sönder, för att snart af vinden och regnet och fåglarnas steg spridas omkring och tryckas ned till en hvitlysande matta, som täcker marken där fåglarna vistas och ger hela klippan utseende af att vara hvit.

På Löfjeskär kommer med sommarens värme en mängd små örter ur jorden, hvilka till en början dölja de hvita bensmulorna, brokiga styfmorsvioler och täta matricaria med hvitgula blommor som prästkragar. De kläda först den hvita marken grön, men så snart blommorna slagit ut är på några dagar åter hela sluttningen lysande hvit af de små prästkragarnas ansikten. Och emellan dem, där de många äggen



HÄLLARNA PÅ LÖFJESKÄR.

nu ligga inramade af blommornas kransar, tindrar här och hvar en skräntärnas stora näbb likt en lysande röd frukt.

I år var våren sen på Löfjeskär. De första soliga dagarna hade just kommit. Det var kallt och tomt mellan hällarna. Blott i någon enstaka skyddad skrefva hade en liten blomma vågat sig fram. Men i alla hörn af klipporna lågo trutredena längesedan fulla af storfläckiga ägg, och ejdrarna hade inte låtit den sena våren hindra sig. De hade sina dunbalar till värme, och så fick det vara kallt eller varmt i vädret bäst det gitte. När tiden var inne måste de lägga sina ägg för att få ungarna med sig ut på bankarna till den tiden, när alla andra ejdrar blefvo färdiga. För mig, som blott kände alla sommarens senkomna små tärnor, var det en öfverraskning att se, hur de stora tärnorna här öfverallt redan hade sina kullar färdiga i halfva maj. Ville jag veta något om gången af det hela härute, så gällde det att begagna tiden. Jag gick där en stund under de susande, larmande fåglarna och sökte räkna ut, hvar jag skulle gömma mig för att få se mest. Då föll det mig in, att det hvita stenkumlet uppe på klippans krön var något, som skräntärnorna väl kände till och alltså inte voro rädda för.

Det är för öfrigt egendomligt att se hur äfven skygga hafsfåglar ej tyckas frukta sjömärken af de mest olika utseende. Det förefaller som hade dessa långväga flygare, från hafstrutarna till vildgässen, på alla olika kuster de besöka lärt sig inse, att de kummel och målade stänger, hvilka så ofta kröna och misskläda skär och stränder, ej äro till någon fara.

Kumlet på Löfjeskär var som alla andra sjömärken i verk-

ligheten mycket större än det på afstånd sag ut att vara. När jag gick dit upp kunde jag ledigt gömma mig bakom det. Kanske man kunde bygga till eller utvidga det. Då föll det mig också in, att ett eller två kummel kunde vara fåglarna rätt likgiltigt. I räkning äro fågelhjärnorna i gemen så vidt jag funnit inte öfverdrifvet skickliga.

Bland andra grejor i båten hade jag också med mig några ställningar med grimligt målad segelduk. De kunde duga. Efter en arbetsam timma stodo där också två kummel på Löfjeskärs krön, och det nykomna var helt litet och blygsamt bredvid det, som förut stod inlagdt på flottans hemliga sjökort.

En pinsam stund funderade jag på, om den fule möjligen skulle ta mig, ifall lotsverket fick reda på förändringen. Lotsarna borta på Häfringe kunde få se det. Ingenting undgår deras ögon. Och det lär verkligen vara förbjudet att lägga till eller ta ifrån någonting vid allmänna sjömärken. Men någon gång skulle det väl också vara mig förunnadt att, om så verkligen behöfdes, vara delaktig i svenska folkets bekväma ovetenhet om alla de förbud, som folkförsamlingen låter sätta på papperet.

Det nya sjömärket var för öfrigt som sagdt så blygsamt. Därför öfverlät jag tills vidare bedömandet af hur mycket det märktes åt skräntärnorna. De märkte det inte heller. När jag ett par dagar senare krupit in bakom dess målade stenar och Källskärsvaktaren farit till Stangskär med båten, tvistade de och slogos med trutarna och med hvarandra, men sjömärket var det ingen tvist om. Och fiskmåsen, som är fräck



Bland blommorna.

och senare befanns vara en af skärets tjufvår, skänkte det sitt förakt och tog det till utkik.

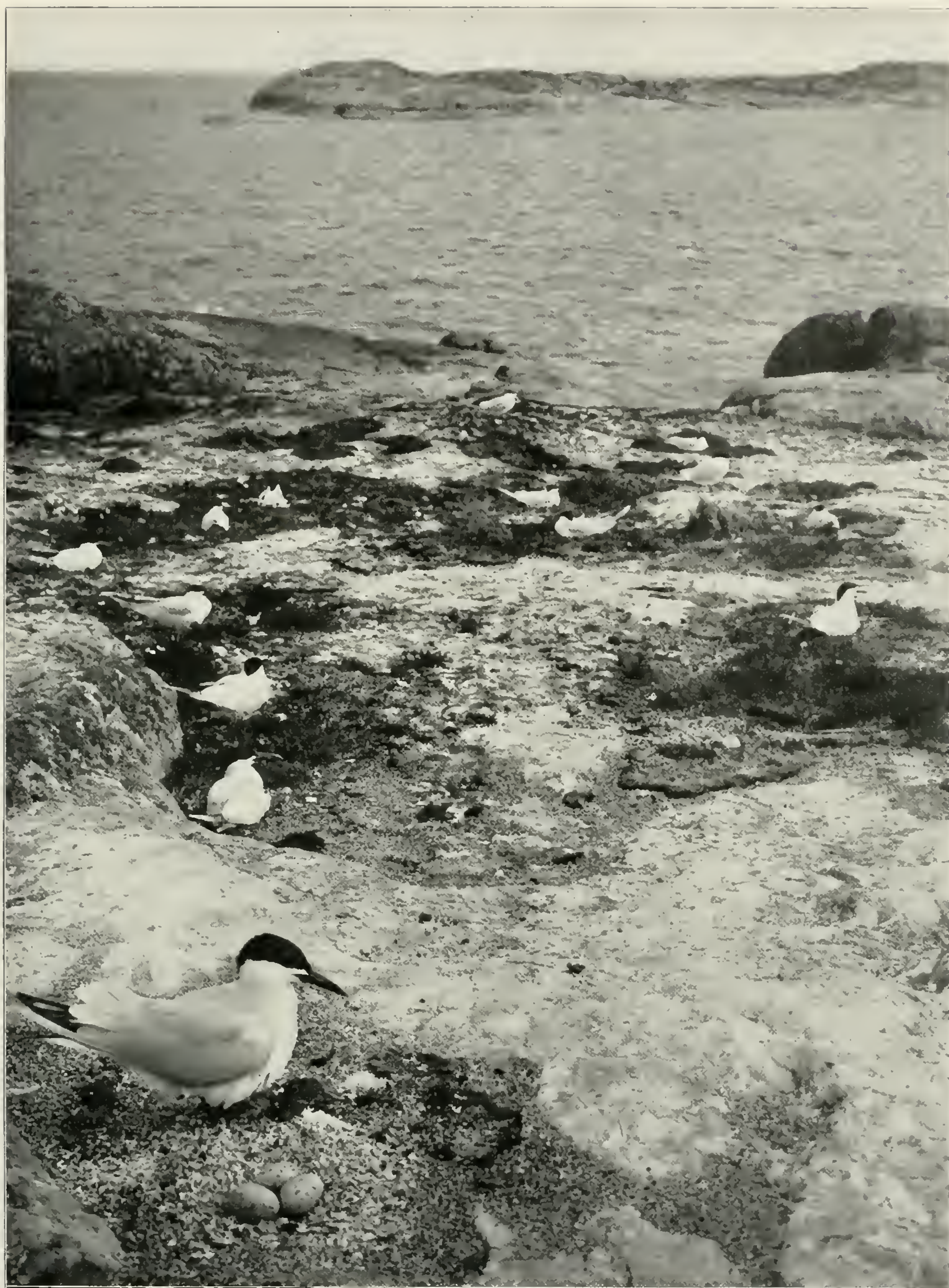
— — —

Men innan jag försöker skildra hvad fiskmåsen och min kamera sågo från Löfjeskärs kummel, måste jag få berätta om Ljusskär.



I skrefvorna på Ljusskärs hvita klippa finns det inte så många blommor som nedanför Löfjeskärs kummel. På Ljusskär finns det inget lä för stormen, där skräntärnorna bo, och därför sopas jordsmulorna väl bort af vind och regn och till och med af vågorna, hvilka vräka långt upp öfver berget, när den höga sjön står på därutifrån. Därför blir också klippan så hvit af de oräkneliga fiskbenen, och fåglarnas hvita skrudar med näbbarnas röda korall få vara blommor nog på den ödsliga ön.

Mot norr på Ljusskär funnes nog lä under de tvära knaltarna, men skräntärnorna ha föredragit att bo, där klippans hjässa är slät och öppen för vinden. Där ligga äggen ännu tätare än på Löfjeskär, ofta utan annan bale än fiskbenen och några smulor af lafvar och mossa, som kunnat växa bland dem.



Ljusskärs sluttning utåt Hamnskär.

På Ljusskär syntes de stora tärnorna redan på långt afstånd. De stodo i led på det öppna krönet. Men liksom vid Löfjeskär kom ingen skräntärna ut emot båten, förrän vi voro helt nära. Då lyfte några ur den hvita menigheten däruppe och störtade skränande emot oss, men flögo strax tillbaka. Trutarna, hvilka också här bodde omkring de stora tärnornas utvalda område, sväfvade längesedan under klagande skrik i mängd öfver både skäret och båten. Men, återigen, först när vår farkost var uppe vid stranden kom hela skaran af skräntärnor på vingarna.

Denna vana att kolonien först lyfter, när människan är helt nära, dela skräntärnorna med många andra hafs- och kolonifåglar. Men skräntärnornas samfällda uppträdande gör det dock, jämfördt med dessa fåglars öfriga vanor, hos dem särskildt påfallande.

Dessa starka flygare, hvilka dagligen kunna färdas flera mil till och från häckplatsen för att hämta föda och för hvilka afstånden öfver ett haf äro så lätta att öfverkomma, synas vid själfva häckplatsen vara bundna vid en helt liten fläck.

I de skildringar som finnas öfver skräntärnan meddelas på flera ställen iakttagelsen, att hon vid häckplatsen blott uppträder inom ett litet och begränsadt område. Andra hafsfåglar bruka gärna besöka kringliggande skär och fara än hit än dit. För skräntärnorna synes det icke vara nog, att de vid hvila endast hålla sig till den lilla ö, där samhället är grundadt. De ha också valt ut en enda liten del af detta skär till uppehållsort. Utanför den krets, som markeras af de yttersta bona i kolonien, ser man sällan någon af fåglarna sätta sin fot.

Undantag utgöra de tillfällen, då människan genom sin närvaro drifver dem därifrån. Då kretsa fåglarna, hela skaran, länge och väl under ständigt skränande öfver fridstöraren, men tröttna slutligen och flyga då bort till en bestämd punkt af ett närliggande skär, där de sätta sig, den ena tätt bredvid den andra, i något slags undergifven väntan att orostiftaren skall lämna deras hem i fred.

Har denne blott aflägsnat sig, lyfta de strax allesamman och sänka sig åter snart på sina hvita klipphällar, där hvar och en skyndar att uppsöka sina ägg eller, om de ej skulle vara i tur att rufva, den lilla bestämda hvita fläck på klippan, där den skall invänta att dess tur kommer.

Nu vistades jag vid Källskären nära en månad och i Hartsö skärgård, där Ljusskär är beläget, öfver två. Under hela denna tid, då min iakttagelse vid hvarje tillfälle riktades mot skräntärnorna, såg jag aldrig någon af dem sitta på andra skär än Ljusskär och Löfjeskär, utom vid de tillfällen, då jag själf, som ofvan nämnes, med min närvaro tvang fåglarna att för en stund sänka sig på närmast möjliga ställe, nämligen vid Löfjeskär på södra Stångskär, några hundra meter därifrån, vid Ljusskär på en liten smal klipphäll, endast ett par stenkast från Ljusskär mot norr. Blott någon enstaka gång såg jag att skräntärnor äfven slogo ned på Hamnskär, hvilket förvånar, då detta skär ligger helt nära Ljusskär och skräntärnorna ju förr bott just på Hamnskär. Men alla dessa tillfällen voro präglade af tvång. Utaf fri vilja syntes fåglarna ej beröra jorden utanför häckplatsen.

Denna skräntärnans obenägenhet att vistas på närliggande



Ljusskärs hjässa.

skär var vid Källskären mindre påfallande, därför att Löfjeskär där synes så ensamt i sin bredd och skapnad. På de närliggande skären bodde mest ejder och enstaka trutar.

Skräntärnorna rörde sig emellertid äfven där inom så snäfva gränser, att jag blott två gånger under min vistelse kunde se en flygande skräntärna i närheten af själfva Källskären, hvilka ligga något öfver två kilometer från Löfjeskär.

Om skräntärnorna nu lefvat af strömming, hvilket ju ligger nära till hands att tro, borde af så många närboende fåglar åtminstone några ha visat sig där, ty vi kastade vid behof ut strömmingskötarna strax vid det ena Källskäret och fingo i regel öfvernog på natten.

Men de stora tärnorna inom dessa trakter synas icke lefva af strömming. Dessa, som man föreställer sig, verkliga hafsfåglar, hvilka till hemvist här välja de yttersta skären, där Östersjön väl är så salt som den blir i norr, de tyckas öfver hufvud icke föredraga saltvattensfisk.

Detta förtjänar uppmärksamhet ur två synpunkter. Dels ha de skräntärnor man iakttagit vid salt vatten i norra Europa, och de flesta biologiska rön om fågeln stamma härifrån, inom litteraturen uppgifvits lifnära sig af hafs- och just sillfiskar. Dels blottar den afvikelse från denna uppfattning, som iakttagits vid de stora svenska häckplatserna, det i mina ögon säregnaste draget i skräntärnans lif vid denna kust, nämligen hennes vana att hämta sin föda öfver stora afstånd, samtidigt som hon på marken är bunden till ett enda litet område, en del blott af en klippa ute i skären.

Fran Hartsö, där jag bodde, låg nämligen skräntärnornas klippö ungefär en mil ut till hafs. Jag kom i april och låg därinne bland de skogiga öarna för att se efter andra fåglar. Där syntes ofta enstaka skräntärnor flyga inåt land, rätt öfver öarnas skogar. Snart fann jag också att fåglarna föredrogo en bestämd väg, nämligen genom de smala sunden öster om Hartsölandet och därifrån vidare rätt öfver Ringsö. Hvart de togo vägen anade jag nu, sedan den mycket fågelkunnige godsherren till Björksund berättat mig, att de från tidigt på våren brukade synas fiska inne på fjärdarna där, alltså ett par mil från häckplatsen. Att skräntärnorna brukade färdas in till kusten för att fånga sötvattensfisk var uppenbart, sedan Professor Einar Lönnberg funnit och faststlagit, att fiskresterna på marken vid deras häckplats till stor del utgjordes af svalgben efter id och mört. Det som här för mig blef ytterligare öfverraskande var, att detta fiskande i sött och bräckt vatten af en sådan mängd fåglar syntes bedrifvas i så stor utsträckning och efter så bestämda linjer. Och fåglarna hämta icke endast dessa fiskar ut till hemskäret för att bringa föda till ungar eller rufvande maka. Långt innan äggläggningen är börjad kan man dagligen se skräntärnor flyga ut med sina fångster i näbbarna.

Förbi Hartsö och närliggande öar, där jag hade mest tillfälle till iakttagelser, flöt en daglig och jämn ström af skräntärnor. Ofta räknade jag där på en dag öfver hundra sådana fåglar, hvilka passerade på in- och utgående. Då min tid äfven var upptagen af andra iakttagelser, kunde jag dessa dagar blott hålla ögonen på skräntärnorna ett par timmar när

det föll sig lämpligt. Faglarna föreföllo att sträcka ifrigast några timmar före middagstid, men de syntes dock så mycket under andra tider af dagen, att det är uppenbart att flera hundra passerande hvarje dag kunnat räknas. Jag säger passerande af det skäl, att en stor del af faglarna helt säkert flögo fram och åter mellan kusten och skäret därute flera gånger dagligen och alltså kunde ha setts flera gånger.

Kolonien ute på Ljusskär befanns sedermera vara omkring tvåhundra skräntärnor. Jag räknade nittiosex bon samtidigt. Förekomsten af sådana fåglar, hvilka uppehålla sig vid en häckplats utan att själfva hafva bo, kunde jag ej fastställa där.

Det förefaller då uppenbart att sa godt som hela kolonien därute måste haft för vana att dagligen begifva sig in genom skärgården för att fiska inne vid kusten, minst en svensk mil borta.

Vid Källskären hade jag väl iakttagit, att tärnorna ofta sträcka inåt och komma åter till Löfjeskär med fisk från denna riktning, men där låg nu öppna hafvet at alla sidor, och jag tänkte inte på att färden behöfde sträckas så långt som in till kusten, så mycket mindre som de flesta fiskar, jag där kunde se skräntärnor förtära, föreföllo att vara strömming. Det är möjligt att det flera gånger i verkligheten var idyngel eller mört.

För att erhalla någon uppfattning om hvilka fiskslag skräntärnorna vid denna kust hufvudsakligen lifnära sig utaf, har jag insamlat prof af benmassan både från Ljusskär och Löfjeskär och underställt dem sakkunniga vetenskapsmäns pröfning.

Det visade sig nu, att det allra mesta utgjorde lämningar efter mört, id och abborre. Man kunde äfven påvisa gers, löja och gädda. Att massan dessutom måste ha innehållit rester af strömming får tagas för gifvet. Dessa fiskars igenkännliga delar förintas och försvinna emellertid så lätt, att det väl kan förklaras att fåglarna kunna ha förtärt strömming i ganska stor utsträckning, utan att mängden i förhållande till öfriga fiskarter kan fastställas. Men mängden af ben och fjäll efter de nämnda sötvattensfiskarna är så rik, att det med stöd af deras förekomst får anses säkert, att dessa skräntärnor i öfvervägande grad lifnärt sig af sådana fiskar, särskildt i sådan storlek och ålder, hvilka endast af dem kunna fångas på ringa djup i närheten af kusten och företrädesvis i sött eller mycket bräckt vatten.

Af de hundratal skräntärnor, hvilka jag såg flyga förbi Hartsölandet under sommaren, iakttog jag aldrig att någon tog en fisk i vattnen däromkring. Fåglarna kommo flygande långt utifrån hafvet och höjde sig något, där sunden blefvo trängre och öarna skogiga. Där de vid Ringsö togo vägen rätt öfver land, höjde de sig till fyrtio, femtio meter eller något mera och valde därvid just den led, som snarast förde dem öfver vatten igen på andra sidan.

Afsikten att flyga långt och med ett visst mål låg uppenbar i hela deras sätt att färdas. De foro rakt fram allesamman med denna jämna ifver att komma vidare, som man lätt igenkänner hos sträckande fåglar, till skillnad från flygsättet hos dem, hvilka så att säga „fara omkring". Och de voro i regel tysta.



Hvad är det för en fisk?

Detta om de fåglar hvilka sträckte inåt kusten.

Af dem som kommo åter på väg ut såg jag ej dagligen så många. Detta kan dels bero på att fåglarna vid utfarten föredrogo en annan väg, jag iakttog dem flera gånger sträcka mera norr- och österut, dels därpå att dessa fåglar mera undandrogo sig min iakttagelse. De flögo nämligen, åtminstone inne i skärgården, på sådan höjd där man ej så lätt får ögonen på en hvit fågel. Ute på öppna sjön såg jag dem oftast flyga längs vattnet, så nära att de tycktes nudda vid vågkammarna. Dessa fåglar buro ofta en strömmingstor fisk i näbbet. Mötte någon af dessa en annan skräntärna på sin luftiga väg, tycktes den senare vara afundsjuk och gjorde gärna en sväng åt det hållet för att se på fisken, hvarvid båda blefvo upprörda och skränade. Men deras vägar skildes strax igen och den ena återtog sin raka kosa in mot kusten, medan den andra fortsatte utåt hafvet med sin dyrbara last.

Dessa iakttagelser, jämte de rika fynden af ben efter sötvattensfisk vid skräntärnornas häckplatser på Ljusskär och Löfjeskär, synas mig gifva stöd åt uppfattningen, att skräntärnan i dessa trakter hufvudsakligen lifnär sig af sådan fisk, som hon från sötare vatten vid kusten öfver stora afstånd regelbundet hämtar ut till häckplatsen, där dessa fiskar ej finnas i det omgifvande hafvet.

Hvarför gör hon detta? Har skräntärnan möjligen tidigare lefvat uteslutande af sötvattensfiskar?

Inom de vetenskapliga verk, i hvilka skräntärnans lif beskrifves, möter allmänt uttalandet, att hon är en saltvattensfågel. Till jämförelse med denna uppfattning har det synts

mig förtjäna uppmärksamhet, att hennes starkaste häckplatser ligga vid insjöar och innanhaf, i det innerasiatiska området må vara till en del salta, men i det nearktiska, där fågeln kanske har lika stort hemvist, så vidt jag känner, i hufvudsak vid sött vatten. Och det är påfallande, att skräntärnan vid de tropiska salta världshafven har befunnits ha sina fåtaliga häckplatser just i flodernas deltaland, där sötvatten och föda därur äro nära åtkomliga.





Det var inte bara fiskmåsen, som tagit det nya kumlet på Löfjeskär i besittning. När jag smög mig in där en solig morgon, fann jag till min förskräckelse, att mina händers vackra skapelse utan vidare tagits till sommarnöje af snart sagdt oräkneliga spindlar och andra kryp, hvilka där funnit ett behageligt lä undan lifvets och Löfjeskärs blåsväder.

De hade inrättat sig som sommargäster bruka, utan den ringaste hänsyn till den rättmätige ägaren. De bodde i hörn och bakom spjälor och hade sina nät spända som hängmattor kors och tvärs. De listade sig in i mina kameror och kommo

på de otroligaste optiska villovägar helt oväntadt med på platarna. Rökte jag, tappade de som klättrade i taket andan och drumlade ner i pipan. Många dogo bråddöden i min anteckningsbok. Än i dag, när jag sitter här och söker tyda dess krakfötter, hittar jag pressade spindlar mellan bladen.

Men den som mycket njuter skall väl något lida.

Nedanför kumlet låg hela Löfjeskärs sluttning mot norr med skräntärnorna fylkade på de hvita hällarna. De kommo susande ned från alla håll, så snart Källskärsbåten försvunnit bortom Stångskär, och spindlarna fingo krypa i sabbatsfrid på min nacke flera timmar, innan jag bara förmådde se mig mätt på det lysande vimlet utanför kumlets falska stenväggar.

Klippön sluttade sakta ut i det vidtfamnande, sommarblå hafvet, där gudingarnas hvita ryggar syntes gunga så långt ögat nådde. Uppe i bränningen simmade flockar af tordmular, hvilka hade sina bostäder under de hundratals kringströdda stenblocken på stranden. Ofvanför dem gick grastensberget upp i tvenne breda åsar, där trutar af olika slag sutto parvis på hvar sina knallar. Emellan åsarna framför mig låg så den grunda sänkan, där det samlats lite jord och växtlighet i skrefvorna och där skräntärnorna hade sin stad.

På några ögonblick var hela sluttningen framför mig full af dem. De kommo ned med häftiga bromsande slag ur de uppsträckta långa vingarna och med den stora hvassa näbben nedsträckt som om den tyngde dem. De skränade öfverljudt ännu, men det hade kommit en lugnare ton i skränet. De som ännu kretsade omkring hade detta utdragna skarpa läte,



Grannarna få ovett.

som gifvit dem namnet tschegrava och som därmed är ganska väl återgifvet.

När fåglarna väl kommit på marken, blef där också en kör af dessa korta, afstötta, sträfva skrik — ra, ra, ra — hvarmed de sorla hela dagen på häckplatsen och vid minsta anledning med sträckta halsar och näbbar betyga hvarandra sina meningar i allmänhet och i all synnerhet sin förargelse öfver allt det grannen tar sig för.

Rundtomkring mig rufvade de och sutto på hällarna. Mitt kummel tycktes de inte bevärdiga med en blick.

Skräntärnorna tillhöra dessa fåglar, hvilka det inte är den ringaste konst att komma nära med kameran. Hurudana så bilderna bli, med deras röda näbbar till den hvitgrå ryggen, är en senare fråga. Men svåråtkomliga voro de då inte.

Ett par rufvade två meter till höger. Ett annat par lika nära åt andra sidan. Framför mig lågo flera på tre, fem och åtta meters afstånd ungefär. En kom och satte sig så nära, att jag kunnat nå henne med handen. Efter några minuter hördes trippande steg på taket. Det var fiskmåsen som tog sin utkik i besittning. Och nu började verkliga högtidsstunder för den nyfikne inne i det förfalskade kumlet.

— — —

Det intryck, som den första timman inför en ny och främmande fågelart gifvit, har i de allra flesta fallen senare förefallit mig riktigt.

Dessa första timmar hos skräntärnan gåfvo mig strax tanken, att jag här mött en fågeltyp — alltså närmast en

karaktär och ett kynne hos en fågel, som var olik alla fåglar hvilka dittills mött mig både i skogar och på haf.

Skräntärnan var till sitt personliga uppträdande, om det tillåtes att säga så om en fågel, för det första icke lik någon tärna af de arter jag förut kände. Jag sökte länge i minnet för att finna någon jämförelse och, hur orimligt det än kan höras — min tanke föll på tordmulen; inte alls därför att där just nu simmade tordmular framför mina ögon, utan därför att dessa stora tungnäbbade fåglar till sitt väsen och rentaf i sin uppsyn just påminde om de tordmular, jag några år tidigare på samma sätt suttit vägg om vägg med på Karlsö.

Hos båda fanns något oreflekterande, tryggt när ingen fara stod för ögonen, och — ointelligent.

Hos skräntärnan mötte mig särskildt ett starkt drag som hon äger gemensamt med tordmulen. Hon gör liksom denne intryck af att tillhöra en förgången tid, när fåglarna sågo ut på ett annat sätt än flertalet nu. Hennes grofva hufvud, som ser ut att ha en trång hjärna, den öfverdrifvet stora näbben, vingarnas kantighet, hela den grofva satta gestalten, när hon befinner sig på marken, tyckes säga att kroppens egenskaper här äro utvecklade på bekostnad af »hjärnans», om det själsligas motsvarighet hos ett djur får uttryckas så. Och detta förefaller mig också stämma, ty skräntärnan är, så långt jag lärt känna henne — en fågel som har svårt att fatta.

Att hon är skygg för den människa hon ser bortsäger icke detta. Just de ointelligenta djuren äro ofta skygga. Men



Trutens kloka blick.

skräntärnans skygghet saknar som dessa i allmänhet det kloka djurets betecknande drag af beräkning.

Trutarna, hvilka höllo till öfverallt på knaltarna omkring, voro kloka fåglar. Det syntes på dem, där de stodo, att de iakttogo allt. Deras blickar, deras hållning vid olika inträffade händelser, deras bemötande af hvarandra och andra fåglar sade i hvarje ögonblick att deras hjärnor arbetade. De uppfattade, reflekterade, beräknade och handlade därefter. Fiskmåsen, som jag dagligen därute hade för ögonen, var en slug fågel, som såg allt och passade de tillfällen, som voro till fördel för honom, när det gällde att stjäla — ty han befanns stjäla ägg, den gynnaren.

Skräntärnorna åter skötte sitt fiske väl så långt jag såg. De skötte sin rufning, men visst inte oklanderligt, ty trutarna stulo ägg midt för näbben på dem. Men utom dessa två slag af verksamhet föreföllo de ointresserade af allt, och förnötte de icke tiden med att träta och slåss, ofta om ingenting, så stodo de oftast sysslolösa på sina hällar, till synes försjunkna i något slags vresig slöhet.

Kom då en annan fågel dem för nära, vaknade de till och sträckte under ilsket läte näbben efter honom, men så snart han var förbi, tycktes de glömma hela saken och stirrade då ömsom rätt ut i luften, ömsom ned på sina egna tår.

Denna begrundande ställning med näbbet mot marken, som man äfven kan se trutarna intaga, är utmärkande för skräntärnan. Sina spetsiga nackfjädrar bär hon därvid uppresta, något som hos andra fåglar tyder på oro eller vrede. Men skräntärnan har just då ingenting att vara orolig eller förargad

öfver. Det är bara hennes sätt. För att taga en mänsklig jämförelse — hon påminner då så mycket om en gammal herre som tar på sig en vred min, när han funderar på det allra obetydligaste.

Stundom och plötsligt måtte någon upprörd impuls sätta åt henne, ty då börjar hon utan synbar anledning oroligt trippa fram och åter på sin häll, tilldess hon lika plötsligt återgår till sitt förra lugn.

Kom nu båten glidande upp mot skäret, sågo trutarna den strax. Det syntes huru de, redan när den var långt borta, höllo ögonen på den. Ju närmare den kom, desto längre blefvo deras halsar, desto smalare af ängslan deras kroppar, tilldess de slutligen tysta och klokt misstänksamma lyfte för att flyga ut och skärskåda den förmodade faran.

Skräntärnorna märkte då i början ingenting. Dem jag hade pa ett par meters afstånd, kunde jag ju rentaf iakttaga minspelet på. De tittade alltjämt just på ingenting, tilldess trutarna slutligen började kackla. Ja — då vaknade verkligen några af dem och sågo sig oroligt omkring, som för att utröna hvarifrån faran kom.

Ty — och här fick jag från en annan sida se deras egendomliga sätt att synas så sent för den anländande — först när trutarna allesamman visste om båten, lyfte någon enstaka skräntärna, och först när jag hörde båten skrapa mot stranden kom en större skara på vingarna. Men af dessa kommo många strax åter och gingo utan vidare genast till sina ägg, där enstaka både en och två gånger hunno lägga sig tillrätta igen.



»Hon tittade oroligt omkring sig.»

innan båtkarlen, som kom gående upp öfver skäret, slutgiltigt satte hela kolonien i uppståndelse.

— — —

I dessa vresiga, till synes otillgängliga fåglars lif röjas. så-

som just hos de flesta vresiga varelser, för den som med tålamod söker lära känna dem, enskilda drag af ömhet mot någon annan, hvilka genom den starka motsättningen i egenskaperna blifva betagande just hos dem.

Ett sådant drag hos skräntärnan var den ifver, med hvilken den ena af makarna bragte föda till den, som var upptagen af rufningen.

Hvilken af skräntärnorna som rufvar mest har jag ej kunnat utröna, enär fåglarna voro förvillande lika hvarandra, och min vanliga utväg i det fallet, att finna något litet fel i den enas dräkt till kännetecken, lyckades ej. Det är tydligt att hanne och hona växla om vid äggen. Den som blir ledig begifver sig helt naturligt snart åstad att hämta sig föda, men bär då också, sedan den egna hungern är stillad, med sig en fisk till den rufvande.

Den första dagen på Löfjeskär hörde jag ofta öfver skäret skräntärnans långt utdragna skrik — tschegrava ! Det var då alltid en fågel som kom någonstädes ifrån och med detta läte kretsade fram och åter öfver kolonien. Strax märkte jag att särskildt en af de rufvande tärnorna ifrigt svarade, och det var just makan. Nu susade den nykomne ned på en häll helt nära henne och i näbben hängde en blixtrande blank fisk. Den rufvande fågeln reste sig då från äggen, trippade upp på hällen och ville ha fisken. Båda stodo några ögonblick midt emot hvarandra, medan alla grannarna omkring skrockade till uttryck för olika känslor. Men den som hade fisken kunde inte strax besluta sig för att lämna ifrån sig en sådan dyrbarhet. Han lyfte igen och kretsade skränande

öfver skäret för att emellertid strax åter sänka sig på hällen, där den alltjämt ifrigt skrikande makan ändtligen fick fisken och slök den hel. Och medan nu den trakterade började putsa sina fjädrar efter måltiden, trippade den nykomne stillsamt bort till äggen och lade sig att rufva.





Det dröjde inte en kvart sedan Källskärsbåten var borta och Löfjeskärs alla fåglar voro sig själfva igen, förrän två skräntärnor voro i lufven på hvarandra.

Hvad de kommo ihop om kunde jag inte se. De voro mera på sidan om mig uppe på en häll, och jag måste maka undan spindelherrskapet och varligt skära ett nytt hål i segelduken med min knif, innan jag kunde komma åt att följa händelserna därute.

Då var det värsta påtagligen öfver. De stodo båda midt emot hvarandra ännu och det syntes på dem att de varit ihop. De sågo just ut som två tuppar som slagits och ett



I DELO OM UNGARNA

ögonblick kommit till besinning igen efter de smällar som vankats. Den ena gapade alltjämt med framsträckt näbb, men båda voro tydligen trötta och gingo strax åt hvar sitt håll.

Senare uppdagade jag, att det låg ett bo på hvardera sidan om hällen därborta och att det var de från rufningen lediga makarna som oftast började träta.

De voro långt ifrån ensamma om det. Från det skräntärnorna susade ned till sina bon och sprungo om hvarandra för att hitta hvar och en till sitt, var trätan allmän, och aldrig gick där någon timma, utan att några voro ihop och slogos.

Att lefvande varelser träta och slåss måste väl förefalla en människa af vårt tidehvarf ganska naturligt. Verkligheten lär också, att dufvor och näktergalar ha sina bittra strider likaväl som brushanar och brushufvuden.

Hos brushanarna är fejden ett parningstidens stora tornérspel. Ett par näktergalar kunna slåss lika förbittradt som någon roffågel. Men hos de flesta fåglar är en strid något som händer en gång eller två en dag för att följas af långa fredliga timmar och dagar. För skräntärnorna är fejden ett dagligt bröd, en lynnesyttring och en vana.

Flera fåglar, hvilka bo i samhällen, ha det så. Visst inte alla! Grisslorna, som bo i tusental tätt intill hvarandra på trånga klipphyllor och inte ens ha ett bo hvar, äro rörande fromma, där de ofta sitta rufvande vinge vid vinge. Om de slogos så som skräntärnorna, skulle deras ägg ramla i hafvet. Tordmularna kunna väl råka i lufven på hvarandra om något, men de äro inte trätlystna. Bland måsfåglarna åter äro fejderna ständiga. Där skrattmåsarna bo i sina tusental är det ett stän-

digt sorl af trätor. Och de små dvärgtärnorna, som jag sedan skall berätta om, kunna slåss om sina ungar. Men hos inga andra fåglar har jag funnit en sådan lust till fiendskap som hos de stora tärnorna. Det är med dem som med människorna. De ha ett elakt lynne och bo för många på samma ställe och så kunna de inte låta bli att slåss.

När man hör dem törna ihop med dessa skrän, som trotsa all beskrifning, ville man tro att det gällde lifvet. Åsynen af de tunga hvassa näbbarna, när fåglarna ilsket gå löst på hvarandra, säger att huggen måste gå till blods.

Så farligt är det inte. Äro vapnen skarpa, så ha de stridande dem båda, och de ha starka sköldar i sina vingar och i de grofva skallarna. Vore det så illa som det ser ut borde det ligga döda fåglar här och hvar på skäret. Och jag har endast sett *en* vuxen skräntärna död. Men illa medfarna voro de ibland, och fastän jag småningom insåg att det inte var så allvarligt, var sammandrabbningen emellan dem ibland så häftig, att jag ändå ofta tänkte, att det skulle ta en ända med förskräckelse.

Stridsäpplet var inte lätt att se. Ofta tycktes de komma ihop sig om stort ingenting. I regel var det väl utrymmet som hade skuld till att de kommo hvarandra närmare än lynnet tålde. Det var en egendomlig tanke detta, att dessa fåglar skulle samlas och trängas på detta och ett skär till i en half världsdel och få det trångt där, så att de behöfde slåss om platsen.

Och deras strider gingo ändå an så länge äggen rufvades. Den dag ungarna voro stora nog för att tulta omkring till grannens hällar, blef det värre.



»Den ställning de båda kämparna
intogo var verkligen dråplig.»

Men jag skall berätta hvad jag såg och hvad bilderna visa.

— — —

Första dagen därute var mitt öga ännu för ovant vid de nya fåglarna och det var för mycket af alla slags syner för att hjärnan skulle kunna följa med. Men när jag kröp ut från mina spindlar på eftermiddagen, gick jag strax bort till hällarna, där fåglarna slagits mest.

Orsaken där låg rätt öppen. Det var fyra bon tätt intill hvarandra. Hvarför just ägarna till dem, som hade en meterbred häll mellan sig, skulle slåss värst var otydligt, men jag gick tillbaka till mitt kummel och makade det så godt sig göra lät ett par meter uppåt, så att jag kom närmare krigsteatern.

Att kumlet flyttade tycktes fåglarna inte ens märka. När jag krupit in där dagen efter voro de lika obesvärade som förut. Själf märkte jag däremot, att det varit onödig möda, ty nu var det ett par som jag just haft närmast till i går som började bataljen.

När jag legat gömd bland fåglar med en kamera, har det alltid varit dessa hastiga och oväntade händelser som lockat mig att få på plåten.

Att taga några bilder af en rufvande fågel som ligger där stilla på äggen eller kanske af några små ungar, hvilka ej kunna fly undan, det kan ju också vara af intresse. Framför allt, det skall också göras och göras väl, hvilket visst inte alltid är så lätt. Men det är en sak som man har tid på sig till. Någon snabbhet kräfves det inte och misslyckas det, så kan det göras om. Föremålen finnas där i regel och kunna återfinnas.

En händelse framför kameran är något helt annat. Redan en af dessa djurlifvets alldagliga händelser, som man med ögat kan se någon gång hvar dag — bara en sparf kommer med strå till sitt bo, en sångare fångar en insekt — är mycket svårare att få på plåten. Så är det också med de bilder ögat någon gång får se ur lifvet fåglarna emellan. Där är det hastighet öfver händelserna och situationen återkommer sällan. Det är dessa bilder det är spänning att fika efter. Det är dem det är lite svårt att taga. Det är sådant som förtjänar namnet kamerajakt detta utmärkta ord, som tyvärr har blifvit nästan fördärfvadt af dag- och veckotidningarnas kamerajakt på grisar och barn och flickslynor i päronträd.

Detta att med en kamera plötsligt kunna få fast en stark händelse ur ett djurs lif, det är åtminstone för mig en af de vackraste lockelser lifvet kan komma med. Därför såg jag inte mycket efter de rufvande tärnorna i samma stund det blef batalj på någon af hällarna och därför är här flera bilder af stridande skräntärnor än af rufvande, ehuru det gifvetvis i verkligheten på häckplatsen fanns flera lugna fåglar än stridande.

— — —

Det dröjde någon timma den morgonen, innan de stridslystna paren från dagen förut började sin fejd på den omstridda hällen, dit jag vändt min kamera. Rätt länge fick jag gräma mig åt att höra, hur det hände märkeliga ting på ett annat håll i kolonien. Där var något väsen med ett par fiskmåsar och jag fick först senare veta hvad det gällde. Nu kunde jag blott höra dem och minnas en amerikansk krigskorrespondent, som for kring fronterna ett halfår och beklagade sig, att han alltid hade



»De slogos så att vingarna smällde»

oturen att resa ifrån en plats just någon dag innan där blef batalj.

Men en af skräntärnorna vid hällen kom hem med en fisk just som jag krupit rundt för att nu kika at andra hallet. Det vill säga, jag hörde på lätena att hon måste ha kommit med en fisk, och när jag väl hann vända mig igen, måtte makan redan ha fått fisken, ty när jag sag genom kameran var fejden redan i gång därborta.

Den ställning de båda kämparna intogo på hällen var verkligen dråplig, med hängande vingar och de röda näbbarna riktade uppåt som ett par spjut.

Det är åtbörder som erinra om vilda folkslags stridsdanser. Man säger sig att hos denna egendomliga fågel är striden ett slags kult. Hennes nära släktingar fisktärnan, silfvertärnan, svarttärnan och dvärgtärnan slåss gärna, när något är på färde, de också. Men de ha inga särskilda stridsställningar som jag har märkt.

Skräntärnorna stodo ursinniga emot hvarandra kanske tio sekunder. De skakade af ifver och sökte öfverrösta hvarandra med korta framstötta skrän. I en blink for så den ena på den andra, och innan jag hann få in en ny plåt, voro de nere från hällen, hade kört upp den rufvande makan från boet och slogos där, så att vingarna smällde, medan den tredje stod bredvid och skrek med full hals.

Som ofta sker bland djuren fick inkräktaren vika. Han fick några riktiga smällar, det såg jag, och lyfte plötsligt ifrån allt-ihop och for öfver till sin sida af hällen, medan den rufvande

fågeln åter intog sin plats och båda de förfördelade med uppspärrade gap öste ur sig ovett mot grannherrskapet.

En tärna som bodde längre bort var med och skrek, men hvilken part hon höll med framgick inte.

Så gick det några minuter. Skränandet stannade af. Nu slogs man redan på två andra håll nere på hällarna.

När jag åter kikade ut på det nyss öfvergifna slagfältet hade båda de stridande till min undran larfvat upp på hvar sin sida af hällen och sutto i all sämja inte en meter ifrån hvarann och putsade sina fjädrar efter striden.

Långt sinne hade de alltså inte.

— — —

Några dagar senare hade skräntärnorna kläckt. Med erfarenhet af hur lätt andra tärnor komma i delo om ungarna, väntade jag det värsta.

Det uteblef inte heller. Det hade varit tyst och stilla på Löfjeskär jämfördt med det lefverne som började nu. Ty nu var ingen af fåglarna bunden vid att rufva äggen, utan kunde af hjärtans lust bistå sin make när det gällde. Nu voro ungarna tvistefröet. Redan vid två dagars ålder var stugan dem trång, och det första jag såg uppe vid den omstridda hällen då var en unge från det ena boet, som larfvade öfver till andra sidan. Han var hungrig och far dröjde med maten, medan mor ännu rufvade det sista ägget. När ungarna på andra sidan, där voro också två kläckta, fingo sin mat, hörde han det och ville ha med och så larfvade han som sagdt öfver.

Honan — jag får kalla den som låg på boet då för honan —



»Hela grannskapet var i uppror.»

skrockade förgäfves för att varna honom. När han blott lyckats taga sig upp för hällens ena sluttning och nått åsen, gick det som af sig själft att komma vidare, och han tumlade hufvudstupa ned emot grannarnas bokant, där en af fåglarna genast var tillreds att hacka den lille stackaren. Det förundrar mig bara att han inte dog genast.

Detta var casus belli.



»De höggos en stormig minut med näbbspjuten inne i gapet på hvarandra.»

På kortare tid än jag hinner berätta det var hela grannskapet i uppror.

De båda tärnorna, till hvilka ungen tumlat ner, skränade och gapade öfver det oskyldiga kräket, som om de velat svälja honom, medan den lika ursinniga modern stod uppe på hällen och gapade igen. En tärna ett par meter längre upp skrek med af alla krafter.

Nu gick hannen från höger löst på sin motståndare. Båda höggos en stormig minut med näbbspjuten inne i gapet på



»De blefvo liggande på hvar sin sida af hällen med näbbarna färdiga till det yttersta.»

på hvarandra och det vanvettigaste uttryck af ilska jag sett hos någon fågel. Till slut blefvo de liggande på hvar sin sida af hällen med näbbarna färdiga till det yttersta.

Hvart ungen tog vägen såg jag inte just då. Han måste ha klarat sig upp på hällen igen under villervallan, ty just då susade den frånvarande fadern in på stridsplatsen och i det virrvarr af näbbar och vingar, som nu blef, skymtade jag först en och så två ungar uppe på hällen midt ibland de stridande.



»Just då susade den frånvarande fadern in på stridsplatsen.»

Bladet vände sig strax.

Den nykomne hannen var antingen starkare — hans käkar voro ovanligt grofva — eller också argare. När alla kommo på fötter igen stod han i midten pa hällen med ungarna bredvid sig och inför hans gapande huggare strök den andra hannen baklänges. Men så länge jag stannade den dagen var det

ytterst spändt emellan makterna däruppe, och gång efter annan såg jag åter de båda hvassa näbbarna stickas mot hvarandra från hvar sin sida af hällen.





När Naumann skildrar den en gång flera hundra par rika skräntärnkolonien på sanden vid Sylt, skrifver han i en anmärkning under texten:

»Där det finnes klippiga stränder, skola de lägga äggen på den kala klippan, såsom på några af Östersjöns skär i närheten af den svenska kusten.»

Dessa ord visa närmast på att den namnkunnige fågelforskaren hade kännedom om att de svenska skräntärnorna brukade häcka på klippor. De säga också att skräntärnan, i de hörn af världen där hon finnes, allmänt är känd för att söka sina boplatser på låga stränder och i synnerhet sandbankar. Därför har det förefallit mig kunna vara till nytta att här återgifva några bilder af olika bon från de stora tärnornas klippiga hem hos oss.



Sju bon på Ljusskär.

Skräntärnans ägg äro till färgen ljusare än äggen af andra svenska måsfåglar med undantag för den lilla dvärgtärnan, som har sina ägg förvillande lika den bleka sanden, där hon lägger dem. Detta skulle kunna höra samman med att skräntärnorna, som tidigare nämndt, i andra delar af världen brukat reda sina nästen på sandbankar och liknande ljusa stränder. Deras teckning, med mörkare bruna och grå fläckar på blekare botten af samma färger, omväxlar på alla tänkbara sätt. Formen växlar också från mycket långsmala till nästan klotrunda, af hvilka man kan få se enstaka tillsamman med ägg af vanlig form. Men ett drag genomgår de flesta af skräntärnans bon i en sådan koloni. Ett af äggen i boet afviker gärna till teckningen från de två andra, hvilka bruka vara lika. Det synes lätt på tre af bilderna här, särskildt på den stora bilden med balen i en tufva af den gula fetknoppen.

Detta helt olika ägg kläckes oftast sist och är alltså i regel det senast lagda. Detta är äfven brukligt hos en del vadare, såsom spofvarna, hos hvilka nästan alltid ett ägg är helt olikt de öfriga tre och då svagare färgadt. Hos dessa fåglar brukar detta ägg ofta kvarligga öfvergifvet, sedan de tre ungarna lämnat boet.

Den rika mängden af fiskben under äggen i en del bon visar på, att skräntärnan gärna söker sig rede på samma ställe, där ett bo året förut och sannolikt fågelns eget varit beläget. När boplatsen synes ny för året ses blott obetydligt med fiskben i balen, såsom på bilden här af de storfläckiga äggen i sedumtufvan, där blott några bollar på bokanten förtälja om fågelns vana att stöta upp sådana.

Medan rufningen pågår ökas mängden af de sönderfallande bollarna, och den dag ungarna lämna boet och börja stulta omkring är det en hvit hög af fiskben där de hållit till.

— — —

På häckplatsen vid Löfjeskär var det på grund af markens gropighet svårt att med kameran få en god öfverblick af fåglarnas sambyggande. Marken var ej heller där så kal som ute på Ljusskär, där äggen bokstafligen lågo på bara klippan, stundom nedbalade genom ett tunt jordlager, men ofta och särskildt uppe på krönet blott omgifna af denna fiskbensmassa, som uppstår af de bollar med fiskrester som fåglarna ej kunna smälta.

Här på Ljusskär lågo balarna i långa rader ofta blott ett steg ifrån hvarandra. De flesta lågo omkring den sydöstra uddens låga krön och tätast på dess sluttning utåt Hamnskär. På detta område funnos mellan de nya balarna en mängd ringformiga hopar af fiskben, hvilka utgjorde lämningarna efter fåglarnas bon där från förra året. En del af de nya bona voro uppenbart iordningställda just på en af dessa gamla balar.

Här räknade jag nu den sextonde maj 74 bon af skräntärna.

För denna uppskattning såväl som för alla följande tillfogas, att det ju väl är möjligt, att jag af misstag räknat något bo två gånger. Att något förbisetts är mindre antagligt, då skräntärnans bo på en sådan plats är mycket lätt synligt.

Af dessa 74 bon innehöllo denna dag 2 stycken 1 ägg, 9 stycken 2 ägg och de öfriga 63 bona alla 3 ägg hvartdera.



20—193093. *Berg, Sällsynta fåglar II.*

Bo af skräntärna. Uppe till höger synes en af fågelns fiskbollar.

Detta framhålles här, enär det, efter de flesta beskrifningar öfver skräntärnan att döma, synes vara tvistigt, huruvida fågeln normalt lägger tre ägg eller blott två.

Nedanför det nämnda krönet och något inåt skäret låg emellertid en del af kolonien, som jag ej strax observerat och därför dess bättre nu tog särskild siffra öfver. Det var en bred sänka där, hvarest ett jämnare jordlager redan vid denna årstid tillät någon växtlighet af gräs och örter.

Om denna sänka uppgafs att den några år tidigare varit hufvudområdet för skräntärnans häckning på platsen, hvilket också de talrika fiskbenen i markbetäckningen tydde på.

Nu lågo i denna sänka samma dag (alltså 16 maj) 9 bon, af hvilka också 2 innehöllo endast 1 ägg, 5 innehöllo 2 och de återstående 2 innehöllo 3 ägg hvartdera.

Sammanlagdt funnos alltså denna dag på Ljusskär af skräntärna 83 bon. Däraf 4 med 1 ägg, 14 med 2 ägg och 65 med 3 ägg.

Att flertalet fåglar hade tre ägg vid full kull var sålunda här uppenbart. På Löfjeskär, där jag försummade att taga några ingående siffror öfver detta, innehöllo också de flesta af trutarna oskadade bon hvartdera 3 ägg.

Litteraturens motsägande uppgifter om äggens antal voro mig emellertid då ännu obekanta, och det var för ett helt annat syfte jag förde anteckningarna vidare, nämligen för att, jämlikt mina tidigare undersökningar öfver dvärgmåsen, försöka utröna, om de yngre individerna äfven hos denna fågel lade mindre antal ägg.

De siffror jag därför samlade skulle vara lättare att öfver-



På Löfjeskär gjorde fåglarna gärna en bale af torra stjälkar.

blicka, om inte de roflystna trutarna, genom att snappa bort ägg här och hvar, ständigt ändrat dem för mig.

Det visade sig emellertid, att den större boplatsen omkring krönet på en vecka (till den 23 maj) ökats blott från 74 bon till 76. De sista bona innehöllo blott 2 ägg hvartdera.



På Ljusskär lågo de flesta äggen på bara fiskbensmassan.

Den mindre boplatsen åter, i sänkan nedanför krönet, ökade på samma tid från 9 bon till 15, och under därpå följande vecka med ytterligare 5 bon till sammanlagdt 20, medan den större boplatsen stannade vid sina 76.

Detta förefaller mig anmärkningsvärdt, särskildt därför att

de tillkomna kullarna stannade vid att innehålla 2 ägg hvartdera, så när som på ett enda som fick 3.

Utan att nämna flera tröttande siffror vågar jag med stöd af de anförda antaga, att det här fanns ett större antal par, hvilka lade sina ägg tidigare och i öfvervägande flertal hade 3 stycken. De hvilka endast lade två ägg häckade uppenbart i regel senare och voro till antalet färre än en tredjedel. Jag tror, med uppskattning af det antal ägg trutarna stulo bort, att de fåglar, hvilka blott lade 2 ägg, voro icke ens en femtedel af hela antalet par.

Nu sökte jag iakttaga de individer bland skräntärnorna, hvilka de senare lagda och mindre kullarna tillhörde, för att utröna, om några tecken i deras dräkt tydde på att dessa fåglar voro yngre, men det var mig ej möjligt att fastställa några särskildaålderstecken hos de olika fåglar jag iakttog. Det är möjligt att skräntärnan tillhör de måsfåglar, hvilka jämförelsevis hastigt få fullt färdig dräkt såsom vuxen fågel. Det är troligt att hon häckar först vid flera års ålder. För att kunna rätta sig efter det i litteraturen omnämnda åldertecknet i näbbens storlek, bör man ha fågeln i handen.

Från flera europeiska häckplatser ha besökare berättat, att de i skräntärnornas bon endast funno två ägg. Där det varit fråga om ett större antal häckande fåglar får man förmoda, att den första kullen i så fall blifvit fåglarna frantagen. För denna förmodan finnes äfven stöd.

Då jag ansåg det kunna vara till nytta tog jag nämligen, enligt uppdrag från Vetenskapsakademien, ur mängden af ägg på Ljusskär några i teckningen särskildt egendomliga kullar, hvilka återgifvits här.[1]

[1] De återfinnas jämte bifogade bilder i Riksmuseum.



Ett ägg i kullen är ofta helt olikt de andra.

Hvad jag därvid väntat inträffade också. På ungefär samma fläckar där äggen tagits fann jag efter nära två veckor nya ägg i ny bale, af hvilka åtminstone två kullar så slående liknade dem jag tagit, att det för mig uppenbart var samma fågelpar som ägde dem. Och i hvartdera af dessa bon kom blott två ägg.

För mig finns det inte tvifvel om, att flertalet af de skräntärnor, hvilka vid en ostörd häckplats visa sig lägga senare och blott två ägg, äro yngre individer.

Hos en närstående fågel, dvärgmåsen, har jag med stöd af fotografier af de rufvande fåglarna och af nästena i olika utvecklingsskeden tidigare påvisat, att fåglar med de yngres fjädrar här och hvar kvarstående i dräkten synas häcka senare och lägga två ägg i stället för de äldre fåglarnas tre. Och dvärgmåsen är ej den enda måsfågel, hos hvilken jag iakttagit detta.

I skräntärnornas närhet pa Löfjeskär bodde ett par gråtrutar, af hvilka den ena och uppenbart honan hade stor del af den yngre fågelns dräkt kvar. Äggen lades sent och voro bara två. Det synes på bilden här.

Att denna gråtrut trots sin orena dräkt var nog försigkommen att lägga ägg förvånade mig mindre, sedan jag till min häpnad fått se, att den och dess make snart sagdt lefde på att stjäla ägg, och detta just ifrån skräntärnorna, om hvilka det alltid hetat, att just de äro rofgiriga och röfva ägg och ungar från andra fåglar.

Omkastningen i uppfattningen af skräntärnans lif blir i detta så tvär, att jag skulle tveka att berätta hvad jag med egna ögon sett, om jag inte hade fotografierna som bevis.

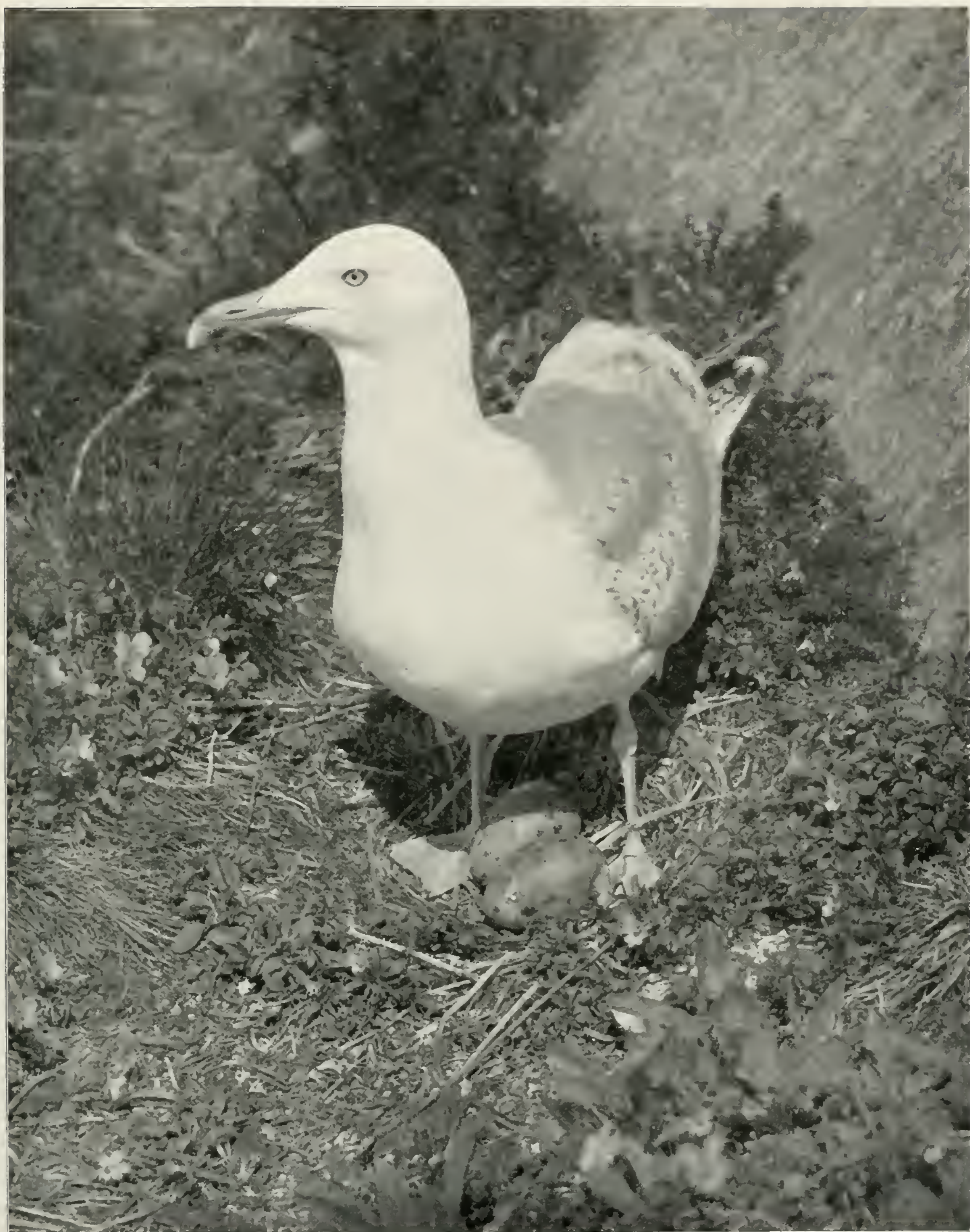


I ett af de största och mest ansedda verk, som finnas öfver fåglar i hela världen, nämligen »Dresser, The Birds of Europe», skrifves om skräntärnan ord för ord detta:

»It is powerful and bold, and is strong enough to protect its eggs and young from any of the Gulls; but at the same time it is said to take toll, like these, amongst its weaker feathered brethren, and to now and again catch and devour a young bird, or steal an egg or two.»

— — —

Bland det första min blick fastnade vid på Löfjeskär var några tomma skal efter skräntärnägg, hvilka lågo här och hvar emellan balarna. Jag tog upp ett par af dem och undersökte. Ingen skräntärna hade kläckt ännu och skalens hinna visade också, att det ej var rufvade ägg. Ingen människa



Gråtruten som hade half ungfågeldräkt, blott lade två ägg och var maka till äggtjufven.

som af elakhet kunde slå sönder fågelägg — sådana finnas — hade heller kunnat vara i land på skäret. Min tanke for till trutarna — hafstrutarna då, hvilka bruka stjäla ägg från alla andra fåglar, blott de finna dem och kunna. Men det var för otroligt. Skräntärnan var utan tvifvel den »skarpaste» sjöfågel i Östersjön och det var erkändt, att hon kufvade alla andra. På Gotland kallas hon »gjausepiner» för att hon far så illa med trutarna. Att äggen voro urdruckna af något djur var tydligt. Men af hvilket?

Det brusande fågellifvet därute bestormade med nya intryck och syner, men de tomma äggskalens gåta förföljde mig genom dem.

Redan samma dag, medan jag låg gömd i kumlet, fick jag en förklaring. Skräntärnorna voro i delo än här, än där. Ibland hördes också måsar och gråtrutar skrika, när de, som jag uppfattade det, fingo stryk af de stora tärnorna. Vid några bon långt åt sidan hörde jag upprepade gånger tärnorna skräna skarpt. Att de slogos där var uppenbart. Jag kunde inte se tydligt ditbort, men när jag kom ut på eftermiddagen och, innan mina grejor buros till båten, gick omkring för att se efter lämpligare gömställe att få bilder af tärnornas fejder, stannade jag också därborta för att se mig för. Då fann jag, att ett af bona blott innehöll ett ägg. Ett annat, som ovillkorligen hörde dit, låg strax vid bokanten trasigt och tömdt till hälften.

Det fanns fullt upp med trutar på Löfjeskär, gråtrutar och silltrutar. Jag hade inte hunnit se så noga på dem ännu; blott en silltrut hade mitt intresse, därför att han hade tre alldeles hvitblå ägg.

Att ingen af trutarna hade tagit ägget var jag säker på. Om en trut kommit åt det, skulle han ha flugit med det helt och inte vågat äta af det på stället. Ägget var som klufvet på tvären af en skarp näbb. Det såg inte alls ut som de ägg trutarna bruka förtära och — det flög för mig att detta — det har en annan skräntärna gjort.

Tanken stämde bra öfverens med allt hvad jag fått läsa om skräntärnans rofgirighet. Hon förtärde andra fåglars ägg och ungar, stod det. Hon dref det tydligen också därhän, att hon tog sina likars. Och hvem skulle också annars ta dem?

Trutarna bruka bära bort äggen hela. Men skräntärnans näbb, sade jag mig, tillät inte det där sättet att hålla ett rundt ägg som i en tång. Hon hackade hål och åt ur dem på stället.

Mitt kummel däruppe vågade jag inte flytta så långt. Det kunde oroa fåglarna. Därför tog jag nästa dag med mig material till att göra ett nytt kummel och byggde så upp en liknande stenhög ett stycke ifrån, där jag funnit ägget, för att därifrån möjligen kunna få se tjufven. Men det hände nya ting innan dess.

Dagen efter såg jag från mitt kummel skymten af en gråtrut, som plötsligt var uppe bland skräntärnorna. Det var ett stycke nedåt, där bona ej lågo så tätt och det stack upp stenblock och höga hällkanter. Jag fick inte strax klart för mig hvad som var på färde. Tärnorna skränade och truten skrek också. Men dels hade jag ett vimmel och sorl af flera hundra fåglar att se och lyssna igenom. Dels ser man inte alltid så snabbt och säkert från en liten dragig springa i ett stycke



»Han gick fram till ejderägget
och försökte hacka hål på det.»

segelduk, där man dessutom sitter hopkrupen innanför som en kanin och inte på villkor får göra några häftiga girar. Det skulle inte heller ha fallit mig in, att uppträdet betydde annat än att tärnorna körde ut en gråtrut, som råkat komma inom deras gräns, såvida inte den skymt jag uppfångat af truten, just som han egendomligt nog skulle gå bakom en hällkant, sagt mig, att han bar något i näbbet.

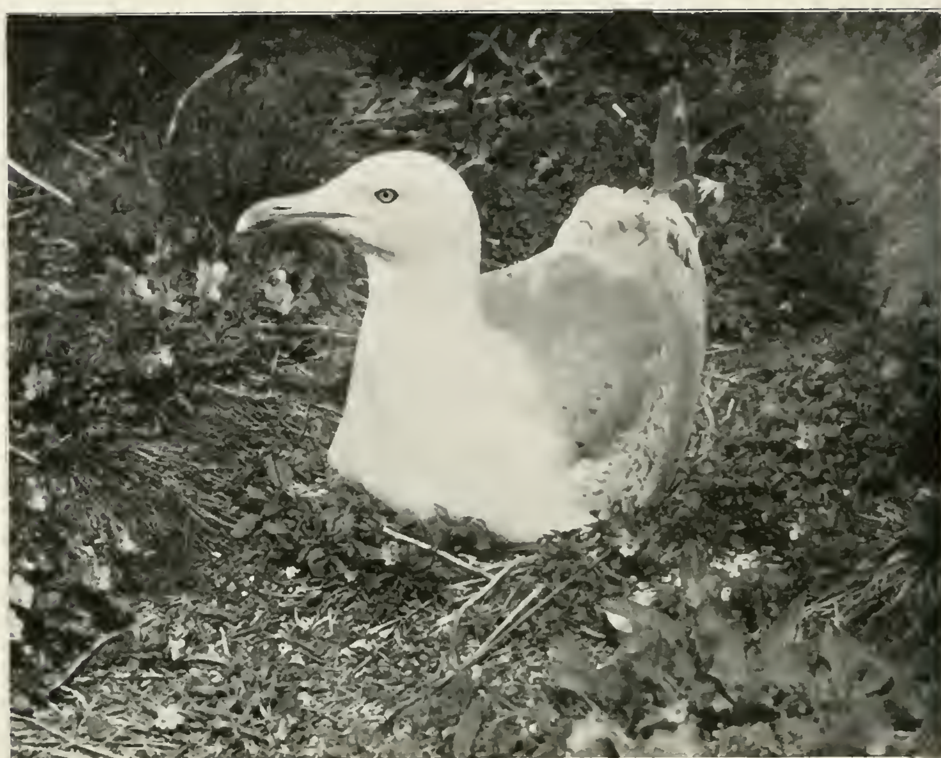
Solen sken så starkt emot mig öfver hällarnas hvithet att det bländade, och det var dessutom ett af dessa tillfällen, då man helt enkelt inte hinner se säkert. Men kameran girade rent mekaniskt öfver åt den vinkel, där truten fanns, och fick honom just som han smet ned bakom hällen.

Hvarför gick han där midt uppe bland skräntärnorna, där han hvart ögonblick borde kunnat få en näbb genom veka lifvet?

Det hade fastnat på min näthinna att han bar något i näbbet. Hvad bär en trut i näbbet? En fisk, en stulen fågelunge, ett ägg. — Det var väl ända inte han, som stal undan äggen från skräntärnorna?

Vi fingo brådtom hem den dagen. Det blåste upp skarpt och vi hade bara min båtkarls lilla flata öka att komma hem med öfver gatten. Jag såg inte till truten mer de timmar jag låg gömd där, men frågan lämnade mig inte. Något mörkrum hade jag ej ordnat därute, men jag hade med mig en låda med flaskor, och när det mörknade, plockade jag fram det växelmagasin där plåten fanns.

Numret på plåten hade jag glömt och fick framkalla en hel rad andra bilder, innan den kom. Så fick jag en felbelyst

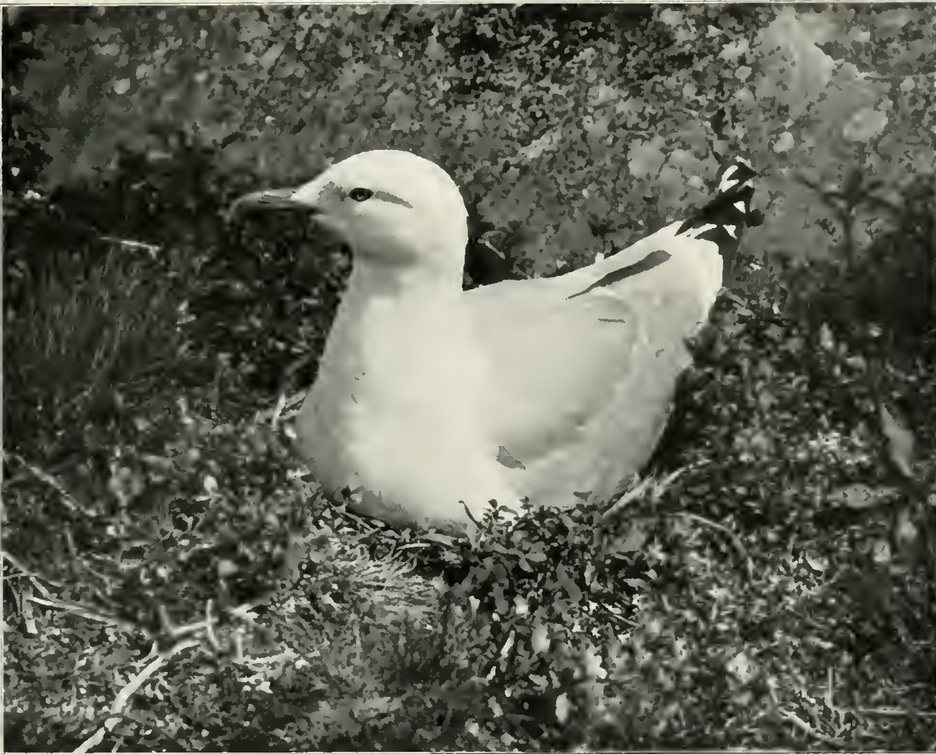


Den spräckliga makan.

plåt. Den låg länge i metolbadet och där kom ingenting, förrän jag blef otålig och trakterade den med etskali, så att den i hastigheten höll på att få för mycket. När jag höll upp den mot den lilla gulgröna lampan, var den redan mörk, men gråtruten fanns där, med benen bakom hällen förstås, och i hans näbbtång satt mycket riktigt ägget.

En sådan gök!

Detta var alltså gråtruten — den fågel som jag på Karlsö hade funnit så oskyldig! Men så mindes jag, att en silltrut — säger



Tjufven själf.

en helt vanlig oskyldig silltrut — någon vecka tidigare på ett öde skär utanför Gotland kommit farande och för mina ögon, där jag satt gömd i en tånghög, tagit ett helt grågåsägg ur redet och flugit kanske femtio meter bort med det, där han skulle ätit upp det, om jag inte skrämt honom för att få behålla ägget hos gåsen, som jag ville ha i kameran. Jag lyckades inte fotografera honom och begär inte att någon skall tro det.

Följande dag på Löfjeskär utsträckte jag min husesyn efter

äggskal till hela trutkolonien, det vill säga så godt som hela skäret. Jag fann också några skal både efter skräntärnägg och ägg af ejder, men vid något bestämdt trutbo lågo de ej. Då kröp jag in i det nya kumlet och bidade att gråtruten skulle visa sig. Från den dagen har jag antecknat de torra enskildheterna och återger dem som de äro.

Klockan half tio var jag gömd och båten for sin väg. I två timmar och något mer gick lifvet sin gilla gång inom kolonien. Skräntärnorna trätte och kommo med fisk och byttes vid att rufva.

Emot klockan tolf hörde jag en gråtrut och en skräntärna skrika samtidigt, men när jag fick ögonen på dem, flög gråtruten blott förbi längs marken och en af tärnorna jagade honom. Jag hann vända mig om och följa truten genom en springa. Han satte sig på en häll utanför kolonien, där jag visste att det fanns gråtrutbon i närheten. Men han putsade sina fjädrar minst tio minuter, och jag öfvergaf att se på honom, när min nacke började värka af böjningen. Att han måste ha bo i närheten var tydligt.

Strax efter skreko några skräntärnor igen, nu midt framför mig, och nu såg jag, som jag tyckte, gråtruten stå ibland några spirande blomstånd, där ett skräntärnbo låg. Han hackade i sig något som låg på marken. Att det var ett ägg var tydligt. Jag hade intrycket att han ville skynda sig. På flera sidor om honom skreko skräntärnorna. Men han stod oantastad åtminstone en half minut. Då kom en tärna med ilsket skrän rusande ned mot hans rygg, hvarvid han skrek till och lyfte undan. Och då såg jag honom först tyd-



»DÄR STOD GRÅTRUTEN OCH TITTADE MENANDE PÅ ETT VÄLDIGT TORDMULÄGG.»

ligt. Jag hade förut blott sett hufvud och rygg öfver växterna och inte tänkt att det var någon annan än gråtruten. Och det var — en fiskmås!

Där stod alltså en vanlig fiskmås midt i kolonien af väldiga, arga skräntärnor och åt ur ett skräntärnägg, medan boets ägare tycktes vara frånvarande. Jag har en bild af honom, men man ser bara att han står ibland blommorna och äter något, så att den bevisar ingenting.

Det här började fara illa med mina förutfattade meningar.

Den dagen trodde jag inte, att jag skulle få se mera af tjufvarna. Det gick ett par timmar. Skräntärnorna skötte sina trätor och andra bestyr, och jag nöjde mig med att taga bilder af dem. Aldrig hade jag väl tänkt, att en kamerajägare skulle sitta bland skräntärnor och fika efter att få plåtar utaf en vanlig trut och en fiskmås. Då var skränet på en gång där igen, och nu var det gråtruten som var framme. När jag fick öga på honom, hade han ett skräntärnägg i näbbet och böjde sig framåt som om han ville flyga upp med det. Men där var en tärna öfver honom med täta kast och ursinnigt skrän. Förmodligen vågade han inte lyfta för henne. Och så gick han — klef långsamt ut ur kolonien, med ständiga bugningar hvar gång tärnan dök öfver honom.

Rundtomkring skränade enstaka tärnor, men många togo inte notis om honom, och blott en såg jag slå öfver honom för att försvara ägget.

Alltsamman försiggick helt nära, men — det fanns ingen

möjlighet för mig att gira min kamera så långt åt sidan. Däremot kunde jag åter se truten, när han slutligen flög med ägget. Det var uppenbart samma trut som förut. Han flög till samma ställe som den förra, och där försvann han bakom en häll.

Nu skulle jag velat se mera, men hade sagt till min båtkarl att komma tillbaka efter fem timmar. Tiden var förliden. Då, strax innan han kom, var där åter en gråtrut framme längre bort. Om han tog något kunde jag ej se. Två skräntärnor slogo öfver honom, och jag tog en bild af dem. Men hållet var för långt och bilden var oduglig.

När nu båtkarlen kom kröp jag ut och gick strax till stället, där fiskmåsen varit synlig. Där låg ett uppklufvet och till hälften urätet skräntärnägg. Boet som ägt ett ägg förut var tomt. Det var alltså fiskmåsens verk och hans sätt att gå till väga. Hur var det så med gråtruten?

Jag gick dit. Där låg också mycket riktigt skalet bakom hällen, där han satt sig båda gångerna.

Nu föresatte jag mig att i hvarje fall bokstafligen se honom i hvitögat hemma hos sig, byggde ett stenkummel till framför hans knalte och gömde mig där följande dag, sedan jag lagt ett halfurdrucket ejderägg med den hela sidan upp på hällen.

Länge behöfde jag inte vänta. Innan båten lämnade stranden kom där redan en gråtrut och satte sig. Men hvad för en gråtrut? En individ i oren dräkt, med spräckliga teeken både på vingarna och stjärten. Hvad hade den på häckplatsen att göra? Jo, han gick fram till ejderägget och försökte hacka



23—193093. Berg, Sällsynta fåglar II.

»Han höjde sitt hvassa näbb och gapade igen.»

hål på det. Därvid puttade han till det halftomma skalet, så att det rullade nedför hällen, tyvärr på andra sidan. Där for han också ned och åt ur det som var kvar.

Så kom han upp igen och gned belåtet näbbet mot stenhällens lafvar tills det blef rent. Och så begaf han sig hasande nedför hällen till ett gråtrutbo med två ägg strax framför mig och där lade han sig att rufva.

Nu får jag skrifva hon om denna gråtrut. Det var påtagligen en yngre fågel, som ännu delvis hade ungfågelns dräkt. Hon var på tredje året, antar jag. Och därför hade hon bara två ägg.

Först efter en stund kom hennes hanne och satte sig på hällen. Det var tjufven. Ingen annan gråtrut skulle kommit som han och satt sig att hvila och putsa fjädrarna just på den hällen och på samma sätt som han gjort dagen förut, när jag kunnat följa honom.

När han senare aflöste honan vid rufningen, tog jag en bild af honom i samma ställning på boet för att kunna jämföra dem.

Det är min öfvertygelse att han är en missdådare bland många trutar, hvilka icke stulo ägg. Det är likadant bland fåglarna som bland människorna. Enstaka människor blifva mördare och tjufvar, fastän procenten kanske är högre än hos fåglarna. Blott enstaka lejon lära sig att taga människor, på samma sätt som enstaka räfvar stjäla höns. De göra ett försök, det straffas inte tillräckligt — alldeles som bland människorna — och så fortsätta de.

Det var så med gråtruten. På Löfjeskär funnos, så vidt jag kunde se, två fiskmåsar och ett halft dussin gråtrutar, hvilka

bestulo skräntärnorna. Att de togo jag tror inemot femtio ägg, som jag såg lämningar efter, visar blott att de hade funnit ut, att skräntärnan inte var så farlig för dem, som hennes rykte bland människorna sagt.

— — —

Att jag till slut fick gråtruten i kameran, när han stal ägg från skräntärnan, det var bara en lyckträff. Jag hade då försökt på alla sätt i åtta dagar och bara sett hur det stals rundt omkring mig, men aldrig där kameran pekade. Några bilder hade jag fått, men de bevisade ingenting.

Då satt jag en morgon på ett nytt ställe i kolonien, där jag gömt mig mellan några stora block för att se på tordmularna, hvilka här lade sina ägg helt öppet i klipphörnen.

Som jag nu sitter där och ser ut öfver skräntärnorna, som bodde några äfven åt dessa kanter, stod där plötsligt en gråtrut och sneglade menande på ett väldigt tordmulägg.

Att det var min gamle bekante med den spräckliga honan kan jag inte gå ed på. Det kan ha varit en annan.

— Du ämnar väl ända inte ta med dig tordmulägget? — tänkte jag, när kameran sakta girade och nöp hans snikna min.

Som hade han varit tankeläsare — han hörde dessvärre slutaren smälla till — bligade han en sekund på min stenhög och så gick han. Men inte tio steg längre fram låg ett skräntärnbo obevakadt. Där stannade han, och nu fick jag ändtligen kameran till vittne.

Den ena skräntärnan kom hem i detsamma. Hon kom skjutande ned öfver truten, steg af farten och stod flaxande



»Skräntärnan kom som en åskvigg i hans rygg.»

ofvanför honom med gapet öppet i ett skrän, som om hon velat svälja sin fiende.

Men truten flög inte. Det var klart att han ansåg sig säker där han stod. Han höjde sitt hvassa näbb och gapade igen. Därinne nystade jag med kasetterna för att få i en plåt till en tusendels sekund.

På en gång sprang truten några steg åt sidan. Jag trodde att han ville ta till flykten. Men jag hade åter sett miste. Skräntärnboet låg just där han styrde förbi, och där böjde han sig fram och tog ett ägg. Just som jag girade kameran kom skräntärnan som en åskvigg i hans rygg, och truten böjde sig upp med ägget i näbbet och halft höjda vingar för att ta emot.

— Bär af! — hade jag på tungan. Och han bar af så skickligt med ett duckande af kroppen, att skräntärnan bara sköt förbi honom af farten.

Innan hon hann att vända, hade han sprungit många steg med ägget. Han begagnade skrefvorna och smet bakom en häll på samma sätt som när jag första gången såg honom. Han visste uppenbart, att han redde sig bättre på marken och därför gick han, på samma sätt som kråkan sätter sig, när fisktärnorna anfalla henne.

Medan truten sprang, kom han emellertid upp emellan två tätt rufvande tärnor. Den ena lyfte verkligen skrikande. Den andra låg bara kvar och gapade. Då lyfte han också och det höll på att gå honom illa. Den första tärnan var där igen, och nu såg jag att han fick en elak törn. Han skrek också så att en hop trutar på knallarna omkring lyfte och skreko



»Det höll på att gå honom illa.»

med, om af medkänsla eller afundsjuka öfver ägget är tvifvelaktigt.

Men hvad hjälpte det? Hur tärnan fumlade och hur truten nu bar sig at, så kom han i alla fall pa vingarna med sitt ägg och for därifran. Och när hon skulle anfalla honom sista gangen, gjorde han en sa skicklig gir, att hon bara lyckades törna ihop med hans vinge.



»Hon lyckades bara törna ihop med hans vinge.»

När det var öfver hade jag hunnit få fem plåtar. Det hela tog inte en minut.

— — —

Sen dess har jag sett ytterligare nya drag hos sådana fåglar, hvilka jag trodde mig känna. Inblicken i deras lif bjuder ständiga öfverraskningar, och det förefaller, att vi ännu veta ganska lite om de varelser vi ha rundt omkring oss.

Hvem vill tro mig om jag säger, att jag på Källskären såg en roskarl, en hona därtill, komma upp till en fisktärnas bo, hacka hål på ett ägg och äta ur det? Jag skulle inte ha trott, om någon annan berättat det. Åtminstone skulle jag tänka att han sett miste.



Källskärens oskyldige fiskmåse.

Och hvem vill tro, att den lilla oskyldiga fiskmåsen, som sitter här som en hvit dufva på Källskärens skorsten, vågar stjäla ägg från de fruktansvärda stora tärnorna?

Ingen begär det heller.

Bilderna af gråtruten får jag hoppas att man tror. Fiskmåsen får ställas på framtiden. Det är ännu inte sista gången vi ha träffats på hvar sin sida om en kamera.



För de flesta hvarandra närstående fågelarter är det regel att ungarna likna hvarandra mera än de äldre fåglarna, både i dundräkten och sedan under utvecklingstiden. Detta gäller särskildt om måsfåglarna. Det skall kräfvas ett mycket öfvadt öga för att skilja ungarna af våra flesta måsar från hvarandra och likaså af flera tärnarter. Men skräntärnungen är, som sig bör, olik alla de andra. När man ser honom, får man ännu ett skäl till tron, att skräntärnan bland sina samsläktingar i vår del af världen är en fågel alldeles för sig själf.

Redan i formen är skräntärnungen annorlunda, gröfre och kantigare. En blick på bilderna här och på bilden af den lille ungen af dvärgtärnan längre fram, skräntärnans minsta släktinge hos oss, säger mer än hvarje beskrifning.



»De voro nästan hvita.

De andra tärnornas ungar äro mörkfläckiga på blekare botten. Skräntärnans äro så godt som enfärgade. Men färgen på ungarna i det ena boet kan vara hvit, alltså ljusare än någon annan tärnunge; i det andra svartgrå, mörkare än till och med den svarta tärnans ungar.

Denna olikhet i färg lade jag märke till strax ungarna kläcktes på Löfjeskär. Här är en bild af två nykläckta ungar där-



»Den mörkare ungen.»

ifrån. De voro nästan hvita, där de ligga bredvid ägget. På nästa bild har jag tagit en unge ur närmaste kull och lagt bredvid.

Skillnaden är redan där påfallande. Den mörkare ungen hade dessutom en dragning i brunt.

Ljusare och mörkare ungar förekomma hos flera måsfåglar. Hos våra vanliga fisktärnor ser man det, och bland måsarna

särskildt hos skrattmåsen. I sitt arbete »The Home-Life of the Terns» ger engelsmannen Bickerton också ett par bilder af ljusare och mörkare fläckiga ungar af den stora kentska tärnan. Dessutom förekomma ljusare och mörkare dräkter bland de flygvuxna ungarna hos flera måsfåglar. Särskildt hos fjällabben har jag iakttagit, att det i samma kull ofta är en ljus och en mörk ungfågel. Men ingenstädes har olikheten synts mig tillnärmelsevis så stor som hos skräntärnans ungar.

På den stora bilden här ligga ju två alldeles hvita ungar. Det är lätt för ögat att stanna vid dem och halka förbi det öfriga. Men där ligga två ungar till längre upp. Och de äro svartgrå.

Jag har tagit dem på samma plåt, med de ljusare närmast kameran, där deras hvithet ej kan bli relativt öfverdrifven vid exponeringen, detta för att möta hvarje invändning, att färgvärdena vid fotograferingen kunnat blifva ändrade till fördel för hvad jag framhåller.

Men egenheterna stanna icke vid färg och form. Skräntärnans ungar kunna därjämte vara så olika stora i samma bo, att det påminner om den rangordning af »tripp, trapp, trull», som förekommer hos ugglor och flera andra fåglar, hvilka kölden under värpningstiden drifver att rufva från det första ägget lagts, och hos hvilka därför ungarna kläckas fram en i sänder, så att den minsta ofta inte är fjärdedelen så stor som den först kläckte.

Hos skräntärnan synes detta pa flera af mina bilder. Den mindre ungen är på dem inte hälften så stor som den större.



»Där ligga två ungar till längre upp.»

Nu lägga skräntärnorna, som många andra fåglar, ungefär ett ägg om dygnet. Jag har iakttagit hos dem, såväl som hos fisktärna och svarttärna, att fåglarna rufva äfven när de blott lagt ett ägg. Det är då alldeles i sin ordning att de, som jag också sett, kläcka ungarna med någon tidsskillnad. Hos de få par skräntärnor, hvilkas kläckning jag kunde följa, blef det dock tre ungar under loppet af två dygn. Storleksskillnaden emellan dessa nykläckta ungar var ej så påfallande; icke större än hvad man ser till exempel hos hafstruten. Ej heller voro ungarna påfallande olika stora i alla bon. På bilden med de ljusa och mörka tvåkullarna synes ingen afsevärd skillnad, och här är ännu en bild, på hvilken ungarna förefalla alldeles lika.

Hur hänger då detta samman?

Då det gäller fåglar, hvilka bo i täta kolonier, synas mig slutsatser böra dragas med den största försiktighet.

Det är bekant att kolonifåglar ofta, af misstag eller nöd tror man, lägga ägg i hvarandras bon.

Det är vidare kändt, att vissa kolonifåglar stjäla ägg från hvarandra för att rufva ut dem i sitt eget bo; hos en del andfåglar äfven från helt andra arter.

Dykänder, såsom ejdrar och svärtor, locka gärna till sig hvarandras ungar och upptaga dem som egna.

Slutligen kan det också hända, att ungarna i en tärnkoloni, hvilka bruka vara på benen när de äro i fred, vid människans närmande springa tillbaka till bona och därvid någon gång i hastigheten råka lägga sig i grannens, där de i hvarje fall få ligga i fred så länge iakttagaren går omkring bland dem.

I alla dessa fall kan följden lätt bli, att olikstora ungar ses i samma kull.

Nu har jag tidigare visat, att skräntärnorna hata och misshandla grannens ungar, då dessa komma inom området för det andra parets makt. Det förefaller da otroligt att de skulle under någon form godtaga hvarandras ungar. Det förefaller — ja — men det är visst inte säkert. Hos skräntärnan har jag visserligen ej sett det, men hos dvärgtärnan har jag senare iakttagit, att fågeln under sina vingar villigt tog emot och matade grannens ungar, hvilka den nyss förföljt och huggit.

Att nu någon af ofvan sagda tillfälligheter i ena eller andra fallet kunnat vara orsaken till storleksskillnaden mellan skräntärnungar i samma bo är väl möjligt. Där såsom pa första bilden tre i färgen fullt lika ungar ligga tätt ihop i samma bale, synes det mig dock antagligast att de äro helsyskon. Där det blott ligger tvenne ungar tillsamman och dessa äro mycket olika stora, är det både möjligt och troligt att den mellersta förolyckats.

Därmed kommer frågan om dödligheten bland skräntärnornas ungar.

— — —

Samma dag som skräntärnorna på Löfjeskär slagits om ungarna, gick jag förbi deras hällar för att se hur långt de kläckt, och då låg en unge död bland blommorna nära det bo, hvarifrån ungarna gått upp pa hällen.

Det var uppenbart den större ungen som jag sett.

Han låg sa vackert bland de hvita prästkragarnas kransar



Två jämnstora.

— men vetgirigheten dref mig naturligtvis att taga honom med och draga af honom skinnet för att se om min ögonblickliga misstanke var grundad.

Det var den också. På den broskhvita hjärnskålen funnos flera blodutgjutningar, och det är för mig intet tvifvel, att ungen dukat under för de hugg jag såg honom få.

Att tärnorna hacka hvarandras ungar så snart de komma

at har jag många gånger iakttagit.[1] Fisktärnan gör det och dvärgtärnorna göra det. De hugga hårdt och förfölja den stackars främmande unge, som kommer inom deras lilla område. Ofta har jag lagt märke till att det legat döda små ungar vid deras häckplatser, utan någon rimlig anledning utom just detta att de blifvit hackade till döds af grannarna.

Denna iakttagelse synes få särskildt intresse inför skräntärnorna, därför att dödligheten bland deras ungar är så öfverraskande stor.

Redan på Löfjeskär, som jag måste resa ifrån några dagar efter kläckningstiden, såg jag många ungar ligga döda. På Ljusskär året efter (alltså 1918) låg det vid midsommartid döda skräntärnungar öfverallt. De lågo i alla olika storlekar, dock mest små, vid snart sagdt hvartannat bo.

I stora kolonier af skrattmåsar har jag ofta sett döda ungar ligga strödda och äfven bland fisktärnor, men hos ingendera i sådant antal som hos skräntärnorna.

Skall nu orsaken till de många döda ungarna sökas i skräntärnornas böjelse att förfölja och hugga hvarandras ungar? En sådan förmodan sammanfaller godt med den gamla uppfattningen, att skräntärnan gärna angriper andra fåglars afkomma. Eller får den starka dödligheten sättas i samband med de olikstora ungarna, och möjligen storleksskillnadens orsak sökas uti att en del ungar äro svagare, därför tillvälla sig mindre föda och så duka under? Inom skrattmåskolonierna är det vanligt att, sedan de friska fåglarna flyttat bort, man får se enstaka fullt flygvuxna ungfåglar springa omkring bland tufvorna.

[1] Se »Tåkern», kapitlet om tärnorna.



Här är troligen den mellersta förolyckad.

Det visar sig då, att dessa äro så utmagrade, att de ej orka lyfta med sina dock fullt färdiga vingar. På samma sätt utmärglade ungfåglar, hvilka utan tecken till yttre skada ligga döda här och hvar, visa på det öde som väntar de ännu lefvande.

De rön jag kunnat göra i dessa ting äro för ringa för att gifva ett svar. Men de kunna måhända bidraga till att föra frågan närmare till lösning.



Ett par skräntärnor tätt inpå mitt kummel kläckte förr än de andra. Jag tror att det berodde på, att de inte trätte och slogos så mycket. De fingo kanske mera tid att rufva. Om detta i sin tur berodde på, att de voro ett par ovanligt snälla fåglar, eller om det var deras granne som var snäll, är ovisst. De bodde i fågelstadens utkant uppåt krönet. De voro alldeles för sig själfva där i en vrå af jord med några enstaka blommor som en liten täppa kring balen. Ingen brukade störa dem. Grannen bortom den hvita hällen stod ofta stilla därofvanför och tittade fundersamt på deras ungar. Hon hade bara två ägg borta i sin bale. När hon stod där, såg det ut, som om detta med ungarna varit nytt för henne, något som hon ville se på för att lära sig sköta.

Det var bara en unge kläckt, när jag kom om morgonen. Han hade kanske redan sett solen kvällen förut, ty det andra ägget var nu brustet, och ur en glugg i skalet tittade det blifvande stora näbbet på en skräntärna fram, blekskärt och vekt ännu med sin lilla murbräcka af kalk ute på spetsen.



»Han var hungrig och sträckte gapande sitt lilla näbb efter hennes stora.»

De gamla tärnorna störtade ursinniga öfver båtkarlen, som sakta gick mot stranden, sedan han lagt igen stenarna bakom mig. På den utsträckta armen bar han min rock och hatt, så att det såg ut som två karlar, till hugnad för alla Löfjeskärs fåglar, som nu hade klart för sig, att båda människorna gingo sin väg. Så hörde jag årslagen dö bort, de arga skränen från tärnorna tystnade, och nu förnam örat först det sträfva pipet från honom innanför skalet, där han på sitt sätt gaf tillkänna sin lust att ändtligen få komma ut och torka sina hvita dun i den solblanka morgonen. Så kom först den ena stora tärnan susande ned. Jag tror att det var honan, ty hon hade inte så grof näbb som maken. Han kom strax efter och satte sig makligt på hällen och sträckte sina vingar, medan hon ifrigt trippade ned till balen, med nackfjädrarna på skräntärnors bruk resta som en tofs. Det ser ut som om de vore oroliga och bekymrade för något.

Ungen tycktes hon inte bry sig mycket om. Han blef liggande utanför vinghörnet, medan hon balade sig tillrätta öfver det hela ägget och öfver honom som pep för att få komma ut. Men ungen vid vingen pep också. Han var hungrig och sträckte gapande sitt lilla näbb efter hennes stora. Han hade kanske ännu inte fått någonting. Det såg ut så. Honan tittade på honom förströdt och började så åter ifrigt bala öfver äggen, som hade hon trott att det var han i ägget som skrek.

Men det lilla hungriga näbbet lämnade henne ingen ro. Då blef hon orolig. Hon reste sig från balen, skrockade sakta och trippade bort till hällkanten, där hon vände sig om med ett uttryck af rådvillhet. Strax kom hannen trippande och



»DÄR STODO DE TILLSAMMAN OCH TITTADE PÅ UNGEN, SOM OM DE FUNDERAT ÖFVER, HVAD DET BARA VAR MED HONOM.»

ställde sig bredvid henne. Och där stodo de tillsamman och tittade på ungen, som om de funderat öfver hvad det bara var med honom.

Granntärnan stod förstås ofvanför och tittade med.

Så pep den lille i ägget igen och honan svarade med ett otåligt skrän. Hon trippade åter ned till balen, men nu skränade hon gång på gång, medan hon vred och vände sig för att komma tillrätta.

Sedan kom jag att tänka på, att hon manade på hannen att hämta mat, ty han for plötsligt sin väg.

Han var väl borta en half timma. Under tiden stultade ungen fram och åter omkring modern och skrek. Då hördes detta utdragna läte som en skräntärna har, när hon kommer med föda till den rufvande makan, och i detsamma var hannen där på hällen med en fisk i näbbet — jag tror att det var en mört.

Det var egendomligt att se honan nu. Hon, som annars ifrigt sprang upp från äggen för att få fisken, lag nu stilla och vände hufvudet bort som för att säga att hon afstod, medan den hungriga ungen ifrigt sträckte sig efter fisken. Det lilla näbbet försökte få grepp om den, men det ville inte gå. Hannen stod bredvid och såg rådlös ut, när fisken föll på marken och ungen alltjämt skrek.

Då böjde honan sig ned och tog den, men ej för egen del utan blott för att åter bjuda ungen. Men det var omöjligt. Fiskhufvudet tog emot i det lilla svalget.

Tärnorna tycktes bli oroliga att icke allt stod rätt till. De sprungo upp till hällen som förra gången och funderade, honan



»Hon vände bort hufvudet som
för att säga, att hon afstod.»

med fisken hängande i näbbet. Nu hade emellertid den lille i ägget brutit sina bojor och låg pipande i balen.

Åtminstone en minut stodo de båda tärnorna där. För mig är det inget tvifvel, att det arbetade i deras hjärnor — trögt



»Åtminstone en minut stodo de där.»

och oklart som det var deras natur — för att mogna till det beslut, som detta oförutsedda fordrade.

Så gick honan åter ned till balen. På nytt bjöd hon ungen fisken. Innan jag i hastigheten förstod hvart den



»NU HADE HAN EN MINDRE FISK I NÄBBET.»

tagit vägen — hon vände nämligen ryggen åt kumlet —, förlorade hon emellertid tålamodet och hade svalt den själf.

När hannen flög såg jag inte då. Han var borta när jag sökte efter honom. Men det tog inte mer än en kvart denna



»Han sträckte sig fram och bjöd ungen fisken.»

gången, förrän han åter kom farande, och nu hade han en mindre fisk i näbbet.

Var det nu af instinkt han efter någon tvekan hämtade en mindre fisk eller var det en frukt af öfverläggning?

Tidigare har jag måst säga min tro, att skräntärnan jämförd med många andra är en dum fågel. Hennes uppfattning synes mig åtminstone stå långt bakom den snabba reflexionen hos en trut eller en kråka.

Och ändå var fågelns beteende här sådant, att jag måste tro, att han hämtade den mindre fisken därför att han förstod, att den första var för stor.

När han nu slagit ihop de långa vingarna, sträckte han sig fram och bjöd ungen fisken på samma sätt som förut. Äfven detta var så vidt jag kunde se en strömming. Det kunde knappast ha varit någon annan fisk, eftersom fågeln icke varit borta en kvarts timma för att fånga den. Den såg bredvid ungen så stor ut, att det tycktes omöjligt att denne skulle kunna svälja den. Han försökte också förgäfves flera gånger. Han tappade fisken på marken gång på gång, och nu tog hannen hvarje gång tåligt upp den och bjöd honom igen, medan honan låg stilla och tycktes afvakta hur det skulle gå. Slutligen måtte fisken ha fallit bland en hop benrester, ty när hannen lyfte upp den igen, var den öfversållad af fjäll och hvita små skärfvor, hvilka hängde vid skinnet. Hastigt tog hannen fisken med sig och sprang upp till hällen. Jag väntade nu att han skulle sluka den, såsom honan gjort sist. Men det gjorde han inte. Han stod där några sekunder och såg än på de sina, än omkring sig. Hans rådvillhet var alldeles påtaglig. Så flög han sin väg med fisken.

Af en tillfällighet fick jag sikte på honom genom en springa, just som han strök af nedöfver sluttningen, och såg att han lade sig på vattnet utanför stranden.



Det var samma fisk han kom med.

Hvad gjorde han där? Blott ett par gånger förut hade jag sett någon af de stora tärnorna lägga sig på vattenytan. Jag förstod det ej, förrän han just lyfte och kom flygande upp till hällen igen med fisken åter hängande blixtblank i näbbet.



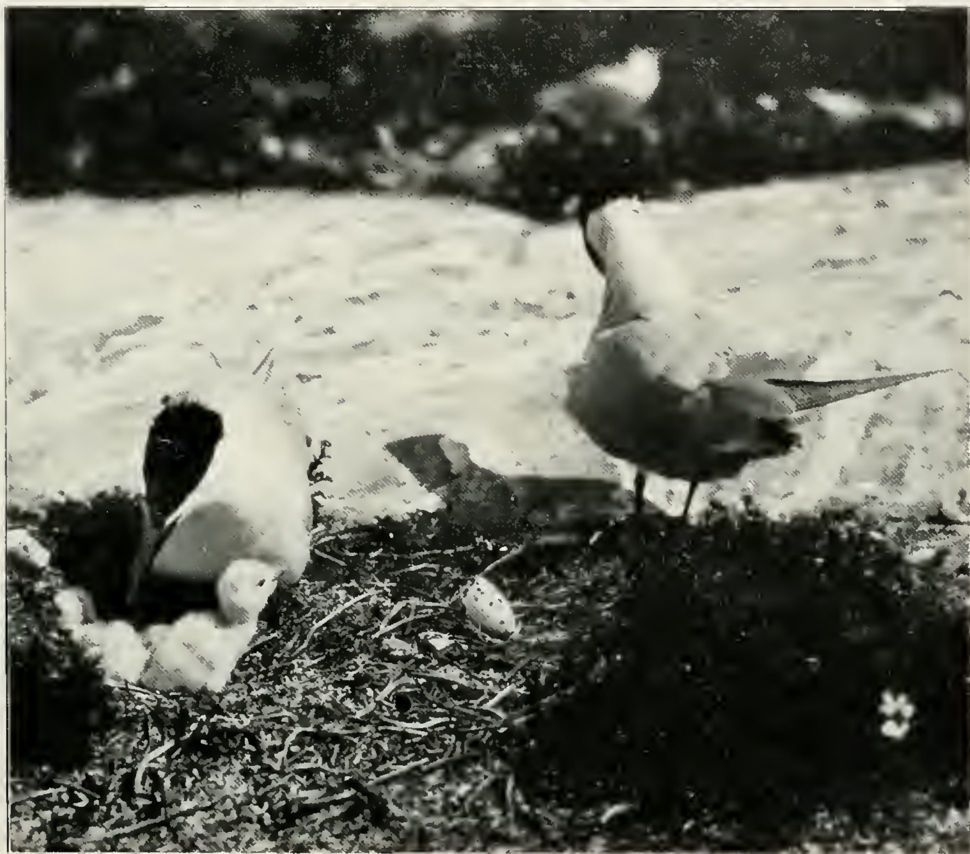
»FÖRÄLDRARNA AFVAKTADE OROLIGT HUR DET SKULLE AFLÖPA.»

Det är ingen tvekan om detta. Han hade tvättat den. När ungen tappade den i benmassan på marken, visste hannen att fisken blef otjänlig till föda åt den lille, och därför for han till sjön för att skölja den ren i vattnet.

Nu var ju fisken alltjämt lika stor, men ungens hunger hade väl blifvit större, och så var han ju en skräntärnunge.

Med tillhjälp af ifriga rörelser med vingstumpar och hals lyckades han slutligen få ned den orimliga portionen, medan föräldrarna oroligt afvaktade hur det skulle aflöpa.

Först när allt gått lyckligt och storätaren kommit på benen igen, något stel af fiskstjärten som putade upp längs hans



»Medan honan började stöka med ungen nummer två, vandrade hannen åter bort till sin kära häll.»

tänjbara strupe, tycktes de båda gamla få tid att tänka på annat. Och medan honan började stöka med den i soltorkan allt hvitare ungen nummer två, vandrade hannen åter bort till sin kära häll för att där på olika sätt putsa sina fjädrar efter mödorna.

Men inne i mitt kummel funderade jag länge på, att man inte ens om en skräntärna får säga att hon är dum. Det kan hända — äfven när det blott gäller en fågel — att omdömet beror på, att man bara inte tillräckligt känner den man talar om.



DVÄRGTÄRNAN



Hos jättarna och dvärgarna bland fåglarnas släkten bli släktets egenskaper för vårt öga gärna mera framträdande än hos de mellanstående arterna. Det förefaller att bli mera utpräglad karaktär hos dessa mycket stora och mycket små. Hvad detta innerst beror af — om verkligen de i olika riktning så utvecklade typerna äro starkare lifsformer än de andra — är väl ovisst. Säkert är att för den, som lär känna ett fågelsläkte, knyter sig gärna intresset till de största och de minsta.

Många gånger, när jag låg gömd hos de stora tärnorna, kom frågan smygande — hvad skulle väl den lilla ha gjort i samma trångmål? Hvad hade väl dvärgtärnan för egenheter? Hur lefde hon, som hos oss också bor vid hafvet och också är en af vårt lands sällsynta fåglar? Spörsmålet återkom, när

jag på vintern stod lutad öfver framkallningen af de hundratals plåtarna från skräntärnornas hemvist, och på våren beslöt jag att söka upp den lilla anförvandten för att göra en jämförelse. Denna min afsikt gensköts af ett nog så roligt sammanträffande.

Dvärgtärnan är en sydlig fågel och i vårt land har hon blott varit känd såsom häckande på några få platser vid Skånes kust samt på något enstaka ställe vid Gotland och östra Öland. För att få se henne framför kameran beredde jag mig att resa till skånska kusten, där några par bruka bo tillsamman på sandiga stränder. Dessförinnan for jag ut till mitt lilla viste på Värnanäs vid södra Kalmarsund och gick som vanligt ned till stranden nedanför trädgården för att bada. Utanför den lilla viken, där solen från söder hela dagarna lyser in under de gamla löfträdens hvalf, ligger en rad af låga holmar som ett skydd mot hafvet, och bortom det glittrande sundet ringar Öland in synranden med sin höga landborg, där de små kyrkorna tindra hvita längs krönet öfver sluttningarnas gröna fält och dungar. Ute på holmarna bo alla möjliga vadare och vattenfåglar, och för den som sitter på stranden är det en sannskyldig fägnad att höra hela hymnen af deras trygga läten rundt omkring och se dem kretsa öfver skären. Det är godt att ha en bok och en kikare och ligga där nere i solen på bryggan, som doftar af furuplankor och saltvatten. Den dagen hade jag också kikaren med och lyfte den för att granska en man, som var ute för att se till fåren på holmarna. I synfältet omkring honom rörde sig en svärm af fåglar, hvilka lyfte där han gick, och bland dem — jag ville först knappt



Dvärgtärnan.

tro mina ögon — fladdrade en liten fågel som jag sett förut på andra kuster. Det var hon, det var dvärgtärnan!

— Hvad gjorde hon där?

Det var rätt långt dit ut och jag vågade inte ett ögonblick släppa henne ur kikaren för att ej förlora henne. Hennes flykt och rörelser voro ingenting att taga miste på. Hon rörde sina spetsiga vingar mycket fortare än fisktärnorna, bland hvilka hon for omkring. Hennes sätt att fladdra där fram och åter öfver fårvaktaren sade, att hon hade något intresse därute, och det var i början af juni. Hon måste ha bo där.

Men nog var det roligt, att jag just skulle resa ner till Skåne för att söka henne, och så anmälde hon sig här vid mitt badställe på en kust, där hon aldrig var funnen boende förr.

Nu gick fårvaktaren åter till sin båt för att ro i land. Dvärgtärnan var alltjämt i svärmen af fåglar som följde honom. Ett ögonblick tyckte jag mig se en skymt af en till, men den försvann, och jag vågade icke släppa ögat från den första.

Fåglarna blefvo lugnare och dvärgtärnan gjorde en lång lof utåt holmens spets. Förmodligen hade mannen rott sin väg. Nu kom hon igen, och där blef på en gång två små tärnor i synfältet. De följdes åt och fladdrade öfver den sandiga stranden på insidan af holmen. Och där — där växte några stora tistlar som jag tog noga märke på — sänkte sig båda två och försvunno.

Där var det alltså! Efter någon minut var jag i vattnet och simmade ut till holmen.

Farleden in till Värnanäs hamn går just emellan land och holmen, och det står två prickar nära den strand, där tärnorna

slagit ned. När jag simmade upp och häfde mig vid en af dem, kunde jag se hela stranden. Där syntes hvita fåglar på sanden öfverallt, ehuru det var för långt för mig att urskilja storleken med blotta ögat. Men en strandskata upptäckte mig därute och gaf hals, och när nu alla de andra fåglarna lyfte, såg jag också dvärgtärnorna fladdra upp från sanden kring de



»Det var inte det ringaste rede gjordt, bara en liten bale.»



Ett par på sanden.

stora tistlarna, jag tagit märke på. Nu voro där tre tärnor — och fyra. Där måste alltså finnas flera par.

Det fanns där också. När jag kom gående uppe på stranden, försiktigt för att inte olyckas att trampa i ett fågelbo, lågo där tre små kullar på sanden kring tistlarna. Det var inte det ringaste rede gjordt, bara en liten bale i den hvitgula fina sanden. Och där voro nu tre ägg i de två balarna och två i den tredje. Flera funnos där inte.

De små tärnorna foro rundt omkring öfver mitt hufvud med sina korta, sträfva skrik. Ibland var där bara en och två, en



»Hon har mera böjda vingar.»

gång fem. Alla sex på en gång såg jag aldrig. De tycktes hvarken vara så vreda eller ängsliga som andra tärnor. Och ändå måste äggen varit rufvade, ty en af kullarna kläcktes efter några dagar.

De små tärnorna hade något af sorglöshet öfver hela sitt uppträdande. De kommo en vändning för att titta på mig och fladdrade skrikande öfver mitt hufvud, men i nästa ögonblick tycktes de ha förgätit hela bekymret och jagade hvarandra som på lek hit och dit, ofta långt bort, för att i nästa minut åter komma fladdrande och titta.

I detta ostadiga sätt att komma och fara erinrade de mig genast om lilleputten i ett annat släkte, nämligen dvärgmåsen. Han kommer också och tittar en blink, för att i nästa nu vara försvunnen långt borta öfver myren.

I flykten förefaller dvärgtärnan att ha mera böjda vingar än anförvanterna. Får man bara ögonen på hennes egenheter en gång, är det lätt att känna henne igen. Hon sticker det gula näbbet rätt ned, där hon far, och hennes indragna hufvud tyckes alltför stort till den korta kroppen. Liksom allting som är för kort får hela den lilla fågeln för människo-



Dvärgtärnan sofver.

ögat något litet löjligt öfver sig. Och dvärgtärnans uppträdande, där hon plötsligt kommer fladdrande öfver människan med sitt ifriga skrik, har ett drag af lätt och godt lynne som tyckes motsvara detta. Den, som ser de små tärnorna på lek jaga hvarandra, har svårt att tänka sig dem i strid och allvar. Men det är med djur som det är med människor. När man bakom förlåten får se in i deras lif, möter ögat ofta något helt annat än hvad den flyktiga blicken uppfattade. Och de små fladdrande fåglarna där hade sina sorger de som alla andra varelser, hur soliga än stränderna äro därnere på kusten.

Dagen efter gömde jag mig därute under tistlar och sand, och låg och såg på mina små tärnor. I färgteckningen är dvärgtärnan ovillkorligen den vackraste af släktet. Det egendomliga hvita bandet öfver pannan i sin svarta ram och den klargula näbben göra hennes lilla ansikte betagande. Där kommo de nu fladdrande, den ena efter den andra, och trippade några fjät på sina lustigt korta gula ben öfver sanden hvar och en till sin bale.

Stranden där ligger i en lång båge mot nordost, med skydd för hafvet af de andra skärens rad. Hela holmen är mest sand och småsten med storvuxna tistlar på stränderna och gamla högstammiga vildrosor likt afrikanska stäppträd uppe på den kortvuxna gräsvallen. Där bor ett brokigt sällskap af östkustens strandfåglar — strandskator och strandpipare, rödbenor och roskarlar, fisktärnor och fiskmåsar och många andra. Gräsänderna tycka om att sola sig i flockar på stranden, och svärtorna, som bo på hvarenda holme, ha förälskat sig i tistlarna, därför att de skydda deras ägg så bra. På stora



Stranden med tistlarna.

flata stenar vid uddarna ha skäggdoppingarna de senaste åren tagit sig för att bygga tångnästen. Allesamman äro en god menighet kring dvärgtärnorna på sanden, och de små bytingarna äro kavata nog att ge sig på hvem af dem som kommer. Till deras lilla område kom ingen mås för att stjäla ägg, men ofta såg jag en dvärgtärna dyka i ryggen på en af måsarna, som var lika maktlös mot henne som en katt inför en geting.

Dvärgtärnan är en sen häckfågel. Alla andra fåglar på holmen utom svärtorna hade nu kläckt. I det grunda, varma vattnet utanför stranden, där de små tärnorna bodde, fanns en hop smådjur. Sanden och sjötången var också god att hålla till på i solen, och därför var den släta strandremsan en tummelplats för alla slags fågelungar. Strandpiparnas barnskara rullade omkring där hela dagen som små ullnystan. Strandskatornas ungar sprungo gärna kapp längs vattenkanten, och vipornas och rödbenornas långbenta telningar brukade komma dit ned från sina gömställen uppe i gräset, när det blef lugnt på holmen. Då kommo snart alla föräldrar efter och då var där ett brokigt lif. Men aldrig såg jag någon våga sig till de små tärnorna eller röra vid deras bon.

Det var två steg mellan två af balarna och tre eller fyra från dem till den tredje. En strandpiparunge löpte ibland af oförstånd midt emellan de rufvande fåglarna, och den tycktes de inte bry sig om. Men kom en större fågel blott i närheten, strax sträcktes de små hvassa, gula näbbarna med skrik efter honom, till dess han lagade sig i väg.

På samma sätt som hos de stora tärnorna matade makarna hos de små hvarandra med fisk, och den makan som fick

fisken sprang på samma sätt upp från äggen för att taga emot den. Detta upprepades med korta mellanrum hela dagen. En af de rufvande fåglarna började plötsligt skrika ifrigt och titta sig omkring. Då kretsade maken ofvanför och svarade. När han nu sänkte sig på stranden några meter bort, for den rufvande fågeln upp från äggen, trippade ned till den väntande och fick sin fisk. Den som lämnat fisken lyfte, for ut i vattnet och tvättade sig om näbbet, hvarefter den omedelbart flög upp till boet och tog vid att rufva. Blott två gånger såg jag den fågel, som just rufvat, återvända till äggen, sedan den fått sin kost.

De små fåglarna kommo mig sällan så nära just då, att jag inför deras snabba rörelser kunde se af hvad slag fisken var, och någon kvarlämnad fisk fann jag ej på stranden. Det har sagts, att dvärgtärnan hufvudsakligen lefver af spigg, men flera af de fiskar jag senare såg fåglarna gifva sina ungar hade en »blankare» typ än spiggarna och sågo ut som yngel af mörtfiskar. I det grunda vattnet just inne vid mina båtar, där jag sedan hela dagarna kunde se dvärgtärnorna fiska, voro stim af smámört och löjor den stora massan af fisken, och spiggarna mera sällsynta.

En dvärgtärna med ungar är bland det näpnaste som hela vår fågelvärld äger. De små lifven äro, som jag berättade om svarttärnans bytingar, just litet större än en humla. De äro gulgrå som sanden, med glesa mörka punkter, som göra dem förvillande lika stranden, där de trycka sig platta, när någon kommer.

Trots pipet från alla kringfarande fågelungar hade det varit stilla på dvärgtärnornas sandfläck under rufningstiden, jämfördt med den uppståndelse där på en gang blef, när två af



»De trycka sig platta, när någon kommer.»

paren kläckte. Förut hade jag inte märkt att de små fåglarna tvistade. Den trätlystnad som präglade skräntärnornas lif fanns här intet spår af. Men när ungarna kläckte, den ena kullen en dag och den andra under följande natt, blef det svårt att inte märka, att där bara var två steg mellan bona. När föräldrarna kommo med mat, tultade nämligen de största ungarna i sin ifver ifrån balen och ut på sanden, och detta gaf anledning till ett drama, som är målande för rättstillståndet inom en sådan liten värld.

Från mitt gömställe hade jag af de kläckta kullarna en åt vänster, en åt höger framför mig. Några steg till snedt framåt vänster rufvade ännu det tredje paret sina två ägg.[1] Det paret jag hade till vänster hade kläckt föregående dag, paret till höger hade kläckt två ungar under natten, men hade alltså ett ägg kvar, och detta hände på förmiddagen.

Ungarna från boet till vänster voro bra försigkomna, och båda föräldrarna kommo omväxlande med mat till dem. Det är rent otroligt, hvilka mängder småfisk sådana små kryp kunna förtära, men det är gifvetvis också fiskar långa som knappnålar och lite till. Ibland voro båda föräldrarna borta på fångst några minuter. Då tultade ungarna omkring på egen hand och kommo de då för nära granntärnan, hände det ett par gånger, att hon rusade ut, förbi sina egna ungar, och hackade de främmande. Det där tyckes alltså förekomma bland alla slags tärnor. Dvärgtärnan föreföll väl inte att hacka till så hårdt, men det gjorde mig så ondt om de små bytin-

[1] Äfven här var alltså den fågel, som hade två ägg, senare till häckning. Den kläckte fyra dagar efter de andra.

garna, att jag inte kunde låta bli att hvarje gång afbryta misshandeln genom att bakom mina tistlar utstöta en rödbenas varningssignal. Det tog skruf genast och dvärgtärnan for hufvudstupa tillbaka till de sina och tittade oroligt åt alla håll efter anledningen till detta väl bekanta ljud.

Nu var det byigt väder om dagen med små korta regnskurar mellan de klara stunderna, och en sådan by kom just vid ett



Dvärgtärnan stöter ofta sin näbbspets trubbig mot stenarna, när hon fiskar på för grundt vatten.



En afvisad unge.

tillfälle, när de båda föräldrarna till vänster voro borta. Ungarna till höger voro också ute på sanden, och i ett nu, när det kalla regnet kom, blef det ett spring åt alla håll med de små duntottarna.

Tärnan till höger, som var hemma på sitt sista ägg, reste sig i bålen och lockade på sina små. I ett nu hade hon fyra ungar omkring sig. Och nu inträffade det märkeliga, nämligen att hon inte afvisade de främmande ungarna, som hon nyss förut hackat för att köra bort. Hon bara

lockade ifrigt och kupade sina vingar, så att hon kunde skyla öfver hela sällskapet.

Skuren stod inte på i fem minuter förrän en af tärnorna till vänster kom hem, skyndade till sin bale och ifrigt lockade på ungarna. Där kom blott den tredje, som legat kvar ute på sanden, och fågeln täckte öfver honom. Men när den lockade efter de andra och dessa svarade borta under granntärnans vingar, for den upp och trippade oroligt däråt. Först tycktes den inte begripa hvar de voro — granntärnan låg alldeles stilla, afvaktande — men så hörde den riktningen och menade förmodligen att grannen röfvat bort barnen. Hvad vet jag — det såg ut så. Den rusade fram mot den främmande balen med ilsket utsträckt näbb. Men där mötte ett likadant näbb och dessutom djurens starka känsla för rätt till eget hem. De båda motståndarna mätte hvarandra tysta. Så skreko de igen, och den som letade efter ungarna försökte från flera håll komma nära. Det var lika förgäfves och ungarna kommo ej heller fram. Då tycktes hon på en gång komma ihåg sin unge borta i balen, trippade tillbaka dit och balade sig tillrätta öfver honom. Där låg hon nu lugnt kvar, medan den andra tärnan till höger kom hem med en fisk och gaf den åt en af ungarna — någon skillnad kunde jag ej se på dem. Det föreföll tärnan inte heller att göra, ty hon balade sig utan vidare tillrätta öfver de fyra ungarna och ägget, medan makan nu flög sin väg. Där den nyanlända står och just gifvit ungen fisken, kan man på bilden se att hon har fyra ungar och ett ägg framför sig. Emellertid måtte ungarna märkt skillnaden, ty när det gått en stund och de inte fingo mat, började någon af dem att pipa.



»DÄR MÖTTE ETT LIKADANT NÄBB.»

Det hjälpte inte att tärnan oroligt balade öfver dem. Och när deras rätte far eller mor — någon skillnad pa dem syns inte — just kom hem med en fisk och lockade borta vid den andra balen, blef pipet än värre.

Den gamla tärnan hörde dem genast och kom trippande. Men när nu de äldre fåglarnas stämmor skuro i med ilskna skrik, blefvo ungarna uppenbart förskräckta och tystnade. Den som nyss skrikit värst stack nu bara fram näbbet vid ett vinghörn hos fostermodern, som jag tror. Och den andra tär-



»Man kan se, att hon har fyra ungar och ett ägg framför sig.»

nan, som gång på gång ville komma till sina egna ungar med mat, men inte på villkor fick lof, blef till slut stående villrådig med sin fisk hängande i näbbet. Då tyckte jag det gick för långt och tog åter rödbenans bepröfvade varningssignal till hjälp. Tonen blef visst nästan för häftig. Fåglarna på en lång sträcka kommo på vingarna och en riktig rödbena, som mig ovetande satt i gräset bakom min rygg, tog det på allvar och ville inte tystna på en lång stund. Men det hjälpte. Duntottarna i balen fingo ben under sig, när de gamla fåglarna

lyfte, och sprungo, som sådana ungar bruka, ut på sanden och gömde sig en och en. Och när rödbenan tystnat och de små tärnorna ifrigt kommo fladdrande igen, lyckades paret till vänster locka till sig tre ungar. Att det var deras är väl troligt, men det är inte säkert. Äfven i samhällen af faglar tyckes det svårt att skilja på mitt och ditt.

— — —

Under sommaren sen hade jag de små tärnorna länge in på knuten hvarenda dag. De hade sitt fiskeområde längs strandbagen nedanför trädgården, och när jag stod där och talade med min tame uf, brukade där komma en dvärgtärna farande som en fjäderboll och vara ovettig på oss. Men hon reste strax igen. Hon hade inte tid. Hon skulle ha småspigg till sina



»Den andra tärnan blef stående villrådig med sin fisk hängande i näbbet.»

duntottar därute, och så for hon i väg längs stranden och skrek — kitt, kitt! Där töfvade det inte länge förrän hon fick syn på en spiggpinne och daskade dit, så att vattnet rök. Och så surrade vingarna igen, när hon försvann ut till sin kära holme, där sanden ligger öde nu och bidar varens kära gäster.

Måtte inte någon medlem af det ädla italienska folket få se henne i vinter. Ett af de stora vetenskapliga verken försäkrar nämligen, att italienarna äro den enda nation som äter dvärgtärnor.

G R Å G Å S E N



Ingen fågel har i människans häfder så stolta och uraldriga anor som gåsen. I historia som i sägner, i stenålderns grafvar som på antikens murar finna vi gåsen, och i öfvervägande flertalet fall är det grågåsen och tama ättlingar af den.

At Isis, fruktbarhetens gudinna, helgade egyptierna gåsen, och i det landet Gosens bördiga ängder betade tämjda gäss i hjordar redan årtusenden före Kristi födelse.

Om grågäss funnits bland dessa, veta vi ej. Arkeologerna anse, att det var en inhemsk egyptisk gås, som Nildalens folk höllo tam, och fornlämningarnas bilder tyda äfven på, att den afrikanska nilgåsen var den fågel som helgats åt Isis. Men egyptierna kände flera slags gäss. Deras underbara konst ställer detta utom allt tvifvel. Det finns frismålningar bevarade, hvilka med häpnadsväckande naturtrohet återgifva arktiska

bläsgäss och denna egendomliga rödhalsade gås, som har sitt hem vid Sibiriens kust mot Ishafvet. Och andra bilder från Faraonernas tid ställa i tvifvel, om det var endast nilgäss i de egyptiska gåshjordarna.

På här återgifna väggmålning från en graf i Theben synes en gåshjord framföras, inför hvilken hvarje något fågelkunnig måste spörja, hur det hänger samman, att en del af de mästerligt återgifna fåglarna på hufvud och nacke visa just den fläckning af mörkt på hvitt, som är kännetecknet på den indiska gåsen.

Det skulle varit ett egendomligt sammanträffande om dessa gäss — därtill nilgäss — varit af denna helt eller delvis hvita form, som vi känna bland våra tamgäss, och som småningom uppstår inom hvarje fågelstam, tillräckligt länge hållen i fångenskap.

Däremot veta vi, att det fanns hvita tamgäss långt före Homeros.

I Odyssén, femtonde sången, heter det nämligen:

»En örn sig höjde, hvilken en tam gås, hvit och stor, medförde i klorna bort från gården.»

I nittonde sången står det om Penelopes dröm:

»Uti palatset ett tjog af gäss med glupskhet förtära hvete med vatten förmängdt.»

Mera vittnen göres icke behof! Det är uppenbart, att det här rörde sig om gäss, hvilka icke blott i verkligheten, utan, hvad som talar starkare, i den allmänna tanken hade burskap såsom tamgäss. Annars hade hvarken Homeros' örn fått röfva bort en hvit gås eller Penelope drömt att gässen åto i palatset.



Grågås vid boet.

Och det är ingen djärfhet att antaga, att dessa gäss, såväl som alla europeiska intill våra tiders dyrkade mårtensgäss, till stammoder hade denna grågås, som i våra dagars Sverige skall behöfva betecknas som en sällsynt fågel.

Hvarje människa, som får göra anspråk på bildning, har kännedom om de vaksamma gässen på Kapitolium, hvilka, enligt Livius' berättelse, helgade at Juno underhöllos där och genom sina skrik väckte senatorn Manlius, när gallerna en stilla månskensnatt voro på väg att öfverrumpla Rom. Men ganska få af dem, som i vårt land med välmåga bega den heliga gåshögtiden, ha den ringaste aning om, att den välkända husfågelns stammoder heter grågås och i denna dag som ett bevis på mänsklig tacksamhet är i fara att utrotas på de svenska Östersjöskär, dit förföljelsen drifvit henne ut.

Man är i allmänhet icke okunnig om, att det finnes »grå» vildgäss, och att dessa äro ursprunget för våra tamgäss minns väl någon från skolans lärobok, men allehanda fantiserande berättelser om vildgäss samt den verkliga grågåsens fåtalighet, jämförd med de öfver vårt land flyttande tusentals andra vildgässen, har fört de flesta människors uppfattning om dessa fåglar på villospår.

— »Hvar finns grågåsen?»

Då jag under det gångna året i en af våra största tidningar vädjade till allmänheten med denna fråga, erhöll jag 108 svar. Men af dessa svar berörde endast 41 stycken grågåsen. De öfriga meddelade upplysningar om sädgåsen, hvilken meddelarna trodde vara grågås, och fyra svar hänvisade mig till Nils Holgerssons resa för säkra upplysningars erhållande. Men

intresset fanns, och mitt tacksamma erkännande af detta intresse söker närmast sitt uttryck i ett försök att för dem, som se dessa rader, skingra något af oklarheten kring de så ofta förväxlade olika slagen af vildgäss.

I vårt land förekomma tre inhemska vilda gåsarter[1] och utom dem några till, hvilka mer eller mindre sällsynt visa sig under flyttningstiderna.

Af de förbiflyttande arterna är det endast prutgåsen eller, som den på sydöstra kusten efter sitt läte kallas, »taflackan», som tager något bestämdt rum i allmänhetens minne. Det är en liten mörk skiffergrå hafsgås från de arktiska stränderna, som under vår och höst i skaror sträcker förbi våra kuster. De öfriga endast förbiflyttande gåsarterna träffas mera sällan och enstaka och kunna här lämnas åsido.

Af de inhemska vilda gässen är sädgåsen eller, som den också kallas, skogsgåsen den oftast förekommande.

Det är den gåsen man oftast ser inuti landet under flyttningen vår och höst. Det är den vi möta på fastlandets gåsjakter och på Bruno Liljefors' vidtberömda gåstaflor. Denna gås är allmänhetens »vildgås» i Sverige.

Hvar och en har sett en tafla af Bruno Liljefors med de i grått och brunt tvärspräckliga stora fåglarna. Man minns deras mörka vingar och deras lysande rödgula ben samt likaledes de rödgula fläckarna på det i öfrigt mörka näbbet.

Detta är just sädgåsens kännetecken.

Af denna »sädgås» har man österut i Gamla världen funnit former med något olika näbb, af hvilka under flyttningstiden

[1] »Grafgåsen» eller grafanden tillhör ej de egentliga gässen.



EN GAMMAL KLOK FÅGEL.

32—193093. *Berg, Sällsynta fåglar II.*

en del fåglar påträffas hos oss, men för den som ej skiljer dessa former med vetenskapliga namn är det tillräckligt att känna dem under den gemensamma beteckningen sädgås.

Sädgåsen bebor i Skandinavien de nordliga stora skogs- och myrlandskapen, med dessas förgreningar nedåt Svealand och Glommendalen. Hennes bo finner man mest i torra skogen på marken vid stenar och träd, ofta långt uppe på fjällens sluttningar. Men hon är en skogsfågel, icke någon fjällfågel. Från de båda andra gåsarternas områden skiljes sädgåsens hemvist i vårt land på ena sidan af fjällens trädgräns och på andra sidan af det stora åkerbruksområdet, som begränsar norra Sveriges skogstrakter i söder och öster.

Ofvanför trädgränsen i fjällen möta vi en annan gås, nämligen fjällgåsen, och först långt nedanför åkerbruksområdets gräns i vårt land skola vi finna grågåsen.

Fjällgåsen är betydligt mindre än sädgåsen, hvilken i sin tur är lika mycket mindre än en vanlig tamgås som en vildand är mindre än en tamanka. Hos fjällgåsen äro benen gulröda, men näbben skär, och den gamla fågeln är lätt igenkännlig på en hög, hvit bläs i pannan.[1]

Denna fjällgås eller dvärggås, som den äfven kallats, bebor i Skandinavien fjällryggarna från norr nedåt Kölen. Den förekommer också häckande på enstaka högt belägna deltaländer och kala myrar nedanför trädgränsen och intränger alltså där i sädgåsens egentliga område, men det är blott undantagsvis. I regel möter man den i fjällens videmarker.

[1] Den har ofta förväxlats med den mera ostliga och i vårt land under flyttning stundom förekommande bläsgåsen.

här och hvar, icke allmänt, och i fjällhedens fuktiga sänkor. Sitt bo har den dels bland sänkornas låga buskar, dels, och oftare än man väntat, högt uppe bland snöfläckarna på fjällens steniga och kala sluttningar.

Af dessa två gäsarter flyttar sädgåsen allmänt öfver vårt land, och en stor del af de flyttande gässen komma sannolikt från trakter öster om Skandinavien. Dessa faglar flytta mest öfver det inre landet och uppehalla sig där pa slätter och vid grunda vatten vår och höst, i Skåne äfven hela vintern på åkrarna.

Fjällgåsen återigen anses hafva invandrat efter sista isperioden från öster och nordost, och den flyttar alltjämt tillbaka om hösten längs de vägar den kommit. Endast sällan har någon påträffats under flyttning i södra Sverige.

Helt skild från dessa båda gåsarter har grågåsen sitt hem vid några få sötvatten i södra Sverige samt i Östersjökustens skärgårdar. I Skandinavien förekommer den dessutom häckande vid enstaka träskmarker i Danmark och, egendomligt nog, i Norge på de klippiga öarna längs kusten ända upp i Finmarken.

Grågåsen är större än de båda andra. En kraftig fågel är nära nog så stor som en vanlig tamgås, men smärtare och vackrare i hallning och rörelser. För betraktaren är grågåsen lätt att skilja från sädgåsen på sin blekare gråbruna färg, på de till stor del ljusa, i framkanten nästan hvitgrå vingarna samt framför allt på att näbb och ben äro blekröda.

För den som hört alla tre slagen äro de vanliga lätena äfven igenkännliga. Sädgåsens är ett kackel, grågåsens mera ett



Hvilande gässlingar.

skrik, gällare och liksom metalliskt i tonen. Fjällgåsens läte är mera likt grågåsens, men ännu gällare. Dessutom har gåskarlen åtminstone hos sädgås och grågås djupare ton i lätet än gåsan. Gässlingarna hos allesamman äro grågula med dragning åt grönt och ha pipande läte som tama gåsungar.

Detta blott för att klarare se, hvilken fågel det är vi ha framför oss under namnet grågås.

Grågåsen har under alla tider varit gåsen för Västerlandets folk. Alla europeiska gåsarter ha bott mera eller mindre i utkanten af världsdelen och mest visat sig under flyttningen. Grågåsen däremot har en gång varit bofast öfver de flesta lågländer i Europa.

I dag är den, som så många andra ståtliga och för människan blott alltför värdefulla djurarter, fördrifven från stora områden, där den förr var talrik. Men dess stam är ute i det centrala Europa märkeligt nog icke så illa åtgången som hos oss. Granskar man uppgifterna om grågåsens förekomst, finner man, att det ännu tyckes vara ett ganska stort antal, som bebor äfven starkt kultiverade trakter af vår världsdel.

Utanför Europa är grågåsen känd som häckfågel vid vattendragen i stora delar af mellersta Asien, från europeiska gränstrakterna bort till Kina och de innerasiatiska högländerna, där Przevalsky fann henne,[1] och hvarifrån äfven Sven Hedin på flera ställen i sina verk omnämner fynd af gäss.

[1] Grågås uppgifves äfven så långt östligt som från Kamtschatka af Pallas och Krasheninnikov Alpheraky .

I fullkomlig motsats till den kosmopolitiska skräntärnan har grågåsen ett väl afrundadt och begränsadt utbredningsområde inom två världsdelar. En redogörelse för de snart sagdt oräkneliga och ofta osäkra uppgifterna om artens förekomst faller utom ramen för denna skildring, där de icke kunna tjäna till belysning af grågåsens försvinnande ur de skandinaviska länderna.

Från Nya världen veta vi ingenting om häckning af grågäss. Från Australien icke heller. En enda gång är grågåsen inberättad som häckfågel i Afrika, där helt nyligen ett par med ungar påträffades vid en sjö i norra Algeriet (v. Zedlitz 1914). I öfrigt är fågeln i de svartas världsdel blott känd såsom flyttfågel och vintergäst. Från Indien veta vi också, att grågäss uppträda i stort antal under vintern, uppenbart fåglar af den stam som bebor det inre Asien.

Inom Europa var grågåsen ännu för något tiotal år sedan enligt uppgifterna ganska talrik som häckfågel vid strandbevuxna vattendrag inom mellersta och södra Ryssland,[1] inom Bessarabien, Moldau, Valakiet, Ungern och lämpliga delar af Balkanhalfön nedtill Macedonien, särskildt inom Dobrudscha. Vidare skall den atminstone före kriget ha haft välbesatta häckplatser inom det forna Österrike med Galizien och Böhmen[2] samt på några trakter i Östersjöprovinserna, där grågäss träffats häckande vid kusten.

I våra dagars Tyskland känna vi häckorter för grågäss, med, åtminstone för ett tiotal år sedan, god stam vid sjöar

[1] Ur flera ryska guvernement var grågåsen redan före 1905 fördrifven (Alpheraky).

[2] I Polen skall den ej mera finnas (Prof. Menzbier).

och moras inom Pommern, Mecklenburg och Mecklenburg-Schwerin, med utgrenade mera enstaka fyndorter mot nordväst till Holstein, där grågäss före kriget i hundratal häckade under enskildt skydd vid Plönersee, mot öster och söder rikare till Posen och Schlesien, hvarest i trakten af Nesigoder revir, i den s. k. Bartschniederung (Detmers), jämte vid de närliggande böhmiska häckplatserna den starkaste västeuropeiska stammen åtminstone då torde varit bosatt.

Att under dessa år redogöra för jaktbara djurarters förekomst i den af kriget berörda delen af världen är ytterst vanskligt. De i egna ögon så högt civiliserade folkens utsvältningskrig och kommunistiska äfventyr medföra oberäkneliga vådor för den oersättliga lilla stam af vissa högre djurarter, som här och hvar till före 1914, tack vare enskildt framsynt skydd, ännu kunnat bestå i vår osundt öfverbefolkade världsdel.

I Holland fanns ännu i slutet af förra seklet en koloni om cirka 50 par häckande grågäss vid Beets och Boornbergum (Albarda).

Från de romanska länderna känna vi grågåsen som flyttfågel, särskildt talrik i södra Spanien, där den med motsägande uppgifter ifrågasättes äfven vara häckfågel vid Guadalquivirs utlopp.[1]

I England var fågeln förr hemma på många ställen, men torde numera blott finnas kvar i norra Skottland och på Hebriderna, talrikast på de yttre.[2]

---

[1] Ryssen Alpheraky säger i sitt verk »The Geese of Europe and Asia»: »To determine the southern limit of its nesting over this vast area is very difficult. Apparently, however, the grey-lag goose breeds in Spain, and over the whole northern shore of the Mediterranean, throughout Transcaucasia, and in Persia.» En af samtidens främsta auktoriteter, Professor Reichenow, meddelar mig härtill i bref: »... Es ist mir keine Angabe bekannt, dass die Art», (Anser cinereus),» in Südeuropa jenseits der Alpen als Brutvogel vorkäme. Auf dem Balkanhalbinsel scheint sie am weitesten südwärts verbreitet zu sein.»

[2] Enligt benäget meddelande af Professor Hartert.

På Färöarna fanns den i mängd boende vid insjöar, men utrotades redan för mer än hundrade år sedan.

På Island åter förekommer den häckande på flera ställen och vid sötvatten.

Kommer så Skandinavien med det angränsande Finland. Här har grågåsen förr utan tvifvel varit en karaktärsfågel vid de flesta lagländta vattendrag inom södra Sverige och Danmark.

På gåstornet vid Vordingborg slott, som Valdemar Atterdag en gång byggde, sitter än i dag på en stång denna gyllene gås, som den duktige kungen lät sätta upp till sinnebild för sin uttalade bittra tanke att — här komma »seven og seventy Gænse og seven og seventy Hænse».

Det var den besvärande talrikheten han tänkte på i gåsflockarna, som vårtid drogo in öfver Själlands jord för att »græsse» dess gröna fält, lika ovälkomna som Hansaväldets segel, hvilka samtidigt plöjde Bältens blaa fält för att hemsöka landets välstånd med förpantarens hatade plundringsrätt. En tidsenlig och motsvarande bild för i dag må vara, att en grågåsens ättling just nu i Hansatidens välden gäller flera hundra mark, om den kan fås på smygvägar.

Säkert är att gentemot de besvärande talrika grågässen i Valdemar Atterdags förstorade Danmark äro de vilda ättlingarna i dag ett försvinnande fåtal. Och det är betecknande att af den stam, som är kvar, står hufvuddelen att finna inom det nuvarande Danmark, medan grågåsen i den del af Sverige, som en gång tillhörde Valdemar Atterdags rike, för ett artionde sedan ansågs snart sagdt utrotad.



Grågåsens gamla häckplats vid
Rösjöholm under Hallandsåsen.

I det tätt befolkade lilla Danmark finnes än i dag en stam af omkring minst ett tusental grågäss, hvaraf ett hundratal par hvarje år torde komma till häckning. Af dessa synes blott något enstaka par höra hemma på Jylland i sydöstliga delen. De andra återfinnas på öarna, däraf ett mindre antal vid sötvatten på sydvästliga Fyen, likaså något tiotal par på låga skär utanför Samso och hufvudstammen på Själland, vid Saltbækvig i nordväst och vid Borreby i sydväst, samt några få par på andra ställen.[1]

Denna stam må synas ringa för ett helt land, men granskar man hvad vi äga inom motsvarande delar af Sverige blir det uppenbart, att de danska grågässen varit skyddade jämförda med sina likar på denna sidan Sundet. I södra Sverige vet man nämligen om många ställen, där grågäss förr ha häckat och af hvilka nästan hvartenda nu står tomt. I närvarande stund känner man blott några få ställen, där grågäss häcka vid sötvatten i södra Sverige, såsom vid Fjällfotasjön några par, vid Rösjöholm uppe under Hallandsåsen likaså ett fåtal par och vid Perstorps fiskdammar, enligt uppgift, ett tjugotal par.[2] På senare stället ha gässen ökats de allra senaste åren, möjligen på grund af de förändringar och med säkerhet på grund af det skydd för dem, som fiskedammsanläggningarna erbjudit.

Vid alla de ställen inom södra Småland, såsom vid Bolmen, Käfsjö mosse, Åsnen m. fl., där man vet att grågäss förr funnits häckande, synas de i dag vara försvunna.[3] Den stam af

[1] Allt enligt benäget meddelande af Herr E. Lehn-Schiöler. De fåtaligare besatta och möjligen mindre väl skyddade häckplatserna anser jag mig af samma skäl som vid skräntärnan ej här böra uppgifva.

[2] I Fauna och Flora meddelas nu, att grågåsen äfven uppträdt som häckfågel vid Hornborgasjön.

[3] Vid Åsnen, där grågäss häckade på en liten ö tillhörig Jäthsberg, är det enligt ägarens benägna meddelande endast omkring tio år sedan ungfåglar skötos vid andjakten.

grågäss vi annars äga i vårt land förefaller att till sitt lefnadssätt vara af ett helt annat slag än dessa grågäss, hvilka förr bebodde våra sydsvenska sötvatten, på samma sätt som de i öfrigt än i dag äro kända att söka sina häckplatser vid strandbevuxna sötvatten i större delen af sina hemvist. Vid vår Östersjökust såväl som vid Finlands och de s. k. Östersjöprovinsernas samt i ännu påtagligare grad vid Norges kuster visar sig nämligen grågåsen som en utpräglad skärgårdsfågel. Här förekomma grågäss häckande i Norge på öarna från höjden af Stavanger—Bergen till fjordarna uppe i Finmarken, där fågeln alltså går nordligare än både sädgås och fjällgås. Inuti landet har man aldrig funnit den vid boet, men vid kusten har den i det egendomligt blida hafsklimatet häruppe på stora sträckor blifvit stannfågel öfver vintern. Östersjögässen synas på något ställe i Finland äfven häcka vid sötvatten innanför kusten. I öfrigt bebo faglarna också här enstaka trakter af skärgårdarna.

Det är af dessa grågäss vårt land, man vågar säga tack vare sina för människan mera svåråtkomliga hafsskärgårdar, ännu äger en liten stam, hvaraf något hundratal par häcka på skären och de öfriga stryka omkring i flockar på de trakter, där de kunna finna lämplig föda och åtminstone tidtals undgå förföljelse.

På en trakt i Finland, kring Karlö och Uleåborg, skola grågäss ännu uppträda i större antal. Inom åländska ögruppen likaså i skärgården kring Klafskär. Inom nuvarande svenska gränser känna vi vid Östersjön blott en enda koloni af denna fågel, som på så många ställen ute i Europa visar böjelse att

bilda samhällen. Det är på holmarna utanför Rånehamn, där det tack vare en enda mans hägn på ett enda litet skär bor lika många grågäss som i hela Stockholms skärgård. Alla öfriga grågäss, hvilka häcka vid vår Östersjökust, lefva bokstafligen i förskingringen, några enstaka par på enstaka skärgrupper långt ifrån hvarandra och skygga för människan till ytterlighet. Blott på något enda ställe, där de ruggande gässen få samlas i fred, såsom i Björksunds skärgård, ser man, som nämndt, på sommaren flockar bland de yttre skären. Den som endast sett dessa svenska sällsynta fåglar måste gå till våra naboländer och lära känna de vilda gässen där, innan det blir möjligt att tro, att grågåsen är en fågel som trifs mycket godt i människans närhet, där hon icke förföljes så till vanvett som i vårt land varit fallet.

— — —

För att få någon uppfattning om å ena sidan grågässens egenskaper, å andra sidan dessa fåglars så olika uppehållsorter i Skandinavien, är det belysande att taga del af två blad hos de namnkunniga verken af Brehm och Naumann.

Om skaplynnet skrifver Brehm:

»Grågåsens uppträdande bevisar hennes skarpa förstånd. Försiktig och misstrogen visar hon sig alltid; blott vid häckplatsen uthärdar hon vid människans närmande längre än eljest, och kärleken till afkomman låter henne förgäta till och med ögonskenliga faror. I regel skiljer hon dock jägaren mycket väl från herden och bonden, eller den farliga mannen från den ofarliga kvinnan. Förföljelse gör henne snart orimligt försiktig, och en olycklig erfarenhet glömmer hon aldrig.

Beträffande hennes rätta hemvist säger Naumann:

När man vet, att grågasen i icke obetydligt antal lefver vid norska kusten, därtill ända upp till polcirkeln, och äfven på Pommerns stränder, så skulle man tro att hon måste vara en hafsfågel. Men det är hon lika lite, som man får kalla många andra strandfåglar för hafsfåglar, blott af den orsaken att de också gärna uppehålla sig vid hafvet; men de ha intet behof af detta, så som också de många individer bevisa, hvilka bo så langt ifrån hafvet, att de väl aldrig i lifvet skulle få se det, om de icke kommo dit på sin flyttning . . . Det är hafvet som under nämnda högre breddgrader betydligt mildrar temperaturen och därigenom gör sin kust beboelig för dessa gäss under ett kort sommaruppehåll.[1] Ty icke hafvet och dess kala strand är grågässens verkliga hemvist, utan blott nära tillgängliga och lugna inlandsvatten, stora moras med rikedom af höga vattenväxter och låga busksnår samt träskiga och sanka ängar med afsides läge. Hafvet tjänar grågässen blott under vissa tider och vid fara såsom tillflykt.

Dessa rader säga mera än skildrarens reflexioner skulle förmå vid jämförelsen mellan de skandinaviska häckorterna och grågässens mycket olika uppträdande där.

Från min egen uppväxt nere vid det fågelrika Kalmarsund har ett möte med grågasen för alltid fäst sig i mitt minne.

Trakten var »full af fågel» alla årstider, mest om vår och höst, när sträckande vadare och simfåglar i tio- och hundratusental tågade förbi genom sundets stora flyttningsport till

[1] Naumann visste gifvetvis ingenting om, att detta milda hafsklimat äfven tillåter grågäss att stanna öfver vintern vid norska kusten.



GRÅGÅSENS HÄCKPLATS KOGGEN UTANFÖR ÖSTRA GOTLAND.

norr eller söder, såsom de göra än i dag. Bland skarorna fanns egentligen blott en gås, nämligen den lilla mörka prutgåsen eller, som vi sträckfågeljägare efter lätet kallade henne, »taflackan». Af den sågo vi vissa dagar om året tiotusental sträcka öfver och hundratal skötos. Någon gång vissa år kom också en flock hvitkindade gäss. De ansågos sällsynta. Men långt sällsyntare voro ändå de stora gässen — grågässen.

Att skilja på grågäss och sädgäss förstodo vi icke. Det var af mindre betydelse, enär sädgässen utefter kusten just där sällan synas till. De uppträda mera på Öland. Af hvad vi kallade grågäss var nog flertalet verkligen denna fågel, och det var inte många man såg. Några små flockar om fyra, sex, åtta fåglar åt gången ett år. Nästa år kanske ingen. Om häckning i trakten af Öland eller Kalmarsund hörde man aldrig talas. Och bland de många sträckfågeljägare, bland hvilka jag växte upp, minnes jag blott tre eller fyra som brukade berätta, att de skjutit någon grågås. En af dem var en fiskare, som jagat där på kusten i hela sitt lif, och med honom hade jag en kväll mot våren seglat öfver nedåt Ölandssidan för att vakta på sträckfågel.

Vi lågo om natten i den lilla båten vid ett skär, där han visste att fågeln brukade stryka fram i gryningen. Vårnätterna äro bittert kalla där nere vid hafvet, och det var väl som vanligt klent med kläderna för mig, medan fiskaren sof som en stock i sin islandströja. När det dagades, minns jag att jag frös och gick upp på stranden för att slå mig varm. Då fick jag ögonen på två stora fåglar, hvilka kommo sträckande utifrån sjön och satte sig bland stenarna på skärets yttersta udde.

Hur jag genast kunde veta att det var stora gäss. minns jag inte nu. En stöfvarvalp vet också hvad en hare är. fastän han aldrig har sett någon. Hur det var möjligt att komma omkull och krypa till båten och väcka fiskaren, utan att de skarpsynta fåglarna märkte något. är också en öppen fråga. Men alltid skall jag minnas fiskarens blick. när han vaknade till och på min hviskning sakta såg ut öfver holmen. som om han varit rädd att gässen skulle se in i båten. Han reste sig inte för att se hvar de sutto. Han drog bara fram en gammal enpipig framladdare ur ett hölster, satte på en knallhatt med all den omsorg den svaga dagern tillät och rann som en ål ur båten ut på stranden.

Dubbelbössan lät han ligga kvar. Den ansågs inte pålitlig nog för ett så viktigt ögonblick. Att jag som upptäckt gässen möjligen velat få skjuta på dem föll alldeles ur räkningen. Han var skytten och jag var en gröngöling. och sådana släppte man inte i väg att krypa på grågäss.

Hur han bar sig åt för att krypa i hall för gässen på det låga skäret förstår jag inte än i dag. Hade det varit full dager. skulle det varit omöjligt. Nu såg jag honom åla fram längs den låga strandvallen. till dess hans brokiga islandströja försvann borta bland stenarna.

Där gick en evighet. Aldrig hade jag erfarit en sådan spänning. Hvar sekund väntade jag att få se de skygga gässen lyfta. Och när så slutligen skottet dånade i den stilla morgonen. och jag rusade dit och såg en af de väldiga fåglarna ligga med utbredda vingar på stranden. medan den andra skrikande flög bort. då var detta en händelse så märkvärdig. att den för lång tid kom all annan jakt att förblekna.

— En grågås! — Det var ett vildt, för hvilket man skulle ha sprungit i vattnet till halsen om det gällt. Och den annars så lugne fiskarens ifver, när han bar den tunga fågeln till båten och sedan hela dagen talade om, hur han krupit och hur gässen suttit och hvarför han ej fått båda i skottet, skulle, för den som förstått att lyssna, på en gång ha belyst hela grågåsens historia här, sedan folket på Östersjökusten fått krut om hand.

— Förr fanns nog grågäss här i skärgården — heter det öfverallt — men nu har vi inte sett någon på länge.

— Hvart har de tagit vägen? Hur har det gått dem? — — Just så som det gick gässen på skäret nere vid Ölandskusten. De ha kommit ett par en vår och i en stilla gryning slagit till vid ett skär, mahända för att bli där och bygga. Men där ha funnits människor före dem, och ha de inte funnits just då, så ha de kommit dit. Slutet har i nio fall af tio blifvit detsamma. Har där funnits bo, har det tagits. Har det varit möjligt, ha fåglarna skjutits. Och så har det varit tomt, tills ånyo ett gåspar sökt sig dit en vår för att ånyo fördrifvas.

Och det är det märkeliga, att i svensk jaktstadga intill år 1912 fanns det inget skydd för grågåsen.

Inte för att det skulle ha betydt så mycket i en jaktlagstiftning, som på grund af straffens och domarnas slapphet efterlefves så lite som den svenska, men det förvanar dock, att sakkunniga män ha kunnat lämna förslag till en jaktstadga, som förbigått den vilda stammen till vår värdefullaste tamfågel.

— — —

Där förgingo mer än tio år sen den dagen, innan jag ånyo

fick se en vild grågås på nära håll. Det skedde helt oväntadt. Jag kom i land på en strand vid norska ishafskusten. Det var en af dessa höga öar med ett fjäll i midten och en smal vik här och hvar med ett stycke grön strandremsa. Där lågo ett par bondgårdar på den gröna fläcken mellan fjällets armar. Vid sjöbodarna gungade nordlandsbåtar, i sluttningen lyste några brokiga kor och ute på en låg strandtunga gingo några gråa tamgäss på bete.

Vi lade i land. Medan båtkarlen tog vägen uppåt gårdarna i ett ärende gick jag sakta utefter stranden. Gässen, som alltjämt betat, höjde halsarna, när jag kom dem på ett par stenkasts afstånd. Det bruka tamgäss göra, och jag begrep ingenting, förrän plötsligt den lilla flocken — det var väl sex, sju stycken — till min häpnad lyfte och flögo bort öfver fjorden. Först trodde jag alltjämt att det var tamfåglar och att de strax skulle lägga sig på vattnet. Tama gäss få ju ofta det där infallet att flyga ett stycke. Men dessa flögo vidare rätt ut öfver fjorden och försvunno, som jag kunde se, vid några mindre skär långt borta.

Det var grågäss.

Sedan fick jag klart för mig, att de vilda gässen betedde sig på det sättet däruppe. På många skärhemman voro de »dunværsfaglar» liksom ejdrarna. Den bonde som ägde ön skattade dem på ungar, hvilka uppföddes på gårdarna, såsom det är bruk öfver hela den del af världen, där det bor grågäss. Hittade man ett gåsbo långt borta, tog man hem äggen och lade dem under en af de ejderhonor, hvilka rufvade »inpå knuten», för att lättare kunna passa på, när gässlingarna kläck-



Ett gåsrede i Borreby mosse i Danmark.

Detta är grågåsens »rätta» sätt att bygga bo i den täta vassen i ett träsk. Man ser fågelns gångar genom vassen och, liksom hos en sothöna, en brygga upp till redet.

tes. Men det föll ingen där in att skjuta på gässen. Att göra illa vid dunværsfågeln, som till hälften var husfågel, det var en dumhet och en evig skam. Följden blef att ejdrarna simmade bland båtarna vid bryggan och grågässen betade midt pa ljusa dagen vid stranden nedanför den norske bondens gard.

— Landens seder äro olika!

Nagra ar senare spordes det att där skulle ha uppstatt en verklig koloni af grågäss pa holmar utanför Ranehamn pa Gotland. Det föreföll mig gatfullt och jag for dit. När ägaren, Carl Cramér i Eke, seglade oss öfver från storlandet, vandrade mina tankar mellan de skygga gäss jag mindes fran min hemtrakt och dem jag mött vid norska ishafskusten. Hur skulle dessa vara?

Det var en halfmil ut. Rane Ytterholme höjde sig lag och kal just öfver synranden. När vi kommo helt nära mojnade vinden och båten gled sakta. Med kikaren sökte jag öfver den flacka gräsbevuxna marken därframme. Det var en stor ö. Måsar sväfvade öfver sänkorna där och sutto som blommor strödda på de låga krönen. Så varsnade jag en gåshals och där en till, som stack upp just öfver kanten på andra sidan af en sluttning.

Ejdrarna simmade trygga omkring oss. Strandskatorna plockade alltjämt oberörda sina smadjur bland sandens stenar. Till och med de skygga storspovarna hvisslade lugna drillar uppe öfver gräsmarken. Men af gässen syntes bara halsarna med ett orörligt vaksamt hufvud, och när vi rodde upp till stranden, innan någon spof eller strandskata ännu gifvit

signal, lyfte gässen med gälla skrik och försvunno österut bortom holmens krön utåt hafvet.

Så hade jag tänkt mig, att vilda gäss skulle göra vid boplatsen, åtminstone de fåglar som icke rufvade. Men äfven dessa voro borta när vi kommo upp. Spridda ett och ett bland de många hundra måsredena på den vidsträckta ön lågo fem bon. Likt alla gåsreden voro de, dess värre för dem, synliga på långt håll genom de af vinden kringströdda hvitgrå dunen.

Det var de första dagarna i maj. Till min förvåning var det blott ägg i två bon. I de öfriga visade skalen att fåglarna redan kläckt. Men då måste här ju vara gässlingar. Jag gick fram och åter öfverallt för att få se en sådan liten gynnare. De kunde ju blott vara några dagar gamla. Men ingen syntes. Och under hela tiden — ingen gammal gås synlig.

Grågässen skulle väl dock som andra fåglar taga vård om sina ungar. Åtminstone skulle väl någon ängslig fågel komma kretsande förbi. Fjällgässen brukade göra så. Men ingen syntes till bland de tusentals måsarna och andra fåglarna, hvilka voro rundt omkring oss på den flacka ön. Slutligen tog jag till kikaren igen och sökte ut öfver hafvet. Gässen måste väl ligga därute då. Det gjorde de också. Det hade brisat upp igen och var inte så lätt att se fågel i sjön. Med hjälp af kikaren upptäckte jag verkligen först två gamla grågäss och så två till därute bland sjöarna. Men de voro då säkert mer än en kilometer ut på hafvet. Och vid det ena paret kunde jag med möda slutligen urskilja två eller tre små gulaktiga ungar.

Detta var alltså de svenska grågässen!



Ett gåsrede från kolonien på Koggen utanför östra Gotland.

Här finnes ingen vass att bygga utaf och inget träsk, där boet kunde sjunka, men likväl bygger gåsen ett högt rede af torra växter och har till och med sin brygga upp till boet.

Dagen var nära sitt slut. Vi öfvernattade i en stuga på holmen. Sömn blef det föga, åtminstone för mig. Genom alla väggar trängde sorlet från fåglarna därute. Det fyllde hela varnatten. Mot den tidiga gryningen kröp jag ut i dörren och låg där och lyssnade.

Dagfåglarna vaknade undan för undan. Spofvarna hade säkert inte sofvit. De drillade hela tiden. Strandskatorna jagade redan hvarandra med sin vanliga gälla låt, och af rödbenornas pip att döma lefde de också här i ständig ängslan. Ett par roskarlar voro på kärleksäfventyr vid stranden med en hona. De löpte och flögo styckevis fram och åter, och deras kurrande små visor och krumbukter ville aldrig taga slut. Jag minnes att en ada, som bekvämt satt uppkrupen på stranden och förmodligen ville sofva, förargadt snappade efter dem hvar gång de i sin ifver sprungo tätt förbi henne. Men af grågäss hörde jag inte ett ljud. Fåglarna måste dock vara vid sina nästen nu, och de som hade ungar borde vara i land med dem. De små husen tycktes de ej vara rädda för. Det syntes märken öfverallt att gäss gått och betat helt nära.

En så skygg fågel som storspofven gick helt oberörd ett hagelhåll utanför knuten och plockade i gräset. Men någon gås syntes inte ens ute på sjön.

Att de kloka gässen visste, att det var en båt i land på ön och att här funnos människor i husen i natt, var uppenbart. Det var därför troligt att de höllo till på utsidan af ön, dit jag ej kunde se. Frestelsen att få klarhet om detta ville taga öfverhanden, men så kom jag att tänka på de gula gässlingarna. De gamla hade kanske fått dem på det torra och de

hade just ätit och kommit under vingen, och så skulle de bli utskrämda igen på det kalla hafvet bara för en människas nyfikenhet. — Det fick vara!

Först när solen stod högt på himmelen kommo vi på benen, och jag gick strax nedhukad uppåt holmens krön för att se efter, om där funnos några gäss på andra sidan. Obemärkt fanns ingen möjlighet att komma fram. Första spof som lyfte med ett varnande läte ropade ju »människan kommer» för hela ön. Men af en tillfällighet fick jag öga på en gås, innan jag hunnit så långt från stugan, att närmaste spof brydde sig om mig. Just öfver det låga krönet ett par hundra meter bort — det var slätt som en båtköl, därför syntes hvarje ojämnhet däröfver — stod ett gåshufvud klart och mörkt mot den ljusa luften. Det var inte mer än hufvudet och kanske två tum af en hals. Men den halsen var smal och sträckt just nu när jag kom. Annars skulle jag ha sett den tidigare. Ty det vaksamma ögat därborta, som följde hvarje människans rörelse, det hade nog varit just lagom öfver kanten en stund förut.

Nu höll jag kikaren på fågeln. Hufvudet hölls alltjämt stilla, men näbbet rördes.

Det var inte svårt att tänka sig hvad som fanns på andra sidan krönet där. Den store myndige gåskarlen stod på utkik, medan gåsan betade med gässlingarna i säkert räckhall vid stranden. Han stod precis så högt på sluttningen, att hufvudet bekvämt räckte öfver kanten. Så tog han ett par nypor gräs och så tittade han opp, och så tog han ett steg och en nypa till och tittade öfver kanten igen, om det skulle synas något tecken till rörelse i det där föremålet därnere, som i sig själft var ofarligt, men som människorna hade gömt sig uti i natt.



Balen här liknar fullkomligt balen i ett vassrede.

Och så blef det morgon och dag och nu kom där en människa. Då reste han på halsen för att se bättre och så kacklade han sakta, just så att gåsan kunde höra det och i tid bege sig åstad till stranden med gässlingarna larfvande i rad bakom sig.

Hon var nog redan på väg. — Jag gick raskt uppåt krönet för att få se. Då hade jag inte tagit tio häftiga steg förrän gåsen förstått och redan var på vingarna. Hans starka skrik hördes säkert öfver hela ön. Och med honom lyfte ännu fem eller sex gäss från sluttningarna bakom. Innan jag hann upp på krönet, voro de långt borta allesamman, och så länge jag kunde se dem med blotta ögat, flögo de rätt ut öfver sjön men at olika håll. Jag sprang nedåt andra stranden för att kanske få se en gässling. Men det syntes ingen, hvarken på vatten eller land. Antingen hade de så gömt sig eller också fanns där inga.

Efter en stunds fåfängt sökande måste jag vända tillbaka. Vi skulle fara. Då tog jag vägen upp till det ställe, där gåskarlen stått. Af några lysande varblommor helt nära visste jag precis punkten. Men det märket hade inte behöfts. Det var ännu lite dagg i den stilla morgonen och sparen syntes där han gått, förutom andra märken. Det var också lätt att se, hvar han bitit af gräset. Det var inget tvifvel om detta. Han hade gått där flera timmar, kanske rundt hela natten. Det var min syn som inte räckt till för att uppdaga hans hufvud därborta. Men var så säker att han såg mig hela tiden, när jag låg i dörren vid dagningen.

Det började gå upp för mig, hvad det här var för fåglar att komma till med en kamera.

— — —

I nordostlig riktning från Råne Ytterholme går där ut ett ref, ur hvilket några smulor land höja sig så mycket öfver hafvet, att det kunnat bli gräsvall och några buskar på dem mellan stenarna. Den yttersta biten är störst. Det är ett lågt skär på några hundra steg i längd. Det heter Koggen och det skäret skall minnas länge. Ty om också befolkningen inne på Rånekusten slutligen skulle lyckas att utrota grågässen där, så har i alla fall Koggen en gång varit hemvistet för Sveriges enda koloni af dessa stolta fåglar.

Det syntes just inga fåglar där, när vi kommo roende. Innanför refvet på en sten satt en ensam hafstrut och ute på de böljande sjöarna lågo svärtor och ejder. Först när vi ströko förbi den närmaste lilla skärfliken, lyfte ett par skrikande grågäss från refvet därutanför. Men de försvunno, som de andra förut, ut öfver Östersjön.

Vi närmade oss Koggen årtag för årtag. Gång efter annan tog jag till kikaren. Det enda som syntes var en storspof och några sväfvande hvitfåglar. — Hade möjligen folk ifrån kusten varit ute på en af de vanliga nattliga expeditionerna och plundrat alltihop och skjutit ejderhonorna på redet? Vi voro dock uppe vid stranden nu och ingen gås syntes. De enstaka törnsnåren vajade i vinden och spofven varnade sin maka. Då — vi gingo just ur båten — flaxade en tung grågås skrikande upp ur gräset, och en till strax bredvid, och två, fyra, tio. På alla håll af det lilla skäret lyfte de härliga, stora fåglarna från sina reden. Deras gälla kackel och susandet ur de stora vingarna var rundt omkring oss, och vi stodo länge stilla och andäktiga och bara slukade dem med blickarna.



Ett gåsrede från Sörmlands klippor, dit gässen tagit sin tillflykt.

Här finns hvarken vass eller gräs att bygga af. Då gör gåsen sitt rede af ris, pinnar, ormbunkar och ljung. Man ser här något som är vanligt hos vilda gäss — att äggen äro olika mörka allt efter ålder. Det minst smutsiga är nämligen det sist värpta.

Det gamla ordet föll mig in — drag dina skor af dina fötter . . . . .

Försiktigt och sakta gingo vi slutligen upp öfver skäret. Det var sankt i midten som en igenvuxen liten lagun. På utsidan gick refvet nu i vårens lågvatten långt ut i hafvet, likt en af de västliga kusterna vid ebben. Det måste ju vara ett himmelrike för grågäss, om människor blott aldrig komme dit. I det höga, sträfva gräset lågo de breda hvitduniga gåsredena öfverallt. Vi räknade tjugonio stycken på denna lilla smulan land. Så många gäss hade vi inte sett. I en del af bona lågo också här skal efter kläckningen, men i flera fanns det ingenting, oaktadt dunet på kanten visade att fåglarna redan hade börjat ligga. De bon, som hade ägg, hade dem tydligen rufvade. Och de tomma — de hade haft dem nylagda just någon dimmig dag eller natt, när en båt från kusten varit ute. Ejderbon lågo också öfverallt. De hade allesamman haft nylagda ägg just nu. Men här voro de flesta tomma. Det hade varit en ovanligt hänsynsfull svensk, som af nåd låtit bli att slå sönder de ägg, hvilka voro så rufvade, att de ej kunde göras till pannkaka.

På denna sida äro icke flera ord att spilla på detta. Grågåsens utrotningshistoria kräfver sitt eget blad.

Alla dessa gäss, hvilka till det sista uthärdat på sina reden vid vårt nalkande, flögo utom synhåll till hafs. Räkna dem hunno vi ej. De voro väl omkring tjugo stycken, de flesta uppenbart honor hvilka lyfte från redet. Några hade mahända ungar bland gräset. Det är inte säkert. Ty när jag tog stöd för kikaren och genomsökte hafvet, varsnade jag två

gåspar långt ute, hvilka liksom gässen vid Ytterholmen dagen förut hade små ungar med sig bland de hvitskummande vågorna.

För mig var det intet tvifvel om, att fåglarna varit på skäret eller på refvets grundvatten, när vi nalkades, och att de, drifna af sin genom generationer ökade förskräckelse för människan, redan när vi voro långt borta tagit sin tillflykt dit ut. När jag senare låg gömd på ön, kunde vi också iakttaga att det tillgick så. Och under hela den stund vi stannade därute kommo blott två par gäss flygande därutifrån. De gjorde på långt afstånd en krets omkring skäret och försvunno åter utåt hafvet.

— —

Ett år därefter kom jag till Hartsö skärgård uppe vid Sörmland för att se på skräntärnorna. Där funnos också grågäss, några spridda par häckande på enstaka skär, inalles möjligen sju eller åtta par på det vidsträckta området. Nämnvärdt talrika tyckas de häckande gässen icke på lång tid ha varit där, oaktadt de skyddas af Björksunds ägare.

Detta var i april och maj. Ofta såg jag de skygga fåglarna flyga på långt håll. I slutet af maj uppträdde plötsligt grågäss i flockar bland skären. På några dagar blefvo de talrika. Jag hade hört talas om, att det skulle finnas mycket grågäss där i trakten, och varit öfverraskad öfver fåtalet par. Nu voro gässen alltså där. Under juni månad blefvo de så många att det säkert fanns öfver fyra hundra. Det är ett stort antal gäss, äfven för ett så stort område. Ett ovant öga frestas att uppskatta dem till tusental. De foro omkring i små flockar på fem till tjugo stycken och betade på skären. Men af dessa gäss kommo



Från grågässens häckplats i sörmländska skären.

inga för att häcka. De voro allesamman sådana fåglar, hvilka samlas på en af dem omtyckt trakt mot sommaren för att invänta och uthärda ruggningstiden. En del af dem kan vara hannar, hvilka öfvergifvit rufvande honor, ehuru det förefaller föga troligt, likaså honor hvilka förlorat sin kull, men det stora flertalet måste vara sådana fåglar, hvilka icke fortplanta sig just detta år. Grågässen fälla sina vingpennor i senare hälften af juni och i början af juli, honorna något senare än hannarna, och denna tid äro de helt naturligt mera utsatta för faror än annars.

Det var under den tiden våra urfäder i sten- och järnåldern jagade gässen med sina hundar, där fåglarna tagit sin tillflykt till täta vassar vid de sötvatten de häckade. Än i dag bedrifvas »gåsjakterna» ute i Europa hufvudsakligen vid den tiden, då fåglarna förlorat flygförmågan. De jagas då af dreffolk ut ur vassarna, där de dolt sig.

På Östersjökusten, där grågässen inga vassar ha att dölja sig uti — intill kusten våga de sig uppenbart icke —, taga de sin tillflykt till enstaka skärgårdar, där de ha någon fred och lämpligt bete. Blifva de störda där, tillbringa de dagarna ute på hafvet och våga blott smyga sig i land under nätterna för att tillfredsställa sin hunger bland örterna på de yttersta klipporna.

Hvad som nu förmått grågässen att samlas vid Hartsö skärgård är vanskligt att bedöma. Fredandet allenast kan icke vara orsaken. Af ett så stort antal fåglar höra icke alla till stammen på platsen, utan måste samlas dit från större områden. Äfven på andra håll längs svenska kusten vet man ställen, där grågäss i flock pläga uppehålla sig. Frågan ställer sig själf. Hvar finns den häckande delen af en så stor stam?

Och hur många icke häckande grågäss komma inom ett lands stam på hvarje häckande par? För att få någon uppfattning om detta besökte jag förliden juli månad grågässens stora ruggplats i Danmark, Saltbækvig, där det sagts mig att man kunde se tusentals gäss.

Saltbækvig är ursprungligen en grund hafsvik med en ö i mynningen, sunden på båda sidor af denna ö ha en gång dämts igen. Man ville spekulera i jord och förändra traktens natur. Det gick som det brukar gå, när människor vilja dika ut sjöar och — sköfla skog. Var Herre hämnas. Man räknade fel här också och skördade sand i stället för hvete och bete. En del af området — det är flera tusen tunnland — hade emellertid träsknatur, och här har ett bolag anlagt stora fiskdammar. Växtligheten har ökats. Fiskeskyddet har medfört skydd för obehöriga och därmed fred för fåglarna. Utom tusentals änder finnas där nu grågäss och en liten koloni skärfläckor ute vid stranden. Det förunnades mig att vid årets stora andjakt föras genom denna trakt af en af samtidens främste fågelkännare.

Vi kommo ut öfver markerna en solig och tidig julimorgon. Där var ett sällsynt rikt fågellif. Bland svenska fågeltrakter påminner Saltbækvig mest om de ryktbara ängarna vid Ottenby, här förenade med fiskdammarnas träsknatur som ett stycke Takern. För sådana af fåglarna älskade orter är det utmärkande, att man där ser individer af släkten, hvilka inte alls fortplanta sig på stället, utan blott behaga att vistas där för att äta och sofva. Strax vid vägen stod en ståtlig stork, och några grönbenta snäppor trippade omkring honom i gräset.



KLIPPORNA I HARTSÖ SKÄRGÅRD DÄR GÄSSEN GÅ I LAND UNDER RUGGNINGSTIDEN.
En ruggande gås har gömt sig på klippan här. Hvar?

Ute på de stora vattenytorna syntes änder och masar i skaror. På en lång landtunga ute i själfva »viken» sutto kentska tärnor och hägrar i hundratal, och bland dem på den sanka gräsmarken — där gingo nu grågäss betande, flock intill flock.

Här funnos nu spridda öfver det stora området trettio, fyrtio par häckande grågäss, alltså högst attio fåglar hvarje år. Men på trakten uppehöll sig under sommaren mångdubbla antalet. Jägare uppskattade dem till tusental. I verkligheten torde det ha varit inalles fem-, kanske sexhundra grågäss. En andjaktdag är mycket lämplig för uppskattning af en sådan trakts fågelstammar, emedan då flertalet ses på vingarna under dagen.

Hvarifrån komma nu dessa gäss?

Min ledsagare, som kände hvarje häckplats för grågås i Danmark och visste att öfvertaliga gäss brukade finnas äfven på de andra orterna, ansåg att de hundratals icke häckande gässen här tillhörde traktens stam.

Under hvilket lefnadsår grågässen i vildt tillstånd allmänt skrida till häckning är icke visst. Ingen torde häcka förr än i tredje året; de flesta troligen senare. Svanen, som är gåsens närmaste större anförvant, häckar ej gärna före fjärde lefnadsåret.

Omsättningen inom olika fågelstammar och individernas allmänna lifslängd är en bland de många outredda frågorna inom djurvärlden. Man vet att gäss i fångenskap[1] blifvit öfver 80 år gamla, och en gås i New York hade regelbundet till 69 års ålder lagt ägg och utkläckt ungar. Mig har det synts, att fåglar i allmänhet ha en vida större lifslängd än hvad man tror och att omsättningen åtminstone bland de större fåglarna försiggår sakta och med starka afbränningar

[1] Sundevall.

af den tillväxande stammen genom död vid tidig ålder. Inom en sådan stam af grågäss som här är det sannolikt blott ett litet antal af hvarje ny årgång som bildar par och fyller uppstående luckor på häckplatsen, och när man räknar öfver antalet ungar, som torde blifva vid lif hvarje år, synes det troligt, att de icke häckande fåglarnas antal bör förhålla sig till de häckande såsom här, ungefär en till sex à sju. På Takern häckade år 1913 omkring ett sjuttiotal par knölsvanar, men man kunde se ett tusental på sjön. Med detta för ögonen blir det icke så förvånande, att flera hundra gäss kunna uppehålla sig i en trakt utanför Sörmland. Om också antalet synes väl stort för den närmaste traktens svaga stam af häckande fåglar, så kräfves dock endast något tillskott från närliggande landskaps skärgårdar för att det skall blifva hundratal.

Vid Saltbækvig var det egendomligt att se grågässens uppträdande under andjakten, då skott hela dagen föllo i nejden. Andjakten afhölls i träskområdet. Där bruka grågässen i stort antal häcka. Men nu hade dessa stora, flygvuxna ungar. På hela dagen såg jag inom jaktområdet blott en grågås, som lyfte ur en träsksjö och flög bort. Men vid den flacka stranden på andra sidan själfva Saltbækvig, ett par tre kilometer från jaktplatsen, gingo gäss i flockar och betade hela tiden. De visste hvad deras frid tillhörde.

Inom Hartsö skärgård vistas de flesta gässen under ruggningstiden vid de yttre skären, men fredandet under sommaren har här gjort de skygga fåglarna mera tilltagsna än på andra svenska kuster, och i juni månad komma enstaka flockar in bland de bevuxna holmarna och beta där. När en båt närmar sig, löpa de hastigt ut i sjön på holmens motsatta



Där ligger hon.

sida och simma bort, hvarvid de flesta långa stycken springa och flaxa fram öfver vattnet. Blott någon enda, som just har fällt sina vingpennor, trycker på skäret i något gömsle och rusar först i sjön, när människan kommer helt nära. En sådan gås försökte jag en dag att ro efter för att fotografera. Hon dök gång på gång, men sjön låg stilla och båten följde troget efter. Det visade sig nu att gåsen inom en kort stund blef trött. Hon simmade åter upp till ett skär, sprang i land där



Hon ställde sig till motvärn

och tryckte bland stenarna, där hon var svår att upptäcka. När min båtkarl genade henne, ställde hon sig till motvärn, duktiga fågel, och hväste åt honom. När vi läto henne gå som hon ville gick hon visserligen i sjön, men smög sig åter in bland stenarna, där hon trodde att ingen såg henne, vid stranden. Hennes stumma bidan där tycktes mig förtälja hela hennes lif på kusten. Hon var redan trött, stackars gåsa, och hon ville inte ut på sjön, dit människornas närvaro öfverallt

dref henne. Hon var en dålig simmare och en ännu sämre dykare. Ville hafsörnen taga henne, så var hon räddningslöst förlorad. Det var som den store forskaren sagt» — hafvet var inte hennes rätta hem».

— — —

I år en dag i maj kom jag till Danmark för att få se de



»Hon var trött, stackars gåsa.»

vilda gässen vid ett af deras ursprungliga hemvist i den stora mossen vid Borreby slott.

Sommaren nalkades redan öfver Själlands bördiga jord. Från de vågiga markerna lyste grönskan. I Borreby park hade de hundratals råkorna redan stora ungar. En sumphöna i slottets vallgraf drog ifrigt strån till sitt bo bland svärdsliljorna.

Det var tidigt om morgonen. Min värd förde mig ned längs en af den gamla parkens slingrande gangar. En grann fasantupp lyfte skorrande från ett snår. Några rådjur sprungo åt sidan och blefvo sen stående borta bland träden för att titta på oss. Utanför häcken hördes vattenfåglar locka och snattra.

Vi veko om en kulle och trädde ut pa en glänta i parkens kant. Där lag Borreby mosse i en vidsträckt sänka af det kringliggande vågiga landet.

Af vatten syntes inte mycket. Det var stora fält af rörvass från i fjol, på långa sträckor afmejad, och närmast oss kring en grund kanal ett stycke sumpig äng med svärdsliljor och kabbelekor och en hel sådan djungel af saftiga, frodiga träskörter, som man stundom får se där jorden är riktigt bördig. Och midt ibland dem, inte hundra steg ifrån oss, stod ett par granna grågäss och iakttog våra rörelser.

Att vildgässen här ej skulle vara så skygga var jag förberedd pa, men detta var dock en öfverraskning. Det gick sekund efter sekund. De här faglarna lyfte ju inte!

Min värd stod leende med handen i sidan. Han var tydligen nöjd med sina gäss, och det hade han skäl till.

Langsamt lyfte jag kikaren. Jag kunde urskilja den bruna



Borreby mosse i Danmark.

irisringen i gasögat. De vilda gässen ha inte detta ljusa skarpa öfver ögat, som man känner från de andra stora sluga fåglarna, hägern, hafstruten, och den slugaste af dem alla, tranan. Men det är öfver vildgåsens bruna blick ett drag af nästan mänsklig klokhet.

Talet om att gåsen skulle vara en dum fågel är endast betecknande för egenskaperna hos dem som sagt det.

Nu böjde den främre fågeln halsen framåt och började gå inåt vassen, sakta, steg för steg. Det var gåsan. Det syntes att hon var mindre. Gåskarlen böjde halsen på samma sätt och följde efter, och då, när örterna blefvo lite glesare omkring dem — kommo där en efter en fram fyra stora fina gässlingar, som hela tiden varit emellan de gamla. Där gick gåsan försiktigt först och valde kosan, gässlingarna larfvade som sig bör i gåsmarsch efter, och som eftertrupp kom den myndige gåsen med djärfvare hållning och närmare faran, som det höfves en far.

De gingo så ett godt stycke och försvunno inne i vassen.

Vi fortsatte nu ut på en landsväg, som löpte igenom mossen, och följde ängskanten omkring för att se på fåglarna. Där funnos flera gäss. Uppe i en sank äng stodo sju stycken. Det var tydligen yngre fåglar som ej hade bo i år. De lyfte på längre håll, men flögo helt lugnt ut öfver mossen där vi både sågo och hörde dem slå till på ett klarvatten. Därute kunde jag med kikaren se flera grågäss ligga simmande bland olika sorters änder.

Detta var alltså grågässen på Borreby.

Midt i det tätt bebyggda landet, där husmännens stugor lågo

kringströdda och hvar brukbar jordbit var plöjd — midt uppe i detta bodde femton till tjugo par grågäss inom en ganska liten sträcka af mossar och små klarvatten. Utanför hade de visserligen hafvet och dit vandrade de också, när ungarna blefvo större. Men mossen var i alla fall hemvistet, och människornas närhet, när de plöjde sina åkrar eller körde sina åkdon på landsvägen midt igenom gässens område, tycktes inte bekymra dem alls. Dag efter dag såg jag gåsparen gå där med sina ungar, flera par. Aldrig såg jag en fågel lyfta då. De sträckte på halsen när någon kom och gömde sig i vassen en stund. Det var alltihop. Och gick man bara undan, kommo de strax fram igen.

Grågässen vid den svenska kusten öfvergafvo sina ungar och försvunno, när en människa nalkades, eller togo de de små lifven med sig utom synhåll på öppna hafvet. Vid Borreby gick jag en dag i solgasset längs mossen och öfverraskade vid ett klarvatten ett par grågäss, som med sina ungar sutto hvilande vid brädden. Jag var bara tio, femton steg ifrån dem, när de foro i vattnet. Men inte ens nu lyfte de gamla fåglarna. Ungarna rusade åstad öfver vattenytan med gåsan simmande i spetsen. Men gåskarlen simmade modigt sist och när en af de små blef efter, stannade han med trotsig hållning och väntade på gåsbarnet, hvarpå hela familjen försvann i vassen.

Detta lockade min kamera och jag vaktade sedan i flera timmar på olika ställen vid vasskanten för att få en bild af en gåsfamilj på nära håll. Säkert var jag vid deras favoritplatser, men det var förgäfves. Gässen kommo inte dit.

Vid ett tillfälle, när jag ledsnade, skulle jag gå landsvägen tillbaka upp till Borreby. Därvid hade jag att passera en liten bro öfver en kanal ungefär femtio meter från det ställe där jag suttit förut. Från mossens vass, som växte tätt kring bron, klättrade jag upp på landsvägen och lade ihop min kamera för att gå vidare. Godsherren och hans förvaltare stodo bredvid. Då, medan jag vände ryggen till, hörde jag ett misstänkt ljud från vattnet och vände mig hastigt om. Där simmade en gåsfamilj just ut på kanalen och försvann borta i vassen. De hade legat där bland växterna vid vägen hela tiden, medan jag förgäfves vaktat helt nära ute i mossen och medan skjuts efter skjuts bullrande rullat förbi öfver bron.

— — —

Den som läser detta skall redan själf ha gjort tillräckliga jämförelser mellan de vilda gässens olika uppträdande på de trakter jag sökt skildra. Någon skall frestas att tro, att mossen vid Borreby är ett fredadt naturskyddsområde. Men det är den inte alls. Där är bland den bästa andjakt i hela Danmark och där skjutes mycket fågel. Den jaktbara fågeln beskattas blott så som den bör. Under häckningstiden är den fredad och förföljes inte året om, så som det varit sed på de flesta trakter hos oss, där grågåsen nu är utrotad. En sådan vård och klok beskattning af djurvärlden är inom sådana landsdelar, där jordens odling och människornas talrikhet öfva starkt inflytande på djurlifvet, helt visst äfven för ömtåligare djurarters bestånd, minst lika bra som den absoluta och ensidiga form af naturskydd, som under senaste åren sträfvar att gripa öfver områden, hvilka numera knappast kunna lämnas

af sig själfva och hvilka endast det yttersta af intresse och bevakningskraft förmår att skydda mot en allt tätare befolknings oförstånd och öfvergrepp.

Grågåsens öfverdrifna skygghet och fortgaende försvinnande i Sverige äro blott åter ett exempel bland många på vår bonde- och småbrukarbefolknings oförmaga att hushalla med naturens lefvande tillgangar. I fråga om Rane utholmar är förföljelsen mot den lilla grågåskolonien där åter ett af de otaliga bevisen för hjälplösheten hos den nuvarande lagstiftningen till jaktbara djurs skydd.

Det talar bäst att här återgifva ägarens korta rader till mig om gässens uppträdande där. Han skrifver:

»Sedan urminnes tid har grågasen förekommit som flyttfagel a mina utanför Ranehamn belägna holmar. År 1909 iakttogs han häckande därstädes. Höskörden har af ålder årligen inbärgats å dessa holmar. År 1908 blef den obärgad. Antagligen ha vi i detta förhållande att söka anledningen till gåsens kvarstannande såsom häckande.

Af pietetsskäl har jag aldrig föranstaltat någon noggrann räkning af antalet bon.

Jag uppskattar dem på grund af flyktiga iakttagelser salunda:

År 1909	cirka	4	bon.
År 1912		15	bon.
År 1915	»	20	bon.

Under de därpå följande åren vill jag uppskatta antalet bon till cirka 25 à 30 stycken. Åren 1918 och 1919 hafva alla bon blifvit plundrade, sannolikt af människohand. Det är för den skull sannolikt att fågeln kommer att öfvergifva denna häckningsplats.»



EN MODER AF DE TUSENTAL SOM DEN SVENSKA LAGEN
EJ FÖRMÅR ATT SKYDDA FRÅN ATT BLI SKJUTEN PÅ BOET.

Dessa rader säga allt.

De svårigheter, som mött ägarens behjärtansvärda försök att rädda de sällsynta fåglarna därute från undergång, äro ett typiskt exempel på hvad en jordägare, som vill skydda naturen på sin egendom, i vårt land kan ha att kämpa emot. Här har vakats och vaktats, men förr eller senare har en båt inifrån Ranekusten begagnat en natt eller en dimmig morgon för att komma i land på en af holmarna, och så har den lilla kolonien där varit plundrad. En och annan tjuf och tjufskytt — den svenska lagens handhafvare göra egendomligt nog skillnad på dessa kongruenta beteckningar — har blifvit tagen på bar gärning därute, men ägarens anställda vaktfolk har jäfvats inför rätten, emedan de — helt naturligt — voro i målsägarens tjänst. Och när slutligen två svenska medborgare i nådens år 1913 blefvo öfverbevisade om att hafva plundrat snart sagdt hela gåskolonien och att hafva skjutit tjugosju — säger 27 — stycken ejderhonor, där de troget lågo rufvande på sina reden, då dömde den gotländska häradsrätten dem till femtio och tjugofem kronors böter. Och markägarens kraf på skadestånd blef (enligt domboken) ogilladt —, då ej blifvit visadt, att 'denne' genom svarandenas brottsliga förfarande tillskyndats någon skada .

Reflexionen öfver detta kan fattas kort.

Skola vi här i landet allt framgent ha sådana domstolar och sådana åklagare och sådana lagar till hjälp för de vilda djurens skydd, som vi ha nu, så få vi till slut bara människor och kråkor kvar på våra kuster.



En lycklig tillfällighet gjorde att man föregående år hade samlat in hafstång på Rane utholmar. Stora högar af tång lågo ännu kvar. Hade de icke funnits, vet jag knappast hur jag skulle ha gömt mig för de skygga gässen på Koggen, där för öfrigt några stora stenar och rosensnår voro det enda som stack upp öfver grästufvorna. Nu gräfde jag ur ett par af de tånghögar, hvilka råkade ligga i synhåll för gåsbon, och byggde omkring håligheten inifrån, så att jag kunde ligga där hopkrupen bakom en kamera. Det fanns ingen skönjbar möjlighet, att utifrån se någon större förändring i tånghögarna, och kameraögat var så omsorgsfullt maskeradt, att jag trotsar någon människa att ha kunnat upptäcka det. Icke desto mindre höll jag på att inte få någon gås i kameran.

Orsaken var nog så öfverraskande och ställer i gräll belysning, hvilka sinnen de vilda gässen förfoga öfver.

Det brisade med täta byar från väster, när vi om morgonen seglade ut till Koggen, men himmeln var klar mellan hvita strömoln. Så snart jag kommit in under en tånghög, och min medhjälpare utifrån täckt igen hvarje misstänkt remna med hafstång, seglade han därifrån. Jag hade bedt honom göra ett långt slag nordväst hän och först sedan kryssa sig tillbaka under kusten, så att gässen ute på hafvet riktigt skulle få se hur båten for sin väg. Från mitt gömställe kunde jag inte se däråt, men fågellätena utanför på skäret berättade hur båten aflägsnade sig.

Det gick någon timma.

De vanliga fåglarna omkring mig hade längesedan blifvit lugna. Fiskmåsarna tvistade och jamade kärvänligt, och spofven gaf det bästa bevis på trygghet han kunde genom att gå strax utanför min tånghög och sticka i marken med sin långa näbb och säga ingenting. Men några gäss syntes ännu inte till.

I tångväggen hade jag lämnat två smala springor, genom hvilka det var möjligt att hålla ett öga i sänder utåt skäret och sjön. I kamerans bildvinkel låg endast det närmaste gåsredet ett stycke bort invid ett törnsnår. Synfältet genom springorna var inte stort. Öfverallt tätt inpå stod det vissna fjolårsgräset i höga tufvor och blott emellan dem och öfver gåsboet kunde jag från min låga plats se hafvet som en blå strimma och därinnanför en sträcka af det långgrunda refvet. Men där stängde dessutom mörka tånghögar för blicken. Detta hade jag inte förutsett. Nu satt jag där utan möjlighet att

kunna iakttaga gässen och fick vänta att af deras kackel få veta något hur de rörde sig. Men något gåskackel hördes inte af. Blott en gång hörde jag två eller flera gäss komma flygande förbi öfver sjön. De kacklade några gånger. Så vardt det lika tyst igen. Då varsnade jag hastigt en gåshals bland gräset kanske hundra steg åt sidan. Den försvann strax men samtidigt syntes två gäss längre borta ute på refvet sakta skrida uppåt skäret. De vadade genom det grunda vattnet bland stenarna därute, den mindre gåsan förut, och båda hade denna framåtlutade gång med nedåt krökta halsar, som säger att fåglarna äro lugna. Ett litet stycke kunde jag följa dem: så försvunno de bakom gräs och tånghögar. Men de kommo närmare, och nu hördes genom blasten ett svagt kacklande. Det var samma läte som de tama gässen ha, när de i lugn snattra lite med hvarandra.

Genom ena springan kunde jag se den fläck af gräsmarken, där jag visste hvar två bebodda gåsreden skulle ligga. Själfva redet syntes inte från min synvinkel, men på ena stället stack plötsligt upp en gåshals som åter försvann. Strax efter såg jag den igen och äfven en skymt af fågelns rygg. Det var troligen samma gås jag sett först och den var alltså på boet nu.

På refvet syntes nu flera gäss och samtidigt — jag måste lämna dem med ögat och se genom andra springan — hördes det svaga kacklandet framför mig något till vänster. Där kom gåsparet gående mellan tånghögarna, karlen tätt efter gåsan. De gingo snedt uppåt gåsredet framför mig och då jag spändt iakttog dem, kan jag försäkra, att hvarje

deras rörelse sade att de voro trygga. Båda gingo alltjämt med hufvudet något nedåt på den krökta halsen, och nu såg jag, att det var gåskarlen som kacklade eller kanske rättare snattrade lite. Han hade någon mening om vandringen där, som han ville ge uttryck åt.

Då — på en gång, när fåglarna voro midtför mig, reste båda på halsarna och blefvo stående stilla. Hela hållningen och den fasta blick som båda fäste just på min tånghög sade, att de hade märkt mig. Ögonblicket förut hade de inte bevärdigat mitt gömställe med en blick och hur skulle de också kunnat veta, att det fanns något misstänkt där.

En hel hop möjligheter foro på en minut genom mitt hufvud. Någon del af tångtäckelset kunde ha blåst af och blottat underbyggnaden. Maskeringen för kameran kunde ha rasat. Jag kunde — som hos langnäbban på Öland — ha rakat glömma min hatt utanför, så att fåglarna just varsnade den, när de kommo till en viss punkt. Nu förmådde jag ju i hvarje fall blott sitta orörlig för att inte kanske fördärfva alla möjligheter. Men de båda gässen stodo en kort stund stilla med sträckta halsar. Så kacklade båda, sänkte och höjde halsarna gång på gång och kacklade igen. Det var en helt annan ton i lätet nu än det varit nyss, när de voro trygga. Och så gjorde de långsamt helt om och gingo lika sakta nedåt stranden som de kommit. Ett par gånger stannade de och sågo sig om, men så fortsattes reträtten, tilldess båda försvunno bakom tånghögarna.

Hvad var nu detta? Jag såg ut genom springan till höger. Gåsen på boet därborta låg kvar. Hennes hufvud och hals

kunde skymtas mellan vajande grässtrån. Hon tycktes inte ha rönt något intryck af de andra gässens oro.

Det förgick en halftimma igen. Jag kikade just ut på den rufvande gåsen. Då såg jag denna sträcka halsen framåt på detta för gäss så säregna sätt. Hon kacklade också, och i den riktning hon såg kom nu ett par gäss gående genom gräset från höger. Det var mitt gåspar. De hade gått rundt omkring min tånghög hela tiden och iakttagit den från alla sidor. Flera skygga fåglar, hos hvilka jag legat gömd, ha gjort på samma sätt, när de misstänkt något. Storspofven vid Takern gjorde det, och hafstrutarna på Karlsö. Tanghögen här var blott ett ojämförligt bättre maskeradt gömställe. Men det tycktes inte hjälpa.

Som gåsparet nu kom gående, föreföllo fåglarna alldeles trygga. De veko undan för den rufvande gåsen — ett ögonblick syntes därborta halsen af en gås till, helt säkert hennes vaktande gåskarl — och kommo nu från motsatta sidan upp mot sitt rede vid törnbusken.

Nu satt jag fullkomligt orörlig, och något prassel som hördes med vinden kan alltså ej ha skrämt dem. Båda fåglarna kommo helt nära intill boet från sidan, ehuru alltjämt bakom gräset och busken. Och så — i samma ögonblick som de stodo nästan midtför mig och jag väntade att få se gåskarlen hel och hållen, stannade de igen och nu inträffade något, som jag ständigt kan se för mig. Gåsan sträckte halsen rätt åt mitt gömställe och hväste som en orm, på samma sätt som de tama gässen göra. Så gjorde båda fåglarna helt om och försvunno försiktigt gående bortom tånghögarna.



»Hon sträckte halsen rätt åt mitt gömställe och hväste som en orm.»

Och detta upprepades nu gang på gång under de timmar som gingo, innan båten på utsatt tid landade för att hämta mig.

Dess bättre hade jag bestämt för båten att återkomma efter fem timmar, och äggen togo som jag förstod ingen skada af att ligga orufvade i solskenet och det varma gåsdunet halfva dagen. Denna fråga är annars alltid ömtålig för den som jagar med kamera.

Intill dess båten kom, varsnade jag gang efter annan de båda gässen närma sig tillsamman, något lugnare, ehuru de nu hade en helt annan hållning än i början, och så — när de kommo till en gifven punkt från någondera sidan — stannade de, hväste eller kacklade och gingo undan igen.

Lösningen fick jag mera som en ingifvelse än af slutledning, hur enkelt det må hända synes för alla dessa lyckliga människor, hvilka från början veta allting.

Gässen hade väderkorn!

De sågo uppenbart ingenting vid mitt gömställe som oroade dem. De hörde icke heller något misstänkt. Men i samma ögonblick som de tillräckligt nära kommo i vind för mig, sade dem deras luktsinne att därborta fanns en människa.

Sedan drefvos de, som jag ofta sett hos fåglar, hvilka anat att någon ligger gömd, af sina stridiga impulser. Så snart de inte omedelbart hade förnimmelse af faran, vaknade tvifvel om dess befintlighet. Ingenting syntes ju som bekräftade. En människa brukade dock synas. Gåsan ville till sitt rede. Så försökte de närma sig igen med samma följd som förut.

Att de vilda gässen hade luktsinne var mig då en öfverraskning. Emellertid har jag sedan funnit, att två engelska

damer, som jaga med kamera, just vid försök att fotografera grågäss gjort samma erfarenhet och skrifvit därom i ett engelskt arbete.[1]

Om vilda fåglar kunna ha luktsinne eller ej har i många år varit underkastadt tvifvel. Man erinrar sig ju den gamla tron, att korpen och kondoren och många andra roffåglar skulle med hjälp af sitt skarpa luktsinne kunna från de höjder, där de kretsa omkring, uppdaga döda djur nere på jorden. Det påvisades slutligen att detta var orimligt. Dessa fåglar varseblifva gifvetvis sina byten från sådana höjder med hjälp af sin skarpa syn, på samma sätt som fiskgjusen naturligtvis, från de höjder han flyger fram på, upptäcker fisken med ögats och icke med något luktsinnes hjälp.

Men tron på fåglarnas skarpa luktsinne höll i sig och särskildt hörde man ofta bland gamla jägare den meningen, att en del fåglar, såsom krakan och gräsanden, kunna känna lukten af krut. Många gånger har jag själf gjort narr af denna tro. Men nu måste jag medgifva att icke blott grågässen ha luktsinne. Jag har sedan följt detta rön och funnit, att gräsanden har det och med henne troligen äfven andra andarter. Och ännu en besläktad fågel torde ha luktsinne, nämligen svanen.

Det har visserligen från vetenskapligt håll sagts, att fåglarna skulle sakna organ, som tydde på luktsinne, men då man stundom till och med i vår tid hittar alldeles nya organ hos djuren, organ som legat framför ögonen alltid utan att någon

[1] Mary Best and Maud Haviland: »The sense of smell in the grey-lag goose.» British Bird Book Vol VII s. 34—37.

sett dem, så torde i detta fall nödiga »tentakler» för luktsinne också ännu kunna ligga gömda i ovetenhetens mörkrum.

För mig har denna erfarenhet kastat ljus öfver många händelser från iakttagelsen af de vilda fåglarna, inför hvilka jag hittills stått spörjande.

Nu vet jag, hvarför gräsanden, som rufvade i fören af min båt i Tåkern, aldrig ville komma dit, när jag var gömd i vasshögen i aktern, men gärna och genast annars. Hon hade väder af mig. Nu förstår jag, hvarför svanarna där kunde smyga frustande i vassen den blåsiga dagen och knappt våga visa sig, medan de en dag med stiltje kommo tätt inpå min vasshög. Nu har jag nyckeln till, hvarför änderna, som jag vaktar på om hösten, plötsligt flyga upp, när de komma rakt i lä, dit tobaksröken sprids med vinden. Det blefve för mycket att anföra alla exempel. Men tanken på svanarna och blåsten hjälpte mig att komma tillrätta med gässen, sedan jag hela natten tänkt öfver hur detta skulle gå till. Följande dag lät nämligen Gud af nåd vara en sådan stilla vårdag, då inte ett grässtrå röres och hafvet ligger blekt ut till synranden. Det blef drygt att ro ut till Koggen med den tunga båt vi hade, och jag fruktade att det skulle blåsa upp innan vi hunno dit, men vinden höll sig alltjämt borta, när vi landade och gässen lyfte från sina reden. Min gåsa hade alltså gått till sitt bo, när människan blott var borta, och ingen skada var ännu skedd.

Nu satte jag saken på antingen — eller. Båten fick order att komma igen om fyra timmar. Det var lockande att säga tio timmar, men kom inte gåsen på den första tiden, så ville jag hellre lämna henne i ro.

Årslagen i den stilla morgonen dogo bort. Allt gick samma

gilla gång som dagen förut. Fiskmåsarna kommo lugna ned på stenarna. Spofven tystnade och började äta. Efter en timma hörde jag stilla gåskackel utifrån refvet. Blåsten hade hindrat mig att höra så väl dagen förut. Ett par gäss kommo också flygande och fällde utanför norra stranden så att vattnet frusade om dem. Efter ytterligare en stund kom min gåsa och hennes trogne karl mycket riktigt fram mellan tånghögarna.

De betedde sig likadant som dagen förut. De voro möjligen ännu försiktigare. De stannade på samma ställe, gåskarlen bakom gräset, gåsan framme så att hon kunde se bättre. Ty nu sade dem tydligen deras skarpa förstånd, att de måste ha ögonen med sig, eftersom båten nyss varit där. Att dessa fåglar draga slutledningar är utom allt tvifvel.

När de stått ett par minuter där, ville gåsan gå upp till boet, men gåskarlen kacklade och hon vände igen. Nu tänkte jag att det var omöjligt, men dessbättre gingo fåglarna uppenbart för säkerhetens skull blott ett hvarf omkring mig. Erfarenheten från dagen förut fanns i deras minne. De kommo åter tillbaka från höger och stannade lika halsstarrigt bakom snaret. Det är väl ovisst hur länge de skulle dröjt ännu, om ingenting inträffat, men plötsligt sprang gåsan hväsande och med sträckt hals rakt upp till redet.

Var det åter mot mig hon hväste? — Nej! Genom springan uppfattade jag i en blink skymten af någon, som måste ha suttit emellan mig och redet ett ögonblick, utan att jag märkt det. Det var den hon sprang till för att jaga undan, och då det bodde fiskmåsar i närheten, tänkte jag inte vidare på saken. Den skygga fågeln var ju där nu. Hon tycktes inte vara rädd, när hon lutade sig fram öfver äggen.



»Hon tycktes inte vara rädd, när hon lutade sig fram öfver äggen.»



»Hon höll ett vaksamt öga åt mitt håll, medan hon balade sig tillrätta. . .»

Men hon höll ett vaksamt öga åt mitt håll, medan hon balade sig tillrätta på äggen och sedan hela tiden.

De tre timmarna gingo och något af den fjärde. Jag hade väntat att få den försiktige gaskarlen på platen, men han ville inte visa sig öppet. Han stod bakom gräset. Da såg jag oväntadt den rufvande fågeln sträcka halsen och se misstänksamt



»... OCH SEDAN HELA TIDEN.»

åt mitt håll. Ögonblicket efter hade hon rest sig och gick långsamt ur redet. Mycket riktigt. Grässtråna därute rördes af en svag vind just från mitt håll åt hennes.

Men nu tycktes hon ha svårt att tro på någon fara, när hon så länge legat ostörd. När hon stått stilla bortom törnbusken några minuter, lugnade hon sig och kom tillbaka, men

på samma sätt som dagen förut stannade hon uppe vid redet och hväste med gapande näbb medan ögat misstroget granskade tanghögen.

Hon var nu inte endast rädd. Det syntes på hela hennes sätt. Hon var ond.

Båten närmade sig just då. Det hördes på spofven, och de båda gässen gingo långsamt nedåt refvet där de försvunno. När min medhjälpare nu kommit, beslöt jag att lämna detta gaspar i fred och flyttade mina grejor bort i det gömsle jag gjort på en annan del af holmen. Det låg sämre doldt än det första och gåsen där hade stor kull, hvarför jag knappt vagade hoppas, att en så gammal erfaren fågel skulle låta öfverlista sig. Men vinden som nu börjat dra från sydöst låg ifrån boet och åt mig och det var ju gynnsamt, blott icke gåsen fick infallet att gå omkring mig på nära håll. På längre afstånd tycktes fåglarna, så vidt jag kunde förstå, ej ha hjälp af luktsinnet.

Denna gås kunde jag se, när hon närmade sig utifrån hafvet. Det var rätt god utsikt öfver refvet där, och jag kunde iakttaga, att de flesta gässen, när en timma förgått, kommo simmande in från sjön, stego i land på grundvattnet, där de länge stannade för att putsa sig, och slutligen parvis vandrade upp till sina bon. Men under den timma jag väntade inträffade något, som kastade ljus öfver den förra gåsens häftighet, när måsen kom i närheten.

Hvad det varit för mås, hade jag af skymten ej kunnat afgöra, men nu, medan jag väntade vid gåsboet, kom oväntadt och innan jag ens blef färdig med kameran en silltrut nedfarande, tog ett gåsägg ur redet och flög med det helt i näbbet.



Hvad ville han där?

De första sekunderna ville jag inte tro det. Min föreställning grep efter den ensamme hafstruten jag sett på refvet dagen förut. Men dess bättre kunde jag här genom en springa i en hast följa med och sag fageln sätta sig med ägget kanske femtio steg bort. Han hade gula ben och var alltsa en silltrut. Det kunde väl varit af intresse att se om han också ätit upp ägget, men så langt tänkte jag inte utan schasade på honom, hvarvid han förskräckt flög sin väg.

Dess bättre voro inga gäss ännu synliga! Hade de varit där, hade jag måst tiga. Men gåsboet hann fa ännu ett besök, och nu var jag tillreds med kameran. Det var en fiskmås som kom ned på samma sätt som sillmåsen. Men han satt bara stilla vid redet en stund och sneglade på de hvita äggen. Sa for han, och just da varsnade jag gässen komma. Samtidigt visade sig också flera gäss med ungar, men de stannade ute pa refvet, medan mitt gåspar kom vandrande upp mellan tufvorna. De tycktes inte märka någonting, och jag lyckades till och med få en bild af gåskarlen, när han sakta skred bortom gräset, där för öfrigt fiskmåsen just satt, om det nu var densamme.

Hvad ville så måsen vid redet?

Den gången ansag jag det blott vara nyfikenhet som dref honom, men sedan jag på Källskären lärde känna fiskmåsen som stal ägg från skräntärnorna är förtroendet slut. Att han står här på kanten af gåsredet är obestridligt och han har inte så mycket sämre näbb än silltruten.



Öfverallt i världen där grågåsen funnits ha människorna fångat in deras små gässlingar och hållit dem i fångenskap. Det finns otaliga berättelser om tama gäsungar. Den ena har trifts så godt hos människorna, att den stannat kvar, fastän föräldrarna hvar dag flugit omkring i närheten. En annan har sprungit bort att söka de sina, men kommit tillbaka till människorna, när den såg sig vara ensam. En gång hittade man ett öfvergifvet ägg, där de vilda gässen rastat, och kläckte det under en höna, men när ungen blef stor och vildgässen, som den aldrig sett, om hösten plöjde rymden på sin höga färd, lyfte den skrikande sina vingar och följde med mot söder. Vackrast är väl berättelsen om gässlingen, som följde med sina vilda fränder mot hösten, men kom tillbaka hvarje vår till de människor, som vårdat den.

Det var fyra gåsungar som kläcktes en var ur ägg som man tagit från de vilda gässen. Brehm, som återger händelsen, berättar att tre af dem försvunno, »men en vände nästa var och sedan under hela tretton år hvarenda vår tillbaka till gården, där hon var uppfödd, till dess hon uteblef och alltså väl funnit sin död. Hon kom under dessa tretton år aldrig tidigare än den första, aldrig senare än den fjärde april, alltså flera veckor senare än de öfriga gässen. På gården visade hon sig mycket tam, men därutanför var hon lika skygg som sina vilda likar. Under de första veckorna efter ankomsten kom hon vanligen hvarje morgon och afton upp till gården för att få sin mat, stannade väl också en timma eller half, men flög därefter alltid och genast tillbaka till den närbelägna sjön, så att man trodde att hon måste ha bo därborta. Från och med den årstid, då de vilda gässen bruka komma ut med sina ungar, blef hon kvar längre uppe på gården, och senare uppehöll hon sig där ständigt. På aftonen klockan tio höjde hon sig regelbundet och flög alltid därifrån i samma riktning mot sjön. Strax innan hon flög åstad, lät hon först höra enstaka kackel, hvarpå lätena följde allt tätare, tills hon hade höjt sig, men tystnade så snart hon riktigt fått luft under vingarna. En gång, när hon i april kom åter, hade hon en annan gås i sällskap. Båda kretsade högt uppe i luften. Den tama sänkte sig ned på gräsmattan, den vilda följde henne med alla uttryck för fruktan, men höjde sig åter under häftigt skrik och flög bort. Hvar gåsen under sommaren tillbragte nätterna, fick man aldrig reda på. Hon flög hvarje kväll till sjön, men tidigt om morgonen, ofta klockan tre, såg man

henne redan på gårdens gräsvall. Hennes bortflygande var alltid beledsagadt af skrik. Vid återkomsten var hon tyst. På hösten mot flyttningstiden blef hon orolig, lyfte ofta under ihållande skrik och stannade ej heller så länge på gården, tilldess hon till slut försvann och först kom åter nästa vår.

Detta är något bland det vackraste och renaste som finns berättadt om människor och ett vildt djur. Hvilken strålande glädje att stå på sin gård en vårmorgon och se den skygga fågeln, som man själf födt upp, komma åter på starka vingar genom rymden från sydliga och fjärran länder och sänka sig ned till sin vårdare för att äta ur handen som förr!

Ingen fågelunge kan väl heller vara så lockande att taga hem och se växa som en af de små trygga gula gässlingarna. En dag fann jag en liten kull af dem på den stora holmen öster om Gotland. Det var en ren händelse. Hela morgonen hade jag gått därute och sökt för att få se en gässling och få en bild af den. Långt ute i hafvet kunde jag med en kikare se gamla grågäss. Ett par af dem hade gässlingar med sig. De voro redan större. Men på holmen syntes inga. Så öfvergaf jag det och gick ned i den sanka marken mot söder, där det bodde öfver tusen skrattmåsar och var så tätt med de arga fåglarna, att inga andra djur gärna bort våga sig dit. Och där hade jag dem plötsligt framför mig — den lilla kullen.

De voro fyra stycken och de gingo stilla omkring och snappade lite grönt bland tufvorna, som om ingen fara i världen komme dem vid. Först när jag kom alldeles intill dem, tycktes de bli osäkra. De reste på sina korta halsar och gingo tätare tillsamman som för att söka skydd hos hvarandra.



»När ingenting hände satte de sig i en hög mellan tufvorna.»

42—193093. *Berg, Sällsynta fåglar II.*

När ingenting hände satte de sig i en hög mellan tufvorna och tittade på mig ibland, men började förresten putsa sina dun. Då förstod jag, att vi skulle bli bekanta, och satte mig också bland tufvorna.

Öfver oss svärmade hela hären af arga skrattmåsar och långt ut åt alla håll var marken hvitfläckig af deras skaror. Några gulärlor på tufvorna och en brokig skedanddrake i en af de små vattenpölarna voro de enda vuxna främmande fåglar, som syntes inom hela området. Först långt uppe mot de torra sluttningarna sutto fiskmåsarna vid sina reden.

Det gick en stund. Jag bidade orörlig för att se hvad gässlingarna skulle taga sig för och frågade mig, hur det kom sig, att vi inte hade kunnat finna en enda borta på Koggen, när dessa gingo så öppet här. Då kom där en kråka flygande nedifrån stranden. Strax efter henne kom en till. Det kom dagligen ut en hop af dem från fastlandet för att röfva ägg och fågelungar. För fiskmåsarna som bodde glesare redde de sig godt. Men här gick det annorlunda. Så snart den första kråkan var inom skrattmåskoloniens rågång hade hon ett par arga fåglar öfver sig. På några sekunder voro de ett tjog. Kråkan kastade sig behändigt undan, när de sköto ned på henne. Den andra kråkan som kom efter gjorde på samma sätt. Men där blef för många fiender omkring dem. Åt hvilken sida de vände sig, kom där en ursinnig skrattmås farande. Det hjälpte inte här med alla flygkonster. De fingo sin skäppa full i alla fall, och på mindre än en minut voro de förpassade utanför skrattmåsarnas gränser.

Då gick det upp ett ljus för mig. Det var alltså därför jag så ofta hade sett grågässen flyga upp just därborta från skrattmåsarnas vidsträckta sänka. Visst var det också godt bete för gässen kring vattenpölarna. Det var därför det syntes så mycket spår efter dem. Men det var intet tvifvel om att det fanns en annan mening i detta. De sluga gässen förstodo, att deras små ungar där hade skydd för alla fiender — utom för människan, mot hvilken inget skydd finnes — och när människan kom och de måste fly ut i hafvet för att inte med sin närvaro förråda sina små på den kala ön, så lämnade de dem i skrattmåsarnas hägn. Och det var inget dåligt hägn. Hela förmiddagen, medan jag långsamt följde gässlingarna, såg jag hur krakor och trutar försökte komma inom gränsen för att röfva. Det är väl möjligt att någon lyckades nappa ett ägg i utkanten. Jag kunde inte varsna det. Men hvilken väg de kommo och hur de än slingrade sig — utkastade blefvo de. Man tycker att gåsungarna skulle ha gömt sig inför de uppretade skrattmåsarnas varningsläten. Andra små fågelungar ute på kuster och skär bruka rätta sig efter kringboende fåglars signaler, när deras egna föräldrar inte finnas tillstädes för att varna dem för en annalkande fara. Men de fyra gässlingarna kunde blott vara något dygn ännu och hade väl inte lärt sig förstå skrattmåsarna. De putsade sina gula dun och sågo sig omkring, men när det strax blef långsamt reste sig en och började snappa grönt igen.

Då kacklade jag tryggt och sakta, som jag hört gåsen göra ute på Koggens ref.

De vände opp sina små hufvuden och lyssnade. — Hvad var det?



»De började ifrigt snappa grönt.»

»Kag-ag-ag» — upprepade jag sakta.

Då gjorde den störste, som rest sig för att beta, helt om. Han tittade så stort omkring sig. — Py-py-py —» sade han. Nu stultade också de andra opp och svarade om hvarandra — »py-py-py».

Det var som om de bara väntat pa detta och som all fara varit öfver nu, och de började ifrigt snappa grönt, medan de alltjämt stilla lockade — »py-py-py».



»De följde efter i gåsmarsch»

På min tufva låg jag framstupa med kameran och hade roligt åt dem. Men det var så stickande grönt omkring där, och ungarna voro gula, och det är nästan ogörligt att få något utaf sådana färger på en hastigt tagen plåt. Om jag blott hade träffat dem vid en af vattenpölarna som låg därborta. Det var ju en lätt sak att ta dem och bära dem dit, men det hade förstört hela idyllens äkthet och det var nu en gång inte på det sättet man skulle jaga med kamera.

För att få ljuset från en bättre sida drog jag mig sakta några

steg bort rakt söder om dem, och när de i sin ifver att äta vände stussen åt mig, kacklade jag igen lite sakta för att få dem att se opp. Men det hade en oväntad verkan. De slutade att äta och lyssnade efter hvarifrån kacklet hördes, och nu kom den lilla kullen larfvande rakt åt mig. — De trodde att det var gåsan!

Då föll det mig in att jag kanske kunde locka hela sällskapet ut på äfventyr. Alltjämt sakta kacklande drog jag mig före dem mot stranden, och de följde efter i gåsmarsch, som om det varit den naturligaste sak i världen.



»Första lilla vattenflik rusade de ned uti.»

Det var inte så långt ut till stranden där, och sankmarken var slät och bra att gå uti. Vi rastade här och hvar, när någon unge började snappa grönt, och jag valde den lättgångnaste vägen, som den riktiga gåsan skulle gjort.

Så anlände vi slutligen till stranden.

Helt säkert hade ungarna inte sett det stora vattnet förut och de hade väl ännu ingen blick för, att det var större än vattenpussen uppe i sankmarken, men bekantskapen beredde dem ett obeskrifligt nöje. Första lilla vattenflik, som sköt upp mellan de hvita kalkflisorna, rusade de ned uti. De visste



»Hafstången var en ny och märkelig bekantskap.»



»NÄR DE KOMMO UT PÅ FRITT VATTEN, BLEF DET ETT PLASKANDE UTAN ÄNDA.»

också genast, att här fanns något att äta. De borrade med näbbarna i smörjan och snappade efter smådjuren som foro mellan stenarna. De pepo af förtjusning och drucko med uppsträckta halsar och åtbörder, som om de velat härma de gamla fåglarnas afmätta allvar.

Hafstången var också en ny och märkelig bekantskap. De stannade, när de stötte på den, samlades, undersökte den och stucko hela hufvudet igenom för att söka efter ätbart.



»En hittade på att trampa vatten.»

När de kommo ut på fritt vatten — ett par tum djupt — blef det ett plaskande utan ända. Nu skulle de genast tvätta sig. En började och de andra måste strax göra efter. De stucko hufvudet under, alldeles som gamla gäss, fingo med en häftig knyck vattnet att rinna öfver kroppen och reste sig flaxande med de tumslånga vingstumparna. För att nå botten ställde de sig på näsan, med stussen i vädret och fötterna plaskande i ytan för att hålla balansen. En hittade på att på änders sätt trampa vatten för att röra upp smörja från botten och sedan leta efter mat i den.

Det var syner som hvarken penna eller kamera förmår att återgifva. Öfver en stenhäll uppe i stranden låg jag på magen, som jätten i sagan om lilleputt, och skrattade åt äfventyret. Då gled en stor skugga öfver den solbelysta stranden och jag såg upp. Det var en silltrut. Han hade sett ungarna. Han såg ju mig också, men han såg framförallt ungarna, och när jag inte tycktes röra mig vidare, seglade han närmare. Det såg ut som om han gärna velat försöka ta en af dem, om han blott kommit åt. Jag blef liggande orörlig för att se.

Gässlingarna tycktes inte märka honom. De bara blaskade



»De bildade gåsrad och simmade tysta mot land.»

sig och sökte mat. Då sänkte truten sig och slog till på en sten ett stycke ut i sjön, från hvilken han kunde hålla ett öga på oss uppe vid stranden. En skrattmase, som kom förbi, sköt skränande ned öfver honom. Det var ocksa ett tecken. Truten lyfte besvärad och flög bortåt stranden, men vände strax och kom tillbaka. Då kacklade jag sakta igen och försökte få den ton, som vildgässen varna med.

Det lyckades väl inte genast. Gässlingarna tittade bara upp och fortsatte sen med sitt ifriga göra. Det var nästan synd att störa dem. Men solen hade flyttat sig ett godt stycke sedan vi började. Åter kacklade jag och tog tonen gällare.



»De trängde sig ifrigt intill hvarandra, när de skulle upp bland stenarna.»

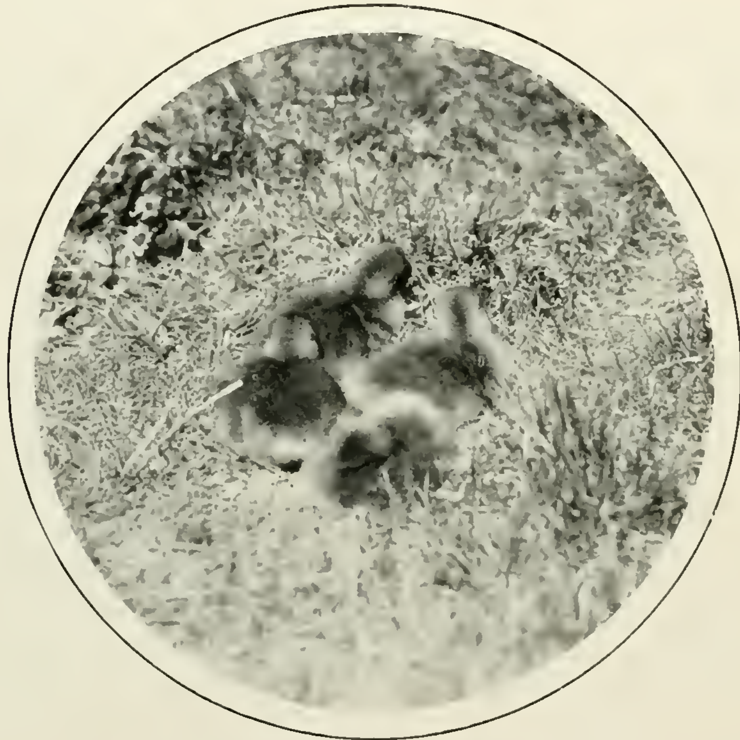


»I GÅSMARSCH LARFVADE DE UPP ÖFVER DEN KALA STRANDEN.»

De slutade genast med blasket därute och tittade sig omkring. De tycktes på en gång förstå att de voro långt ute på hafvet — fem steg från land. Och när kacklet kom igen och kallade, bildade de gåsrad, som det är sed inom deras släkte, och simmade tysta mot land. De trängde sig ifrigt intill hvarandra, när de skulle upp bland stenarna. Kanske de sågo truten nu. Han seglade åter öfver oss. Han undrade väl, hvar den kacklande gåsan fanns. Men gässlingarna hörde att hon var på land och i gåsmarsch larfvade de upp öfver den kala

stranden mot måsarnas sanka mark, dit kacklet hördes gå före dem. Först när det inte hördes längre stannade de. Då voro de inne under de arga måsarnas hägn. De samlades i en hög och pepo villrådigt, men när kacklet blef stilla och tryggt, som det varit först, tystnade de och kröpo nöjda ihop alla fyra vid en tufva.

De hade vandrat en lång väg på sina korta ben. De hade sett sjön för första gången och blaskat i den och upplefvat underbara ting. Och nu voro de trötta och ville sofva. Då smög jag stilla bort ifrån dem och upprepade Esaias Tegnérs berömda barnavers —



— »*Sof sött, lille gåsunge, nu . . .*

Böcker af

B E N G T B E R G

Tåkern	*18:e*	*tusendet*
Stora Karlsö	*15:e*	»
Min vän fjällpiparen	*9:e*	»
Måseskär	*3:e*	»
Sällsynta fåglar I	*4:e*	»
Sällsynta fåglar II	*6:e*	»
Sjöfallsboken	*7:e*	»
Genezareth	*8:e*	»
En German	*29:e*	»
Där kriget rasar	*32:a*	»
De rikas hunger	*14:e*	»

Pris: häftad 52 kr.; inbunden 60 kr.
Bibliofilupplaga i 80 numr. ex. häft. 90 kr.

Berg, Bengt
59.84
4to. black cloth


AMNH LIBRARY
100106480